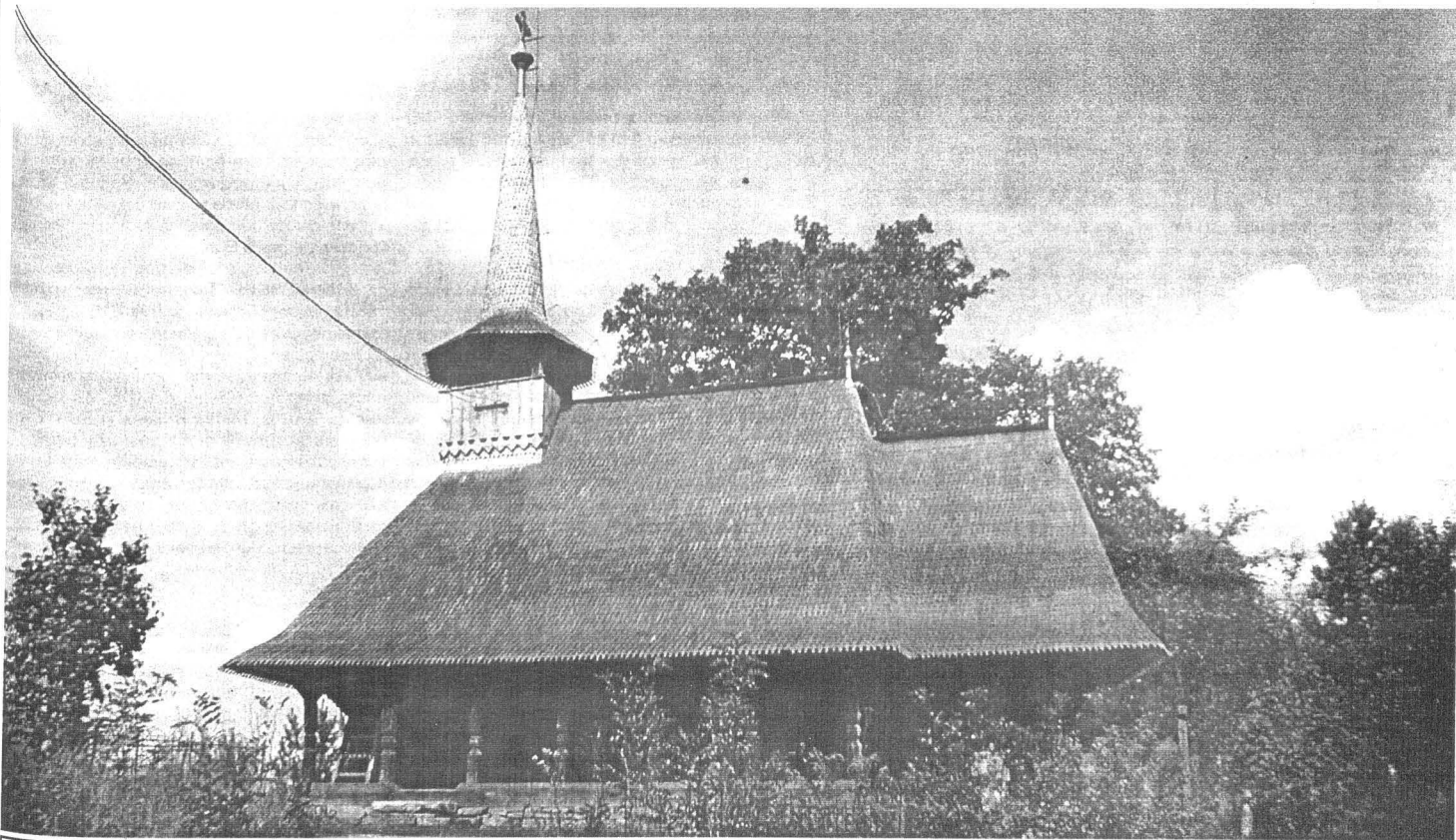

Caiete Silvane

Revistă de cultură a Sălajului editată de Centrul Culturii Tradiționale,
sub egida Consiliului Județean Sălaj, a Consiliului Local și Primăriei Municipiului Zalău
Serie nouă, Anul I, Nr. 9, octombrie 2005. Apare până în data de 15 a fiecărei luni. Preț: 2 lei noi (20.000 lei vechi)

Zilele Europene ale Patrimoniului

Despre Patrimoniul, în pag. 9-17, scriu: Valeria LEHENE, Ileana PETREAN-PĂUȘAN, Daniele CESTELLINI, Elena MUSCA, Camelia BURGHELE, Ioan OROS, Dumitru Gheorghe TAMBA, Olimpia MUREȘAN

Editorial

Chiar contează

O relatare din „Evenimentul Zilei” mi-a atras atenția mai mult decât altele din „nebulia” media contemporană. Se spune că mai mulți scriitori au încercat să își „citească” publicul, la Festivalul Internațional „Zile și nopți de literatură”, desfășurat între 16 și 20 septembrie, la Neptun. Nume ca Eugen Simion, Gabriela Adameșteanu, Gabriel Chifu, Nora Iuga, Aodh O Canaínn, Edward Foster, Horia Gârbea

au căutat, în timpul colocviilor, să deslușească răspunsul la tema: „Eu scriu. Cine mă citește?”. Celebrul, se mai spune în relatare, Mario Vargas Llosa nu a participat la dezbateri, însă, în discursul de acceptare a Premiului Ovidius, oferit de organizatori, a abordat această temă. De ce scrie un scriitor? Cel mai comun răspuns în dezbateri a fost: „Nu poate să facă altceva!”. El scrie, în primul rând, pentru el însuși, ca să-și descarce pulsunile, dar, nu în cele din urmă, scrie ca să fie citit. Dar cât de citiți sunt scriitorii români? „Dacă acum 25 de ani cărțile scriitorilor români se vindeau în tiraje de peste 25.000 de exemplare, în România postcomunistă este o fericire pentru un scriitor să vândă 1.000 de exemplare”, a spus criticul literar Eugen Simion. Această teorie pare a fi contrazisă de succesul impresionant de public, se mai scrie în EVZ, al unor autori precum Mircea Cărtărescu, un scriitor necomercial, care reușește să vândă zeci de mii de exemplare, rivalizând în topurile librăriilor românești cu Paulo Coelho sau Dan Brown. Concluzia colocviului ar fi fost că un scriitor nu poate să scrie numai pentru el însuși sau numai „pentru satisfacerea ego-ului său”. Un scriitor are nevoie de cititorii săi, pentru că „feedback-ul este seva care motivează energiile creatoare”. Însă cititorii n-au avut nici un cuvânt de spus la festival, afirmă cronicarul de la EVZ. „Organizarea lasă mult de dorit”, a comentat poetul Mircea Dinescu. „Ne ascultăm noi între noi, scriitorii, publicul nu are acces, iar Neptunul oricum e pustiu pe vremea asta”, a spus el. Pentru unii scriitori, festivalul a fost, de fapt, doar un prilej de a petrece câteva zile la malul mării. În plus, peste colocvii a domnit plictiseala. Mulți participanți abia așteptau pauza.

Mă rog, asta scrie la gazetă. Întrebarea „Eu scriu. Cine mă citește?” însă ar merita să ne-o punem și noi. Chiar dacă mulți dintre noi, în frunte cu mine, nu am ajuns la clasicul și obsedantul statut de scriitor(i). În Sălaj - unde oamenii de cultură adevărați se pot număra cel mult pe degetele de la patru mâini, hai trei, încă ne aflăm oarecum în zodia îndemnului „pașoptist” scrieți băieți orice, numai scrieți, acum aveți unde să publicați - ar merita, cred, să depășim, prin maturitate și marketing, „zona” afirmării tipic provinciale. Această „acțiune” presupune un efort „conjugat”, dar poate ne strângem împreună pentru a promova elitele locale. Mi se va spune imediat că nu-i treaba mea, poate nici a instituțiilor de cultură, e treaba fiecărui artist, în funcție de valoarea sa și nu numai, iar elitele știm noi care sunt. Se prea poate să fie așa. Însă atâta timp cât unele instituții de cultură se ocupă de cu totul și cu totul altceva decât promovarea oamenilor de cultură locali (nu e cazul acum de „polemici” aprinse), iar interesul pentru „cultura sălăjeană” în unele medii pretins cultivate este mimat ca pe vremurile de dinainte de 89, există, în opinia mea, riscul ca oamenii de cultură adevărați din Sălaj să nu fie citiți/prețuiți nici pe plan local, nici pe plan național, iar de recunoaștere internațională, să fim serioși. Fiind, totuși, din fire, optimist, considerând că în județ sunt oameni care ar merita un altfel de „tratament”, sper că întrebarea „Eu scriu. Cine mă citește?” va avea cât mai curând răspunsuri și prin Sălaj, și nu m-aș mira ca multe dintre aceste răspunsuri să fie „surprinzătoare”. Oricum, și cu asta închei, fără o „politică unitară” la nivel instituțional, nu vom vorbi decât de „acțiuni”, mai mult sau mai puțin solitare, care (istoria locală a ultimilor 15 ani este sugestivă) se vor sfârși prin migrarea celor în cauză spre alte meleaguri culturale...

Daniel SĂUCA

Știri culturale sălăjene

• Vineri, 9 septembrie a.c. și miercuri, 14 septembrie a.c. în comunele martir Treznea, respectiv, la avut loc comemorarea a 65 de ani de la masacrul horthyst în urma căruia au murit sute de oameni nevinovați.

• Sâmbătă, 10 septembrie a.c., în comuna martir Teznea, în cadrul întâlnirii fiilor satului, școlii din localitate i s-a atribuit numele învățătorilor martiri Aurelia și Lazăr Cosma, iar d-lui Octavian Lazăr Cosma, muzicolog, fiul învățătorilor martiri, d-lui Emil Romitan, medic în Florida și d-lui dr. general de brigadă Ștefan Blaj, li s-a conferit titlul de Cetățeni de Onoare al Comunei Martir Teznea. S-au întors acasă fii ai satului pe care viața i-a așezat în alte locuri, unele foarte îndepărtate. Ziua a fost deosebit de reușită și de...culturală. Revista „Caiete Silvanе” a acordat un spațiu considerabil - cinci pagini - în numărul ei din septembrie acestui eveniment; de asemenea, a fost editat un ziar special „Treznea - 2005; 565 de ani de atestare documentară; 65 de ani de istorie îndoliată”. După dezvelirea plăcii de marmură și al noului nume al școlii, Corul „Camerata Academica Porolissensis” din Zalău, dirijor, prof. drd. Ioan Chezan, a susținut un impresionant recital coral, cu un repertoriu adecvat. De asemenea, pe scena improvizată din fața primăriei și Monumentului închinat martirilor, Ansamblul „Meseșul” a dăruit folclor muzical și coregrafic veritabil sutelor de spectatori.

• Duminică, 11 septembrie 2005, în satul Păușa a fost sfințită noua biserică greco-catolică cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, lăcaș dedicat Preasfintei Fecioare Maria a Rozariului. Credincioșilor din satul Păușa și satele învecinate, li s-au alăturat credincioși din județul Sălaj, județele Cluj, Mureș, Maramureș, Satu Mare, Suceava și chiar din străinătate. Binecuvântarea a sfințirea bisericii - interiorul și exteriorul ei - a mesei altarului, a iconostasului, a clopotului și a statuii Sfințel Fecioare, precum și Sfânta Liturghie au fost oficiate de un sobor de preoți în frunte cu Prea Sfințitul Florentin Crihălmeanu, eparhul de Cluj-Gherla. Lăcașul - ridicat într-un timp record, circa patru luni, după afirmația părintelui paroh Cristian Goia - a fost construit prin contribuția bănească și în muncă a celor 148 de credincioși greco-catolici din Păușa și cu sprijinul financiar substanțial al unor familii din Italia, reprezentate de monseniorul Valerio Vigorelli și dr. Giuseppe Vigorelli. Statuia Sfințel Fecioare, sculptată de artistul zălăuan Iosif Șepși, a fost sponsorizată de familia dr. Liviu Viorel Gârbea din Zalău.

• Odată cu începutul noului an școlar 2005-2006, școala din Lemniu are un patron spiritual, cine altul decât scriitorul Vasile Avram, fiu al satului. La manifestările prilejuite de acest eveniment, au participat luni, 12 septembrie 2005, numeroase personalități ale școlii și culturii sălăjene, precum și soția scriitorului, d-na Felicia Avram și actorul Paul Antoniu, fiu al comunei Letca, prieten din copilărie al regretatului scriitor.

• Miercuri, 14 septembrie a.c., la sala de lectură a Bibliotecii Județene „Ioniță Scipione Bădescu” din Zalău a avut loc lansarea romanului *Fiul apocrif* al scriitorului și antropologului Vasile Avram. Prof. Dorina Tuduce, originară din Lemniu, prietenă a familiei Avram, a vorbit despre viața și activitatea scriitorului pe care, iată, soția acestuia încearcă să le aducă la lumină, publicând, manuscris după manuscris, opera lui Vasile Avram. De-acolo, dintre stele, Vasile Avram continuă să se adreseze tinerilor cu „Ceas bun, să dea Dumnezeu! Așa se ura de cununie pe la Lemniu și prin alte sate ale Ardealului. Ca într-o frumoasă poveste care începe cu a fost odată un crai și o crăiasă... și sfârșește cu...și de n-au murit, și astăzi trăiesc. Numai de voi depinde să trăiți frumos, ca ntr-o poveste. O poveste adevărată care să demonstreze iarăși că und e iubire e și un strop de eternitate. (...)”. Nu credeți că sfatul lui Vasile Avram este valabil nu numai pentru...miri?! (Ileana P.)

• Luni, 10 octombrie, în sala de lectură a Bibliotecii Județene a avut loc masa rotundă cu tema „Holocaustul între adevăr și mistificare”. Evenimentul a fost organizat de Consiliul Județean Sălaj, Inspectoratul școlar Județean Sălaj, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Sălaj, Centrul Culturii Tradiționale Sălaj și Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu”. Cu prilejul acestei mese rotunde s-au organizat o expoziție foto și expoziție de carte, pe aceeași temă.

• Miercuri, 12 octombrie, în aceeași sală de lectură a Bibliotecii Județene „Ioniță Scipione Bădescu” s-au desfășurat o serie de activități dedicate „Zilelor Bibliotecii Județene”. Programul a inclus lansarea proiectului „Sistem informatic destinat bibliotecilor”, finanțat de USAID și o întâlnire cu scriitorii sălăjeni Florin Horvath, Dina Horvath, Augustin Milaș, Doru E. Goron, Viorel Știrb, Lako Eva, Kozma Dezzo și Ioan Gheție. A fost lansat volumul lui Florin Horvath, „125 de ani de lumină și umbră în francmasoneria românească”. (D.S.)

Semnalări editoriale

Prezentăm câteva publicații din anul 2005, editate de muzee din țară cu care Muzeul Județean de Istorie și Artă are colaborări constante și eficiente. Publicațiile se găsesc la Biblioteca Muzeului din Zalău. Informațiile sunt din domeniul patrimoniului cultural național mobil, din toate zonele țării și din Europa.

1. Sterian Violin, Artemiu Vanca, **BĂNIȘOR. Monografie - Amintiri**, Editura Supergraph, 2005, 218 pg. text și anexe + 4 pg. ilustrație color. Autorii sunt sălăjeni, legați de localitatea Bănișor prin naștere și prin profesie. Prima jumătate a volumului este partea monografică, în care profesorul de istorie S. Violin realizează un excurs istoric bazat pe documente de arhivă și consemnările publicistice anterioare. În a doua jumătate, d-l A. Vanca consemnează faptele de istorie trăite, memorialistica fiind actualmente reconsiderată ca o bază solidă a istoriei orale contemporane.

2. **DACOROMANIA**, sub îngrijirea Fundației „Alba Iulia 1918, pentru unitatea și integritatea României”, nr. 22, Alba Iulia-2005, 53 pg. format de

revistă. În paginile ei sunt publicate comunicări științifice pe teme de istorie a Transilvaniei, cu accent pe istoria din zona Munților Apuseni, susținute de personalități ale vieții științifice românești, profile ale unor personalități care nu mai sunt printre noi precum și considerații demografice și economice despre Moldova de peste Prut.

3. **BULETINUL Muzeului Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu” Iași**, an I, nr. 1, 2005, Iași, 59 pg. format de revistă. Este anuarul acestui muzeu, care face parte din Complexul Național Muzeal „Moldova” din Iași. Au fost publicate comunicările științifice ale unora dintre participanții, din țară, din Germania, Austria, Franța, Marea Britanie și SUA. Este un domeniu al arheologiei industriale foarte puțin cunoscut și cercetat în România, deși avem un patrimoniu bogat din domeniul ceasurilor, culturilor muzicale, instrumentelor muzicale automate. Este un domeniu fascinant și care poate fi valorificat în nenumărate moduri, prezentate în rândurile revistei publicate de muzeul ieșean.

Elena MUSCA

Precizări

Ne cerem scuze pentru erorile apărute în numărul trecut al revistei. Astfel, titlul corect al materialului semnat de istoricul Dănuț Pop este „Treznea - 565 de ani de atestare documentară - 65 de ani de la martiriu”, și nu „mirtiriu”, cum, evident greșit, a apărut. De asemenea, facem precizarea, cu scuzele de rigoare încă o dată, că studiul apărut în pagina 24 a numărului 8 al revistei noastre, „Correspondența lui Andrei Cosma cu George Barițiu - o radiografie a culturii românești din Sălaj în a doua jumătate a secolului XIX”, aparține cercetătorului Marin Pop. Vă mulțumim pentru înțelegere.

Redacția

Tiberiu Marc, președintele Consiliului Județean Sălaj:

„Ar trebui să îndrăznim mai mult”

Caiete Silvane: Sunteți unul dintre principalii susținători ai reparației revistei „Caiete Silvane” în actuala sa formă. Pe scurt, cum apreciați că a mers revista în acest an? Cum credeți că revista „Caiete Silvane” se poate constitui, în continuare, într-o alternativă pentru oamenii de cultură și din învățământul sălăjean?

Tiberiu Marc: Inițiativa cred că fost una bună. Dovadă este faptul că suntem la a noua apariție din acest an, prin urmare ceea ce ne-am propus ca și periodicitate s-a realizat. Revista, cred eu, a reușit să-și câștige o notorietate. În fiecare număr, în opinia mea, ea a crescut ca și valoare. Faptul că o dată cu apariția revistei au dispărut „tentațiile” celor care editau sporadic alte reviste, dovedește că revista „Caiete Silvane” a reușit să se impună prin valoare și acesta este un prim câștig. De fapt, unul dintre lucrurile pe care ni le-am propus. Sigur, nu ar trebui să ne oprim aici, pentru că, încă, față de construcția inițială, cea a susținerii financiare, lucrurile nu s-au schimbat, din păcate, foarte mult. Nu a apărut acea susținere din surse multiple pe care ne-am dorit-o. Aici este încă loc de mai bine, în sensul în care ar trebui să intensificăm eforturile de a atrage și alți parteneri în susținerea financiară a revistei. Nu neapărat dintr-un considerent care se dorește modern, ci pentru că ar putea să rezolve și o problemă, care chiar dacă nu am spus-o, ea există, aceea a stimulării celor care publică în revistă. Sunt oameni de cultură care așteaptă ca munca lor să fie și răsplătită altfel decât printr-o strângere de mână. Cred că nu trebuie să abandonăm ideea unei fundații culturale sau care să-și propună în primul rând atragerea de fonduri și creșterea sau diversificarea activității și, poate, o extindere a acestei acțiuni pe care am inițiat-o la începutul anului prin editarea revistei „Caiete Silvane”.

Caiete Silvane: Cât de scumpă este cultura pentru Consiliul Județean? Cultura și instituțiile de cultură din subordine.

Tiberiu Marc: În valori absolute, banii pe care îi alocăm pentru cultură nu sunt foarte mulți. Dacă ne raportăm la alte domenii, am putea spune că, din păcate, înspre zona care se adresează culturii se duc cei mai puțini bani. Nu e normal să fie așa, cred eu, însă trebuie să ținem seama de faptul că există o presiune foarte mare din alte domenii. Mă refer la domeniul social, în principal, dar și la proiectele cu finanțare externă, care au componente de cofinanțare locală. Cu toate acestea, nu ar trebui să lăsăm pe ultimul plan cultura, cel puțin dintr-un motiv foarte simplu: intrarea noastră în Uniunea Europeană, pe care ne-o dorim cu toții, va avea o componentă de identificare în cultură. Toate celelalte

domenii, într-un fel sau altul, se vor depersonaliza. Cultura care este singurul domeniu ce ne poate păstra identitatea și măcar din acest motiv ar trebui să alocăm mai mulți bani pentru cultură.

Caiete Silvane: O întrebare la care credem că mulți așteaptă răspuns. Executivul Consiliului Județean Sălaj, pentru anul 2006, are o altă strategie, o altă abordare în ceea ce privește instituțiile de cultură din subordine?

Tiberiu Marc: Suntem în perioada în care construim proiectul bugetului pentru anul viitor. După semnalele pe care le avem, destul de multe lucruri diferă de anul 2005. Din păcate, ele nu aduc venituri în plus și va trebui să facem o proiecție pentru fiecare domeniu în parte. Nu pot, în acest moment, să spun care va fi suma alocată culturii. Sigur, îmi doresc ca suma să fie mai mare decât cea din bugetul anului 2005. Este prematur însă să fac un pronostic, ca valoare. Rămân la ideea că în cultură, ca și în alte domenii, este nevoie de o coparticipare. Sigur, cultura nu aduce bani, cum nici sportul nu aduce bani, dar importanța socială a celor două domenii - și a culturii în principal - trebuie să-i facă și pe cei care au resurse materiale să contribuie, într-o măsură mai mare sau mai mică, la cultură.

Caiete Silvane: Care sunt, pe scurt, „punctele tari” și „punctele slabe” în activitatea instituțiilor de cultură sălăjene subordonate CJ?

Tiberiu Marc: Cred că ar trebui să îndrăznim mai mult și aici suntem tributari, părerea mea, unor mentalități învechite. Nu cred că trebuie să păstrăm neapărat un comportament tributar resurselor financiare. Îndrăznim prea puțin și poate chiar și efortul celor care conduc instituțiile de cultură în a sensibiliza publicul și a-l atrage în manifestări valoroase este încă discret. Nu se poate generaliza, chiar sunt unele inițiative de laudat, dar pe de altă parte trebuie să fim conștienți de faptul că actul de cultură costă, să depășim perioada în care oferim spectacole, manifestări culturale fără plată. Peste tot

în lume actul de cultură costă. Chiar dacă ai valoare, trebuie să ai și posibilități de motivare, și aici ar trebui să mai lucrăm. Nu ducem lipsă de idei, un lucru bun, însă rămânem în urmă în valorificarea ideilor pentru faptul că nu avem întodeauna resursele financiare pe care ni le dorim. Când cei ce au idei vor fi mai îndrăzneți în a atrage susținere financiară, lucrurile se vor îmbunătăți, actul de cultură va fi mai amplu și mai consistent ca și valoare și numărul celor care vor fi beneficiarii actului de cultură va crește. Încă există un număr limitat al celor care sunt prezenți la diversele manifestări culturale, sunt cam aceiași oameni, poate că nici formulele pe care le utilizăm nu sunt cele mai bune. Evident că există creații ce se adresează unui public cu anumite pretenții, dar instituțiile de cultură pe care le finanțează Consiliul Județean trebuie să se adreseze prin actul de cultură unui public cât mai larg și nu doar pretențioșilor.

D. SĂUCA

Despre dragoste

Cuvântul „dragoste” are trei sensuri de bază: un sens este cuvântul „eros”. Acesta este în mod caracteristic cuvântul pentru dragostea dintre sexe. Aristotel spune că „eros” începe întotdeauna cu plăcerea ochiului, că nimeni nu se îndrăgostește fără a fi încântat mai întâi de frumusețe și că dragostea nu este dragoste, dacă omul nu tânjește după persoana iubită atunci când aceasta lipsește, dorindu-i cu nerăbdare prezența. Există și cuvântul „philia”, el descrie o relație caldă, intimă, delicată a trupului, a minții și a spiritului. Există însă și cuvântul „agapē”, cuvânt care s-a născut în sânul religiei revelate. Pasajul de bază este Matei 5 : 43-48. Acolo Iisus insistă ca dragostea să fie modelată după dragostea lui Dumnezeu. Dumnezeu își trimite ploaia peste cei drepiți și peste cei nedrepiți și face soarele Lui să răsară peste răi și peste cei buni. De aceea, înțelesul lui „agapē” este „bunăvoință inegalabilă”. Agapē este spiritul din inimă care nu va căuta

niciodată altceva decât binele suprem al aproapelui. Agapē, dragostea creștină, este un exercițiu al întregii personalități. Ea este o stare nu numai a inimii, ci și a minții, este o stare nu numai a sentimentelor și a emoțiilor, ci și a voinței. Agapē este o victorie reputată asupra propriului tău eu. Mesajul ei este „Educă-te să manifesti interes cu pasiune și intensitate pentru oameni”. Aceasta este calea spre „fericire”. Trebuie să vezi, să gândești și să simți cu ochii, mintea și ale aproapelui tău. Nimic nu e mai fecund în viața noastră intimă decât sentimentul dragostei. Iubirea înseamnă dorință (asemănarea cu Dumnezeu), pentru că obiectul ei o stărnește. Sufletul se simte iritat, delicat rănit într-un punct de un stimulent ce ajunge de la obiect până la el. Stimulentul respectiv are deci o direcție centripetă, de la obiect (Dumnezeu) vine la noi. Actul iubirii nu începe însă decât după această incitare. Prin porul deschis de către săgeata incitantă a obiectului tășnește

iubirea și se îndreaptă activ către acesta - merge, așadar, în sens invers, în direcție centrifugă - de la mine la celălalt. Această caracteristică „de a ne deplasa continuu” în intimitate dinspre ființa noastră către Dumnezeu și către cea a aproapelui este esența iubirii. Nu poți merge către Dumnezeul iubit cu picioarele trupesti, dar, cu toate acestea, „a-i iubi înseamnă a merge către El”. În actul de a iubi părăsim liniștea și repausul dinlăuntrul nostru și emigrăm spre obiectul iubit. Iubirea este un fluid, un șuvoi de materie psihică, un fluid care curge continuu ca dintr-un izvor. Iubirea este un „act de voință”, în primul rând. A crede în Dumnezeu înseamnă a vrea ca Dumnezeu să existe, deci este un act de voință, nu de acțiune, de aici rezultă: a crede în nemurirea sufletului înseamnă a vrea ca sufletul să fie nemuritor. A iubi un lucru înseamnă a te obliga să-l faci să existe, a nu admite să fie absent; înseamnă a-i da neconștient viață. Agapē înseamnă „iubirea aproapelui”. Iubesc pe aproapele meu, pentru că trăiește în mine și, ca parte

a conștiinței mele, este ca mine, este al meu. Sartre spunea: „Celălalt este pentru mine în același timp cel ce mi-a furat ființa și cel ce face să existe o ființă care e ființa mea.” Nimeni, în afară de tâlharul de pe cruce, nu va ajunge să rămână singur. Acest lucru implică o dublă relație personală și o dublă angajare. Iubirea aproapelui înseamnă „bucuria” de a fi împreună, bucuria de a face noi prieteni, de a-i păstra și de a-i reîntâlni. Iubirea este „suprema valoare” pe care o poate dobândi omul, este o „valoare religioasă”. Ca valoare, iubirea este obiect al dorinței și se naște printr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul. Actul de cuprindere a valorilor religioase este un act de ieșire din noi înșine. Scopul vieții este de a-și făuri un suflet, un suflet nemuritor, un suflet care să fie propria noastră lucrare. Revarsă-ți iubirea peste tot ce este viu - este singurul adevăr suportabil, unica rază de speranță a omului.

Zaharia PRODAN

Coloana de piatră

După *Călătoria de sâmbătă. Poezii* (2004), regretatul antropolog Vasile Avram continuă să-și surprindă cititorii prin multitudinea cărților "de sâmbătă". Tot în anul 2004, au mai văzut lumina tiparului *Elegiile Orhideei. Poem transcendențial și Interviu transfinițat*. Mircea Ivănescu răspunde la 286 de întrebări ale lui Vasile Avram. Deocamdată, cea mai recentă și - poate - cea mai valoroasă apariție editorială (postumă) pare să fie *Fiul apocrif* (Editura Ecclesia, Nicula, 2005), un roman îndelung elaborat, păstrat - ani la rând - de memoria computerului, în mai multe variante.

Ceea ce atrage - dintru început - atenția e tonul oracular, prezent încă din *Prolog*. O ciudată coloană de piatră reprezintă obiectul unei conversații între Filimon, Teofil și Ioan I (trei personaje simbolice sau trei profeți travestiți). Pentru fiecare dintre ei, coloana are cu totul altă semnificație: "o stalagmită eșuată într-un făcăleț de calcar"; o întrupare a "demnității unui bătrân care s-a hotărât să moară"; "o miresă prezumptivă, dar hărăzită". Cei mai mulți oameni cred că "e o bonală piatră de hotar" așezată, acolo, între două sate: Lemniu și Toplița. Dar bătrânii, care au auzit de la străbunii lor, consideră coloana "un fel de deget arătător pentru drumul soarelui" (de aici, probabil, și numele ei: Piatra Soarelui). Și apoi, dacă ar fi "o piatră ordinară ca toate pietrele", cum pot fi explicate flăcările din Noaptea Învierii și - mai ales - întâmplările petrecute în preajma ei? Astfel, Augustin al Mariei a fost lovit de trăsnet, într-o dimineață, când a pângărit piatra; Ștefan al lui Ciungan a fost străpuns în inimă de cornul propriului său târnăcop, pe când căuta comori la rădăcina pietrei; un tractorist, care a încercat s-o smulga din pământ, "s-a schilăvit" etc. Toate aceste "ciudățenii" îl îndreptătesc pe M. (protagonistul romanului) să vadă în mărturiile oamenilor "tot atâtea dovezi ale unui fenomen ocult căruia numai un spirit orb i-ar putea nega existența". Ba mai mult, pentru M. piatra este "o alternativă materială a sinelui" sau "o substanță compensatoare de existență". Din acest moment, Piatra Soarelui devine blestemata obsesie a lui M. El consultă o sumedenie de enciclopedii, dicționare, tratate de arheologie, vizitează câteva muzee de antichități, discută cu specialiști recunoscuți. Însă, misterul pietrei e mai degrabă potențat decât elucidat. Și totuși, M. inventariază nu mai puțin de 7 (cifră - din nou - sacră) "alternative relaționale ale pietrei": 1. "a căzut din cer"; 2. "este o excreșcență geologică"; 3. "obiect de cult referențial într-un sistem de ritmuri magico-simbolice"; 4. Sculptură aparținând "unui meșter pietrar, dar nu mai încoace de 100-150 de ani"; 5. "e o piatră de hotar"; 6. "inexistența obiectivă a coloanei"; 7. "glumă, amăgire, iluzie". În cele din urmă, se hotărăște să meargă la fața locului pentru a proba una dintre aceste alternative...

Însă, romanul continuă cu o incursiune în trecut, devenind un fel de rememorare/ explorare a copilăriei, adolescenței și maturității lui M. Dincolo de rigoarea clasică a construcției (datorată celor patru capitole - *Colivia înțelepciunii*, *Doctorul Cunigan*, *Pădureanca*, *Piatra magică* - așezate între *Prolog* și *Epilog*), persistă registrul liric (acel soliloquiul patetic, frecvent în *Călătoria de sâmbătă*), căci aproape fiecare subcapitol se deschide cu un poem nostalgic. De pildă, iată începutul *Coliviei înțelepciunii*: "Atât de mult am fost cândva copil/ și atât de adânc s-a pierdut copilul acela în mine -/ s-a scufundat până dincolo de timpul care-mi măsoară viscerele/ în orizontul duratei s-a risipit în spațiul fără relief/ al eternității goale./ Atât de orb am rămas fără ochii de copil care văd/ începutul și cauza tuturor lucrurilor/ atât de schilod fără picioarele alegând în jurul axei lumii./ atât de singur fără umbra mea./ atât de trist fără plânsul care să-mi zguduie până-n măduvă ființa/ și să mă alunge din colivia înțelepciunii."

Copilăria și adolescența lui M. stau sub semnul unei educații austere. Tatăl său, un

om foarte ocupat (având o importantă funcție de conducere, la partid) îi explica locul și rostul lui, în acea lume, precum și responsabilitățile de școlar. Mama ("o femeie delicată"; "o melomană pasionată") îl învăța "alfabetul comportării în societate". Locuiau "în cartierul aristocratic al orașului", într-o casă naționalizată, spațioasă și elegantă. Existența lui M. era una monotonă, până într-o zi, când îl cunoscu - la școală - pe Ciungan Gheorghe, al cărui nume transcris greșit, în catalog, Cunigan se transformă în poreclă (o poreclă care se substituie pentru todeauna numelui). Cunigan îi împărtășea din lecturile lui, îl ducea la teatru sau cinematograful, îi reda încrederea în sine. Pentru M. cele mai frumoase zile de vacanță au fost acelea petrecute acasă la Cunigan, în satul Lemniu, unde a descoperit enigmatică Piatra a Soarelui, a avut revelația unui "cosmos cu dimensiuni transfinite" și a văzut pentru prima oară curcubeul. Treptat, satul de tip tradițional i se dezvăluie lui M. prin intermediul frumuseților naturale (livezile, pădurea, râul Someș) și al unor obiceiuri străvechi: *hora* (ce are loc, duminică, în curtea unui gospodar, după ce oamenii au ieșit de la biserică), *măcinatul la moară* (moara "e nu numai o instalație utilitară, ci și un loc public cu multiple funcții transsociale - loc de adunare, de discuții publice, de târguie, de spus povești, de întâlniri între îndrăgostiți") ori Sânzienele ("ziua cea mai încărcată de energie cosmică a anului", când fetele se trezesc în zori, "se îmbracă în haine curate de sărbătoare, își iau câte un ulcioar de lut nou, special destinat acestui scop, și pornesc pe poteci numai de ele știute spre moară", unde, "întind ulcioarele și așteaptă până se umple de stropi virginali, răcoși, limpezi ca lumina acelei dimineți, buni pentru leac la oameni și animale, pentru vrăji de dragoste și pentru alungarea duhurilor rele"). Tot aici, în satul Lemniu, M. a ascultat - fascinat - istorisirile lui badea Ilie despre Pădureanca (nimfa pădurii ce li se arată tinerilor, în nopțile cu lună, și le "scrântește" mintea, luându-le - în cele din urmă - viața; așa cum i s-a întâmplat pădurarului lăncu). Sunt pagini dense, pagini autobiografice, pagini de un realism magic, pagini etnografice, pagini de un farmec irezistibil, ce se constituie într-un adevărat elogiu al satului și al spațiului natal.

Uterior, prietenia celor doi adolescenți începe să se destrame. Reușesc amândoi la Facultate: Cunigan, la Medicină, iar M., la Geologie, dar se întâlnesc tot mai rar. M. recade "într-o melancolie lăncedă", într-un fel de apatie incurabilă, însă, apare - salvatoare - iubirea pentru frumoasa Tania (o colegă de Facultate). Se simte incapabil să-și mărturisească marea lui dragoste, transformând plimbările nocturne, pe sub fereastra Taniei, într-un "traseu inițiat". Când totul părea să degeneze în plictis, viața lui M. ia o întorsătură neașteptată: părinții pleacă, într-o excursie, în străinătate și nu se mai întorc (chiar dacă este rugat telefonic să-i urmeze, tânărul docil de altădată refuză). Drept urmare, casa este pusă sub sechestru, M. este exmatriculat din Facultate și "invitat" să se prezeinte la forțele de muncă, pentru a fi repartizat la... "munca de jos". A doua zi, încă înainte de ivirea zorilor, fostul privilegiat al sorții și actualul ei oropsit, părăsi orașul, fără să aibă vreo țință precisă, dar purtând în minte - "cu silueta ei de cocostărc" - Piatra Soarelui. E o anumită doză de senzațional (înfină, ce-i drept), printre rânduri, dar mai concludentă e alura socială și politică a cărții. Vrând-nevrând, ne reamintim de ședințele UTC, de oribila și stridentă culoare roșie, de Securitate, de materialismul dialectic și istoric etc.

Revenind în oraș, după aproape douăzeci de ani (răstimp petrecut la Spria, într-o carieră de piatră), M. îl caută pe Cunigan, sperând că îl va găsi în pavilionul central al Spitalului. Paznicul de la intrare îi spune sec: "Nu lucrează la noi". Mai târziu, o femeie de "o severă frumusețe de gimnastă" (Luțița) îi vorbește despre doctorul Cunigan:

Vasile Avram

Fiul apocrif

absolvise Medicina ca șef de promoție; obținuse rezultate spectaculare în cercetarea științifică; își luase doctoratul cu brio și devenise medic specialist. S-a izolat, însă, în cabinetul său, neglijând consultațiile de la policlinică, refuzând să participe la ședințele de analiză ale medicilor și la lecțiile de învățământ politic.

Prin urmare, i s-a desființat contractul de muncă, dar - după memorii și audiențe la minister - i s-a creat posibilitatea să lucreze exclusiv în cercetare (fără a mai fi primit în incinta spitalului). Apoi, Cunigan a căzut în patima beției și - deodată - a renunțat la alcool, închizându-se în casă, citind și scriind, zile și nopți în șir. Fostul doctor a început... "să propovăduiască". Vorbea, în public (în magazine, pe stradă, în restaurante etc.) despre "sensul vieții", despre "sinergia materie-spiritu", despre "integrarea ființei umane în armonia cosmică", despre "terapia prin cuvânt" etc. Întâlnindu-l pe Cunigan, M. își dă seama că în fața lui nu se mai află prietenul de odinioară, ci "un fel de profet năvălit la o filosofie ocultă". Îi mărturisește că nu prea are ce-i povesti și că ultima veste e moartea părinților săi, în Elveția, într-un accident rutier. A primit ca moștenire o mare sumă de bani și - cu acest prilej - a aflat că nu erau părinții lui bunți (fusesse înfiat, dintr-un leagăn de copii)...

Narațiunea revine la timpul prezent, în capitolul *Piatra Magică*. După o încercare eșuată de a sece și însingurare, la munte (un "modus vivendi" propus de Cunigan), unde are mirajul "frumoasei fără corp" (al omniprezenței și acaparantei Pădureanca), M. revine - în satul Lemniu - dorind să elucideze taina frumoasei Piatra Soarelui. Dar taina ei coincide cu sensul abscons al vieții ("Ce sens misterios, eliberat de capacitatea înțelegerii noastre, are viața?"), cu dorul ce "tânjește după o existență arhetipală situată undeva dincolo de spațiu și de timp". Căci ce înțeles poate avea

coloana de piatră (această "camuflare a satului în profan", cum ar spune Mircea Eliade), dacă nu acela al "eternelui întoarcere la origini"? Numai că satul apare ca un "spațiu amor", năpădit de "holde pitice atate de pline de neghină, de scaieți și de maci însângerați". Nu mai pot fi văzute livezile, moara fusese de mult abandonată, multe case sunt în paragină (inclusiv casa lui Cunigan): "... satul era lăsat să moară încet, cu bună știință, ca o realitate depășită de timp - ca o moștenire fără acte a unui trecut care nu-i mai trebuia nimănui". În cele câteva zile petrecute la Lemniu, M. ascultă alte și alte istorisiri nemaipomenite, spuse de badea Constantin (fostul morar). Apoi, dat afară de gazda lui, Leonida (din pricina spiritului său iscoditor), M. își luă rucsacul și, îndată ce se lăsă întunericul, plecă să se culce lângă Piatra Soarelui.

În *Epilog*, aceleași personaje emblematice (Filimon, Teofil și Ioan I) conversează despre strania dispariție a lui M. Se spune că ar fi dispărut, în ziua de Sânziene, când s-a întâlnit cu doctorul Cunigan. Filimon crede că a fost absorbit de Piatra Soarelui ori "s-a integrat printre simboluri". Cert este că M. însuși rămâne un simbol: "un Faust modern care însă nu l-ar mai putea chema în ajutor pe Mefisto, din pricina barajelor ridicate peste tot în lume de expansiunea revoluției tehnico-științifice, ca și a numeroaselor bariere informaționale ce blochează drumul spre iad sau spre rai".

Fiul apocrif nu poate aparține unei lumi ce "nu e pe măsura lui" și - mai ales - nu poate (supra)viețui în timpul real, ci numai dincolo de acesta, în paradisul mitului.

Mitic și estetic, romanul lui Vasile Avram e o parabolă a condiției umane, construită într-un stil baroc; un avertisment dat omului ce încearcă să-și substituie propria ființă, perzându-și - deopotrivă - identitatea originară și credința parentală.

Marcel LUCACIU

Zilahy Kiss Károly

Zilahy Kiss Károly s-a afirmat ca folclorist, poet, critic literar, ziarist și traducător, a fost unul dintre scriitorii maghiari cu concepții progresiste, care au prezentat în publicistică aspecte din viața poporului român.

Zilahy Kiss Károly s-a născut la 28 octombrie 1838 la Zalău. De mic copil era interesat de literatură, la 15 ani citea deja în original din operele poezilor francezi și germani.

A debutat cu lucrări critice în ziarele din Transilvania, primul său articol apărând în anul 1853 în ziarul *Hettilap* din Cluj. La începutul anului 1856 s-a dus la Cluj, să-și termine studiile liceale la Colegiul Reformat din Cluj. Din toamna anului 1857 a urmat cursurile Facultății de Drept din Pesta.

În anul 1858 s-a îmbolnăvit de tuberculoză, a stat 4 luni la Gräfenberg (Austria). În anul 1859 a luat parte activă la mișcările din capitala Ungariei împotriva absolutismului habsburgic. Pentru atitudinea lui democratică a fost expulzat din Pesta, fiind nevoit să-și întrerupă studiile de la Universitate. Zilahy Kiss Károly a fost printre primii care au cerșet și au studiat creațiile populare, obiceiurile și modul de viață ale poporului român. A colecționat, a tradus și a publicat despre etnografia și folclorul românilor din Sălaj în publicațiile: *Erdélyi Múzeum*, *Magyar Sajtó* și *Vasárnapi Újság*.

Pentru cunoașterea mai amplă a vieții și manifestările artistice ale poporului român a efectuat o călătorie de studii prin Banat și Transilvania.

Activitatea lui publicistică se caracterizează printr-o luptă susținută dusă pentru idei progresiste. Pe lângă articole politice, reportaje și descrieri de călătorie a scris articole cu caracter etnografic, nuvele. Cu pseudonimul Kelen a scris articole despre originea cântecelor populare. A studiat și a tradus cântece populare din Sălaj, la început în proză, apoi în versuri. A scos în evidență bogăția și frumusețea folclorului românesc. În ziarul *Vasárnapi Újság* scrie cu regularitate într-o rubrică intitulată „*Hazai tájleírások és népviseletek*” (Porturi populare din patria noastră), articolele sale având scopul de a prezenta creațiile și porturile populare românești.

A publicat despre folclorul din diferite zone ale țării, articolele având titlurile: „*Mezőségi oláhok*” (Românii din Câmpia Transilvaniei), „*Bethleni oláhok*” (Românii din Beclean), „*Szászvárosi oláhok*” (Românii din Orăștie), „*Lugosi oláhok*” (Românii din Lugoj), „*Szilágysági oláhok*” (Românii din Sălaj). Aceste descrieri scot în evidență aspecte din domeniul etnografiei, istoriei și demografiei, punând accentul asupra ocupațiilor, obiceiurilor, folclorului și așezărilor din Transilvania.

Cel mai amplu studiu etnografic al său este „*Szilágysági oláhok*” (Românii din Sălaj) care rămâne una din cele mai vechi amintiri despre folclorul românilor din Sălaj, datând din anul 1859. Bun cunosător al românilor de pe meleagurile sălăjene, el și-a dorit să prezinte

conștientizarea săi aspecte din viața și obiceiurile acestora.

Zilahy Kiss Károly prin scrierea și publicarea studiului a servit cauza apropierea dintre cele două naționalități conlocuitoare. Făcând o trecere în revistă a portului popular românesc din Sălaj (înfățișat în ilustrații făcute de fratele lui, Zilahy Kiss Miklós), a obiceiurilor și modului de viață, el se oprește la creația lor literară, traducând șase doine din Sălaj. În partea a doua a studiului, Zilahy se ocupă de obiceiurile, credințele și practicile superstițioase ale românilor din Sălaj. În ultima parte descrie riturile mai importante ale românilor din Sălaj: căsătoria și înmormântarea.

Limbajul folosit de autor este ușor de înțeles, atractiv. La celelalte articole autorul nu a mai revenit asupra porturilor și obiceiurilor românilor care sunt unitare, a remarcat numai notele specifice care deosebesc unele fapte etnografice de la o zonă la alta. Marele merit al lui Zilahy a fost faptul că a participat activ la menținerea relațiilor de prietenie româno-maghiare. În 1860 a organizat la Cluj o serbare de înfrățire între români și maghiari.

În februarie 1860 s-a înscris la Universitatea din Viena pentru continuarea studiilor. În toamna anului 1860 a fost exmatriculat și s-a întors acasă.

La sfârșitul anului 1861 boala lui s-a agravat, fiind nevoit să se întoarcă o perioadă acasă, unde a scris biografia și studii.

În anul 1862 a călătorit prin Germania și Franța ajungând și în Italia pentru tratament. A făcut cunoștință cu scriitori de seamă ai epocii: Bajza Jenő, Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Vajda János. După schimbările politice din Pesta a continuat activitatea publicistică. A colaborat la periodicele: *Kolozsvári Közlöny*, *Erdélyi Múzeum*, *Vasárnapi Újság*, *Pesti Napló*, *Budapesti Visszhang*, *Magyar Sajtó* (1863), *Magyar Posta*, *Fővárosi Lapok* (1864), *Szépirodalmi Figyelő*, *Családi Kör*, *Divatcsarnok*, *Magyar Színház*, *Koszorú*, *Lisznyal Album*, *Hölgyfutár*, *Budapesti Szemle*, *Kritikai Lapok*, *Korunk Tárcaja*, *Ország Tükre*, *Vadász és Verseny* lap. Împreună cu Revinczyk Széver a redactat albumul *Alföldiek Segély Albuma* (1864).

A scris povestiri, poezii, studii de critică și estetică literară. S-a impus ca traducător de opere clasice din literatura universală (*Orlando Furioso* de Ariosto). A tradus și din opera lui Puskin, Anakreon, Horatius, Heine. A publicat lucrările: *Magyar kosszorúsok albuma. Irói élet és jellemrajzok* (Pest, 1863; 1864), *Petőfi Sándor életrajza* (Pest, 1864), *Útirajzok*. A fost redactorul cărților: *Tréfás versek* (antologie, 1864), *Hölgyek lantja* (antologie, 1865; ed. a 2-a, Pest, 1873). A editat volumul de traduceri al fratelui său, Zilahy Imre: *Puskin költői beszédei*. A editat poeziile și tragedia în 4 acte cu titlul *Zách Felicián* a lui Bajza Jenő (1864), lucrarea lui Csernátóni Lóra cu titlul *Szivek harca*. *Lucrări traduse: Leláncolt Prometheus* de Aiszkhülosz (Pest, 1858; reeditări: 1861; 1898); *lucrarea tradusă în colaborare: Az arkanászi lökötkök* de Gerstäcker (Pest, 1860).

A murit de tânăr, înainte de a împlini vârsta de 26 de ani, în 15 mai 1864, la Pesta, lăsând în urmă o activitate culturală și literară bogată.

Opera completă a lui Zilahy Kiss Károly cu titlul *Zilahy Kiss Károly munkái*, în două volume, a fost editată de Dömötör János și publicată la Pesta în anul 1865.

Volumul *Zilahy Kiss Károly Válogatott Művei* (Opere alese) a fost publicat în 1961 la editura „Szépirodalmi Könyvtár” din Budapesta, fiind prefăcut și antologat de Vargha Kálmán.

BÓDIS Otília

Ioniță Scipione Bădescu

- gazetar, poet

S-a născut la 15 mai 1847, Răstolțul Mare, com. Buciumi - m. 4 octombrie 1904, Botoșani.

Viața și activitatea: A urmat cursurile școlii gimnaziale la Oradea, unde a activat în cadrul „Societății de lectură”, apoi cursurile liceale la Beiuș pe care le-a absolvit în 1867. În perioada studiilor de la Blaj a fost numit membru de onoare al „Societății de lectură” orădene. După absolvirea liceului, a plecat la Pesta unde a rămas până în toamna anului 1868 pentru a-și publica volumul de versuri intitulat *Poezii* (1868). Întors la București, unde și-a continuat studiile de filosofie și litere, a activat în cadrul societății literare „Orientul”. În acea perioadă l-a cunoscut pe Mihai Eminescu, de care l-a legat o prietenie îndelungată. Numele lui Ioniță Scipione Bădescu aparține istoriei noastre literare, în primul rând, grație împrejurărilor care l-au împins în orbita vieții lui Eminescu, fiind una din „stelutele” luminate de Luceafărul nostru național. Activând împreună la aceeași societate, cei doi primesc sarcina de a culege poezii populare, pe care, o parte, le-a publicat mai târziu în revista *Convorbiri literare*. În acest scop, Bădescu a plecat în Maramureș. A fost arestat la Barbești, iar la 3 noiembrie 1869 a fost închis la Sighet, apoi transferat la Satu Mare pentru a fi înrolat în armată, dar a fost eliberat la intervenția unor prieteni. După absolvirea studiilor universitare la București, a plecat la Iași, unde și-a luat licența în filosofie și litere. Începând cu 3 decembrie 1871 a fost redactor la *Curierul de Iași*. În același an a participat la Congresul Ziariștilor de la București, reprezentând presa din Moldova. Activitatea sa la *Curierul de Iași* durează puțin. În perioada 1871-1873 a redactat *Noul curier român* din Iași care ulterior a fost suspendat. A colaborat pentru o scurtă perioadă de timp la *Convorbiri literare*. În perioada 1874-1878 a fost la Viena. Revine la Iași, apoi pleacă la București, unde împreună cu Eminescu și Caragiale lucrează la ziarul *Timpu*. După plecarea de la *Timpu*, a funcționat ca profesor și

director la Școala Normală din Galați. „n anul 1881 a fost numit revizor școlar al județelor Neamț și Suceava,

unde a funcționat până în luna octombrie a anului 1881, când a fost numit în postul de „provizor” la internatul liceului din Iași. În această perioadă a publicat și volumul *Coroana României*. În anul următor a fost numit din nou revizor școlar la Botoșani, unde s-a stabilit definitiv. Aici a desfășurat o activitate ziaristică deosebită timp de peste douăzeci de ani, redactând revistele *Tara-de-Sus* (1882-1884) și *Curierul român* (1886-1904). În anul 1901 a fost la București, unde suferința l-a ținut departe de activitatea de ziarist. A revenit la Botoșani în 1902, unde s-a stins din viață la 4 octombrie 1904. A colaborat la: *Aurora română*, *Familia*, *Concordia*, *Românul*, *Trompeta Carpaților*, *Timpu*, *Foia societății* pentru literatura poporului român din Bucovina, *Convorbiri literare*, *Curierul român*, *Amicul familiei*.

S-a stins din viață la 4 octombrie 1904 la București.

În anul 1957, Ioniță Scipione Bădescu a devenit patronul spiritual al Bibliotecii Județene Sălaj.

Lucia BĂLAȘ

Personalități sălăjene

- octombrie -

- ABRAHAM, PAVEL - jurist - N. 21 oct. 1948
- ABRUDAN, PAUL - profesor - N. 26 oct. 1927
- ARDELEANU-SENIOR, IOAN - scriitor - N. 28 oct. 1908
- BAICAN, GAVRIL - inginer - N. 15 oct. 1942
- BĂDESCU, IONIȚĂ SCIPIONE - gazetar, poet - d. 4 oct. 1904
- BALIBAN, ANTONIU - poet - d. 27 oct. 1947
- BÖLÖNI GYÖRGY - scriitor, ziarist - N. 30 oct. 1882
- BUCIU, ANGELA - artistă - N. 5 oct. 1942
- CICORTAȘ, CORNEL - prozator - N. 25 oct. 1944
- CREȚU, TRAIAN - fizician - d. 20 oct. 1995
- CRIHAN, EUGEN - profesor - N. 15 oct. 1954
- DARABANT, IGNATIE - preot - d. 31 oct. 1805
- DĂRĂBAN, VALENTIN - profesor - d. 12 oct. 1996
- GUDEA, NICOLAE - profesor - N. 17 oct. 1941
- HARY BÉLA - compozitor, dirijor - N. 2 oct. 1934
- HENDEA, IOAN - învățător - N. 22 oct. 1845
- LAKÓ ÉVA - muzeograf, arheolog - N. 27 oct. 1935
- MOLNÁR JÁNOS - preot - N. 16 oct. 1955
- POP, TRAIAN - profesor - N. 11 oct. 1929
- SÁMI LÁSZLÓ - profesor, publicist - d. 23 oct. 1881
- ȘTIRBU, VIOREL - prozator - N. 2 oct. 1940
- SZILÁGYI FERENC - profesor - N. 4 octombrie 1762
- VAIDA, SIMION - profesor - N. 15 oct. 1942
- ZILAHY KISS KÁROLY - critic literar, folclorist - N. 28 oct. 1838

(Biblioteca Județeană Sălaj - Serviciul bibliografic)

Itinerar pentru minte și suflet

Continuând seria excursiilor documentare inițiate în anul 2000 de către Biblioteca Județeană "Ioniță Scipione Bădescu" Sălaș, pentru a marca într-un mod pragmatic, dar extrem de util "Ziua bibliotecarului" sărbătorită în fiecare an pe 23 aprilie, anul acesta am ajuns la Sibiu, centru de cultură și civilizație care păstrează încă vie o mare parte din atmosfera medievală. Chiar dacă vizita documentară a avut loc ulterior acestei date, ea se înscrie în cadrul activităților organizate de către biblioteca noastră cu ocazia "Săptămânii Naționale a Bibliotecilor".

Am dorit ca această ieșire să îmbine într-un mod cât mai plăcut și eficient schimbul de opinii profesionale și culturale, astfel încât principalul nostru obiectiv a fost vizitarea bibliotecii "Astra", fără a neglija obiectivele turistice din zona Sibiului și nu numai. Subliniez aici importanța deosebită a unor asemenea ieșiri, atât pentru închegarea propriului colectiv cât și pentru stabilirea unor relații profesionale și de prietenie cu alți colegi din țară. Acestea deschid noi orizonturi profesionale și stimulează în fiecare dintre noi dorința de a face mai mult pentru instituția bibliotecară și implicit pentru comunitate.

Până să ajungem acolo, am vizitat Mănăstirea Râmeț din județul Alba, una dintre cele mai vechi așezăminte ortodoxe monahale din Transilvania, aflată pe valea săpată a Geoagiului, în munții Trascăului despre care Vasile Netea spunea: "Azi, ca și ieri, mănăstirea Râmeț este o vatră a spiritului creștin și patriotic românesc, un popas emoționant pentru toți cei care vin să se cuminice la izvoarele credinței strămoșești și ale marilor noastre izvoare istorice."

Și, pentru că anul acesta, pe data de 9 mai, s-au împlinit 110 ani de la nașterea marelui nostru poet și filosof Lucian Blaga, am considerat că a-i vizita satul natal, Lancrăm, casa în care s-a născut, a vedea împrejurimile care au format universul miraculos al copilăriei poetului și dramaturgului, a poposi pentru câteva momente la locul unde își duce somnul de veci "domnul filosofiei românești" este un mic omagiu pe care îl putem aduce noi, cei de astăzi, înaintașilor noștri, pentru că avem datoria morală de a ne păstra și cinsti valorile neamului. Casa, cumpărată de statul român în anul 1995 și integrată în patrimoniul cultural național, a fost restaurată între anii 1997-1998 redându-i-se forma și arhitectura inițială prin grija Muzeului Satului din București. Casa adăpostește manuscrise Blaga, ediții princeps ale cărților sale, obiecte care au aparținut familiei, obiecte de artă populară și mobilier țărănesc provenite din donațiile sătenilor. Cum aș putea să închei altfel relatarea acestui al doilea popas decât citându-l pe marele nostru Blaga: "Tăcerea e umbra unui cuvânt".

Ajunși la Sibiu, am fost întâmpinați la aeroport de gazda noastră, dl. director Ion Onuc Nemeș, născut pe plaiurile sălăjene și "revendicat" deopotrivă atât de noi cât și de sibieni datorită calităților deosebite pe care le are și care îi conferă suprema "calitate", aceea de "adevărat om". Nu am găsit cuvinte mai potrivite pentru a caracteriza o persoană pe care am cunoscut-o pentru prima dată și care mi-a făcut o impresie deosebită, atât ca om, cât și ca manager al unei importante instituții de cultură, așa cum este biblioteca.

După o scurtă prezentare a bibliotecii și a colectivului acesteia, făcută de către dl. director, am vizitat o parte din secțiile acesteia: secția de împrumut, sala de lectură, sala internet, compartimentul de prelucrare a colecțiilor, secția colecții speciale care deține un fond de carte extrem de valoros, atelierul de legătorie. Bucuria mare a colegilor sibieni, împărtășită deopotrivă și de noi, este obținerea unui spațiu pentru bibliotecă în imediata vecinătate a celei actuale, care va funcționa în continuare cu aceeași destinație.

Din relatările făcute de dl. director, nu încapem înăuntru că noul spațiu al bibliotecii va fi conceput și amenajat la nivelul standardelor mondiale, cu atât mai mult cu cât Sibiuul va deveni Capitală Culturală Europeană.

Alături de colegii bibliotecari, dl. Vasile Rusu, județean de-al nostru, ne-a însoțit în Mărginimea Sibiului, zonă aflată pe lista patrimoniului UNESCO din 1999. Această grupă de 18 sate românești formează o zonă etnografică unică în România, și stă mărurie a identității culturale românești pe aceste meleaguri. Am vizitat doar câteva localități din Mărginime: Cacova azi Fântânele, Gura Răului, Sibiel, Râșinari. Cristianul, prima localitate vizitată până să ajungem în Mărginime, înființată de sași în anul 1223,

păstrează puternice influențe ale culturii saxone. În ciuda depopulării masive a satelor săsești care a avut loc după 1990, biserica cetate din Cristian, care datează din 1495, este foarte bine întreținută chiar dacă d-na care o are în grijă este de 75 de ani, dăruirea și sufletul i-au rămas tinere. La Gura Răului, sat aflat la ieșirea Cibinului din munții Cindrel, în avalul căruia este situat și Parcul Național Cindrel, am vizitat bisericile din sat, cea mică datând din anul 1202, cea mare construindu-se ulterior, când numărul populației a crescut, iar biserica mică devenise neîncăpătoare pentru credincioși. Azi, satul numără 3643 de locuitori.

La Fântânele, părintele paroh ne-a prezentat biserica din sat și Muzeul Etnografic și de Artă Bisericească deschis în urmă cu câțiva ani, inițiatorul acestuia fiind însuși părintele. Aici se organizează anual tabere de creație ale elevilor și studenților din toată țara în cadrul cărora se constituie ateliere de pictură pe lemn și sticlă precum și de sculptură. Lucrările acestora sunt donate Muzeului "Dr. Ioan Stroia", o replică a celui din Sibiel. Pictura pe sticlă este un obicei păstrat în Mărginime de peste 200 de ani.

Tot aici se află Cartea de aur a satului păstrată și condusă la zi cu multă grijă de către păstorul acestor meleaguri. Ceea ce m-a impresionat în mod cu totul deosebit, a fost dorința și dăruirea oamenilor pe care i-am întâlnit de a-și promova valorile tradiționale locale, de a face din zonele în care locuiesc puncte de atracție deosebită pentru turiști, iar cadrul natural, tradițiile și obiceiurile alături de însuflețirea, naturalitatea, zămbetul și bucuria cu care te primesc oferă cu prisosință acest lucru.

La Sibiel, sat aparținând comunei Săliște, am vizitat biserica și Muzeul de Icoane pe sticlă "Zosim Oancea", principalul punct de atracție, acesta fiind cel mai mare de acest fel din Europa. Muzeul păstrează o colecție de peste 700 de icoane pictate pe sticlă care provin din aproape toate regiunile românești. Mărginimea Sibiului este o zonă în care agroturismul este foarte puternic dezvoltat, fiecare localitate de aici putând fi o destinație pentru a petrece o vacanță de vis. Și pentru a vă convinge de acest lucru, vă îndemn să mergeți la Sibiel și să gustați o mămăliguță cu brânză și ouă preparată după o rețetă specifică zonei pe care o puteți găsi numai acolo, așa cum și noi am făcut-o de altfel la invitația colegilor noștri.

Stațiunea montană Păltiniș, aflată într-un cadru natural deosebit, este locul unde marele filosof și eseist Constantin Noica a ales să-și petreacă ultimii ani ai vieții sale, iar lângă biserica de lemn se află mormântul unde își duce somnul de veci.

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale Astra, situat în pădurea Dumbrava la 4 km de oraș, organizat cu începere din anul 1963, se întinde pe o suprafață de 94 ha având un circuit expozițional de 6 km. Muzeul

adăpostește monumente originale, reprezentative pentru sistemul de valori al satului românesc. Aici se găsesc case de locuit, aduse din diferite părți ale țării, interioare de locuit păstrate în forma originală, mijloace de transport în comun etc. și sunt ilustrate toate domeniile de activitate specifice satului românesc. Patrimoniul muzeului constă din 340 de construcții originale și peste 19000 de obiecte.

Intorcându-ne la Sibiu, am vizitat Muzeul Brukenthal deschis oficial în anul 1817, cuprinzând inițial 1090 picturi din colecția particulară a baronului Samuel Brukenthal, guvernator al Transilvaniei în perioada 1777 - 1787. Muzeul este găzduit de Palatul Brukenthal, unul dintre cele mai însemnate monumente în stil baroc din România. Muzeul fiind în renovare, am vizitat doar pinacoteca, alcătuită din piese care cuprind școlile de pictură flamandă, germană-austriacă, italiană și franceză-spaniolă, primele două fiind cel mai bine reprezentate în cadrul colecției. Marii noștri pictori N. Grigorescu, Th. Aman, St. Luchian și alții se află de asemenea în colecția pinacotecii Brukenthal. Centrul istoric al Sibiului, cel mai mare sit medieval din România, la fel ca și Catedrala Ortodoxă, copie fidelă a bisericii Sfânta Sofia din Constantinopol, dar la o scară de cinci ori mai mică, nu au rămas nevizitate.

Pe tot parcursul șederii noastre la Sibiu, domnii Onuc Nemeș și Vasile Rusu au fost adevărați ghizi și în același timp profesori de istorie pentru noi, dar și gazde minunate, cărora le mulțumim și pe această cale.

Ne-am întors acasă prin ținutul Hațegului pentru a vizita Mănăstirea Prislop, ctitorie a Sfântului Nicodim de la Tismana sau a ucenicilor săi, ridicată pe locul unei așezări sihăstrești mai vechi. Actuala biserică a mănăstirii a fost ctitorită și înzestrată de domnița Zamfira, fiica domnitorului Moise Basarab, refugiată în Transilvania după moartea tatălui său și care după trei nefericite căsătorii și-a sfârșit zilele la Prislop în anul 1580. Părintele Arsenie Boca, la al cărui mormânt florile nu se ofilesc niciodată, își duce somnul de veci în cimitirul mănăstirii. Cei care l-au cunoscut vorbesc despre el ca despre un sfânt. Părintele Teofil Păraianu îl caracteriza astfel: "...om cu o pregătire multilaterală, deci nu numai pregătire teologică, ci și cu pregătire în domeniul artei, un om având cunoștințe din diferite domenii, dar mai presus de toate un om dotat cu niște calități pe care dacă nu le ai, din cultură nu le poți avea. Cultura are rostul de a șlefui pe om, de a-l cultiva. Dar cultura are limitele ei. Pe lângă cultură îți mai trebuie ceva. Părintele Arsenie avea pe lângă cultură și acel ceva."

Voi încheia aceste impresii ale mele cu un citat din Constantin Noica, alături de un îndemn pentru colegii din țară de a organiza și ei asemenea ieșiri, pentru că a vedea înseamnă mai mult decât a citi o mie de cuvinte: "Călător grăbit într-o lume poate fără rost, oprește-te puțin".

Doina MANIURA

După Holocaust

Majoritatea evreilor, și nu numai, sunt pe deplin conștienți de diferența ireductibilă între ce li s-a întâmplat lor și ce s-a întâmplat altor popoare. În acest context, e aproape imposibil să fi ceea ce înseamnă o „ogîndă neutră”.

Sublinierea unicității Holocaustului nu impune „monopolizarea suferinței”, ci presupune universalizarea cunoașterii acesteia.

Banalizarea genocidului sau ignorarea lui nu e decât un prim pas spre legitimarea negaționismului. Atunci, în contextul Holocaustului, nu ne rămâne decât să întărim ce a spus atât de potrivit Michael Saphir și anume că „singurul negaționism acceptabil e negarea negației”.

Jurgen Graf pune „Holocaustul sub scanner”, afirmând că dimensiunea reală a acestor crime atroce a fost pusă în lumină în timpul proceselor de la Nürnberg. Acest tribunal a însemnat totodată și o schimbare de perspectivă a societății internaționale, raportat la suferințele de neînchipuit ale evreilor. Ce s-a hotarat - în rezumat - la Nürnberg? S-a decis asupra impunerii de pedepse și luării de măsuri de reparații care, deși confereau un cadru de normalitate, nu puteau recompensa inumanitățile comise. Deși e incontestabil efortul depus pentru pedepsirea celor care au înfăptuit atrocitățile, nu se poate afirma deloc că s-a făcut dreptate. Dreptatea are o nuanță derizorie în contextul Holocaustului.

Abia eliberate din trauma lagărelor, victimele care au supraviețuit aveau să se confrunte cu trauma memoriei; relativ scăpați de lanțurile urii, evreii s-au trezit încorsetați de alte ziduri tot mai ostile, ridicate din umbrele antisemitismului care se reclădeau la sfârșitul războiului. Oamenii căutau să proiecteze cauza lipsurilor aduse de război asupra a ceva sau asupra cuiva. Modelul clasic era la îndemână: evreul, ca lap ispășitor. Ostilitatea internă s-a manifestat față de puținii supraviețuitori, tocmai în țările de unde au fost scoși. Polonia a constituit un exemplu solid în acest sens. Evreii se așteptau la ce era mai tragic, motiv pentru care au opus rezistență repatrierii lor. Polonia postholocaust însemna pentru ei abandonarea speranțelor. Soldații care trebuiau să-i îmbarce pe supraviețuitori în trenurile spre Polonia au întâmpinat cauza tristețea descurajată a evreilor. Oamenii și

sfășiau hainele de pe ei și se aruncau în genunchi implorând moartea imediată pe care o vedeau ca pe o ușurare în comparație cu ce prevedeau viitorului lor extrem de nesigur în Polonia acelor timpuri. În multe cazuri, viziunile lor s-au adevărat. Revoltele antisemite izbucnite în Cracovia în august 1945 s-au extins. S-au comis atacuri asupra sinagogilor de sabbat. Înșiși ambasadorul britanic din Varșovia a raportat că oricine în Polonia, care arăta a evreu, era în pericol. 350 de crime antisemite s-au comis în această țară în primele 7 luni după sfârșitul războiului.

Între 1945-1948, aproximativ 2000 de evrei ajung victime ale pogromurilor din Europa comunistă. La 4 iulie 1946, la sud de Varșovia, un băiat de 8 ani se plângea poliției că el împreună cu alți copii creștini au fost reținuți în pivnița unei case de evrei, pentru a fi omorâți în scopuri rituale. În urma cercetărilor asupra respectivei case, care nici măcar nu avea pivniță, nu s-a găsit nici un indiciu. Cu toate acestea, oamenii, provocați, au generat un pogrom cu 42 de evrei ca victime. Dacă înainte de război, în acest oraș locuiau 18.000 de evrei, au supraviețuit lagărelor doar 200.

Acuze de infantilism sunt aduse și în estul Ungariei. La 30 iulie 1946, la Miskolc, la o manifestație agresivă sunt omorâți doi morari evrei acuzați „că au infometat poporul”. A fost necesară intervenția trupelor sovietice pentru a limita proporțiile pogromului din Miskolc.

Manifestări de violență împotriva evreilor au avut loc și în Slovacia, după război. La 24 septembrie 1945, în localitatea Topocalny, un medic evreu ungur e acuzat că prin vaccinarea a 20 de copii creștini nu a urmărit altceva decât să-i omoare. A urmat un pogrom greu de oprit de către armata cehoslovacă.

Forma antisemitismului din Uniunea Sovietică l-a determinat pe Elie Wiesel să-i numească pe cei de aici „evreii tăcerii”. La 13 ianuarie 1953 renumiți doctori evrei au fost acuzați că ar fi asasinat membri ai conducerii URSS. Impactul a fost teribil. Stalin a exploatat la maxim aceasta, determinând declanșarea unei campanii oficiale de discriminare împotriva evreilor.

Eforturile pentru a recompensa victimele au declanșat

situații confuze. În Germania se aprobă o lege federală de despăgubire. Industriașii germani implicați în programul de muncă forțată s-au dezis de orice responsabilitate, urmărind să-și anuleze vina. Ba chiar mai mult, au considerat legitimă munca forțată în războiul total, opunându-se cererilor de compensații. O situație la fel de întunecată în privința aspectului compensațiilor aveau să întâmpine evreii și în statele comuniste. Pe teritoriul controlat de autoritățile comuniste după 1945, nu li s-a acordat evreilor nimic.

Spre vest, atitudinea Austriei a fost stranie. Deși Austria a ucis aproape jumătate dintre victimele evrei, la Conferința de la Postdam e scutită de plata reparațiilor; paradoxal, Austria devine o țară victimă.

Mult mai târziu s-au încercat niște reparații morale din partea bisericii creștine. Preotul iezuit Augustin Bea (confesorul Papei Pius XII), în 1963, la al II-lea Conciliu de la Vatican a înfirmat pentru totdeauna vechea acuzație de deicid împotriva evreilor.

Abia după moartea lui Stalin, „asasinii în halate albe” sunt declarați nevinovați. Cu toate acestea, împotriva rațiunii, mitul omorului ritual a supraviețuit în variate expresii în estul și centrul Europei, în Austria, Cehia, Ungaria, Polonia și România.

Indiferent de modul în care este etichetat Holocaustul, deformat, minimalizat în esența lui, putem afirma cu certitudine că a însemnat o boală a rațiunii, o ciumă a umanității.

Alexandra MĂRGINEAN

Bibliografia:

1. Michael Shafir - *Între negare și trivializare prin comparație*, Iași, Poliorom, 2002
2. Jurgen Graf - *Holocaustul sub scanner: martori oculari sau legile naturii*, București, Samizdat, 2000
3. Paul Johnson - *O istorie a evreilor*, Hasefer, București, 2001
4. Andrei Oișteanu - *Imaginaea evreului în cultura română*, Humanitas, București, 2001

Italo Calvino sau orașul ca formă de comunicare

Cartea lui Italo Calvino, *Orașele invizibile*¹ își așază măsura pe permanenta observare a schimbării prea-plinului cu golul, a indeciziei cu regula, a contrastelor de umbră și lumină, a paradoxului, a posibilității care se rătăcește în timpul spre împlinire. Naratorul surprinde dialogul marelui Kubilai Han, împăratul tătarilor, cu solul venețian Marco Polo în încercările acestora de a așeza în sisteme coerente de cunoaștere spațiul geografic pe care-l iau în stăpânire prin intermediul a două roluri diferite: cuceritor și explorator. Eversarea acestora se va întinde pe nouă capitole de scriitură, în cincizeci și cinci de descrieri ale orașelor pe care le vizitează solul venețian. Dialogul la forma unei subtile construcții, pendulând între poezie și geometrie. Sunt desene firave ale orașelor, firavane ce se țeasă laolalt în matrita povestirii, construite pe metafore esențiale, în raport de coordonare (orașele și memoria ori dorința, semnele, schimbările, ochii, numele, morții, cerul) sau în termeni adjectivali fiind tubulare, continue și ascunse.

Ceea ce urmărim în textul de față e o comunicare în trepte ce susține palimpsestic descrierea spațiului. Pe măsură ce înaintăm în lumea scriiturii, Marco Polo își schimbă maniera de adresare către Kubilai Han. La început, îl găsim cu totul neștiutor într-ale limbii vorbite de cuceritor. Nu se poate exprima altfel decât prin gesturi, salturi, strigăte de uimire sau groază sau pur și simplu obiecte pe care le dispune în fața sa ca pe niște piese de șah. Explicarea tinde către material, concret și nu se lasă prinsă în forme confuze, abstracte. Cu toate acestea gesturile, obiectele sunt permutabile, iar legătura dintre ele rămâne mereu incertă. Limbajul lasă în urma sa mereu spații albe.

Cuceritorul se visează explorator. Dar exploratorul îl avertizează că schimbul nu se poate realiza și că cel mult cuceritorul ar putea deveni emblemă printre embleme, reper în în drumul unui alt explorator. Înțelegem astfel că unul dintre conflictele parcursului dublu cucerire - explorare se bazează pe modalitățile diferite de luare în primire a spațiului geografic. Unul visează acumularea, dorința, apropierea din exterior, iar celălalt cunoașterea; înțelegerea, apropierea din interior.

De altfel, nu o dată Hanul caută să cerceteze rostul călătoriilor lui Marco Polo: „Înaintezi cu capul întors mereu spre spate?”

întuind o deplasare dinspre un trecut spre un trecut. Și aceasta fiindcă trecutul călătorului se schimbă după itinerariul făcut, iar o înțelegere a noilor locuri înseamnă o rememorare a celor vechi, o reparcurgere a lor. „Locurile de aiurea, spune Marco, sunt o ogîndă în negativ. Călătorul recunoaște puținul care e al lui, descoperind cele multe pe care nu le-a avut și nu le va avea.”

Treptat, dialogurile celor doi luptători pentru spațiul imaginarei table de șah pe care fuseseră așezate gesturi, obiecte se transformă în tăcere și adversarii își închipuie că se întreabă sau își răspund. Lupta de convingeri, dialogul devine mut. Schimbările se transformă în strategii nerostite, gândite ca anticipări, frământări ale minții. Jucătorii de șah par a se așeza la masă și a-și gândi tactică.

Fiecare fapt ori fiecare știre relatată devine prețioasă datorită spațiului neumplut care rămâne în jurul lor: jocuri de posibilități și mister care le întreține. Acest gol forțează imaginația și ascute spiritul. Descrierile orașelor vizitate de Marco Polo, ne spune autorul, au darul de a te lăsa în egală măsură să rătăcești cu gândul în mijlocul lor, să te pierzi în ele, să te oprești ca să te răcorești sau să evadezi în fugă. Această înșirare de alegeri posibile ne duce cu gândul la privirea încreștată de jucători asupra tablei de șah înaintea primei confruntări, atunci când mai mult ca oricând orice parcurs este unul deschis, seducător.

Cu trecerea timpului însă, când străinul învață să vorbească limba hanului sau poate când hanul începe să înțeleagă limba străinului, limbajul devine dintr-unul al semnelor indiciale, iconice, unul al conceptelor, al vorbelor precise, care se străduiesc să circumscrie semnificații. E un limbaj care pierde din vitalitate și prospețime, o comunicare ce regresează prin mândria exactului. Tocmai de aceea, exprimarea în cuvinte concise, fără nuanțele incompletului, va primi sprijinul gesticii care restabilește dialogul. De data aceasta hanul și Marco Polo învie rostirea prin dialogul mâinilor care „iau atitudini stabile, corespunzând fiecare cu câte o atitudine sufletească, în alternarea și repetarea lor”. Măinile preiau povara cuvântului, dialogul mental se materializează în mutări succesive pe tabla de șah. O comunicare rostită devine una inutilă atâta timp cât acestea i se substituie excepțional cealaltă. Orașele, elemente permutabile

sunt, chiar dacă nu pare, reglementate de o regulă interioară de o perspectivă care solicită excluderea aceluia care nu păstrează coordonatele jocului.

Una dintre primele reguli pe care jucătorii trebuie să le respecte ni se înfățișează metaforic prin intermediul visului hanului despre orașul-port care cunoaște doar plecări și nu întoarceri. Orice mutare, orice cuvânt materializat prin expresia mâinii care deplasează piesele de șah devine una definitivă, irevocabilă. E ca și cum alegerile s-ar desfășura la limita vieții și a morții și indiferent dacă pornești la drum cuceritor sau explorator, trebuie să ai mereu în minte că rolurile, deși diferite, se conduc după un principiu comun: nu înțeleg șovăiala.

Faptul că cei doi pornesc jocul de pe poziții diferite se reflectă și-n viziunea lor despre spațiul pe care urmează să-l ia în posesie: un oraș al normei, al regulilor, al strategiilor previzibile, al reglementărilor pe când modelul de oraș închipuit de Marco Polo e un oraș al excepțiilor, al opreliștilor, al contradicțiilor, al contrasensurilor. Tejurile lor sunt țeluri identice reflectate în spații ogîndă, în spații inverse. Incompletitudinile unuia dintre orașele-model (fie că e cel al hanului sau cel al venețianului) nu reprezintă pentru celălalt decât prea-plinul unor spații de manevră, libertatea de a-și înainta nestingherit.

Încercările de a circumscrie planul realului sunt fragile. Orice lucru pretinde venețianul își are corespondentul într-un spațiu al minții. Cucerirea spațiului geografic în care cei doi se angajează corespunde unei cuceriri a spațiului temporal care se însinuează în lumea echivalentă. De aici, frământarea continuă a împăratului tătarilor: vor fi fiind călătoriile lui Marco Polo călătorii în memorie? Spațiul pe care-l ocupă fizic orașele descrise e un timp al minții care se exersează jucând pe o tablă de șah, dar e și o periculoasă echilibristică: „poate că această grădină (în care cei doi își poartă discuțiile) există doar la umbra pleoapelor noastre care le separă, dar nu se știe care e înăuntru și care e înafară”.

Evoluția comunicării dintre cei doi ne duce până într-un punct în care ne regăsim în vorbe venețianului postmoderni, pragmatici: „Eu vorbesc, vorbește...” dar cine mă ascultă reține doar cuvintele pe care le așteaptă...” Cine povestește povestirii nu e vocea, e urechea”. E un discurs deschis, al căutărilor.

Tocmai de aceea se sfârșește în căutare. Ne apar dinainte fantomatice orașe nedescoperite, presupuse sau, dimpotrivă, orașe ale coșmarurilor, blestemelor... Orașele sunt dublu sau triplu stratificate, părțile lor sunt contradictorii, se ogîndesc. Construite prăcă pe nisipuri mișcătoare, orașele înghit timpul și spațiul încet-încet, de parcă ar mesteca fără nici o grabă. La Isadora, construit mental ca un oraș ideal al tinereții, nu poți ajunge decât bătrân. Dorințele devin amintiri. Zaira e orașul pe care-l recunoști prin relațiile de măsură între elementele constituente, un oraș care nu se comunică decât matematic, mereu prezent în raporturi de acum și nu din alte timpuri. Descrierile orașelor au savoare, prinzându-se în jocuri de imaginație: e o bucurie interioară descoperind că limita ludicului textual poate fi împinsă tot mai departe, dincolo de ceea ce anticipa (orașe în repetiție, precum Zora, orașe - proiect ale unor forme ale sale viitoare, ca și Fedora, orașe în care memoria lucrurilor se schimbă la fiecare solștiu și la fiecare echinocțiu, ca în Eufemia. Orașele încep să se întemeieze oniric, în urma unor vise colective, într-un puzzle halucinant, ca în Zobeide. Locuitorii își construiesc porturi pe culmea cea mai înaltă a unui munte ca în Ipazia, înfățișările dintre ei se consumă fantomatic, devorator, dar doar intențional în seduceri, îmbrățișări și orgii ale privilegiilor care se îmbrățișează pentru o clipă, despărțindu-se apoi epuizate. Privirile lectorului se opresc pe angrenaje ciudate, pe deconstrucții ingenioase, care își găsesc esențele permutabile în cetăți de țevi, chivete sau căzi de baie întocmai ca în Armilla, ori în orașe suspendate asemenea unei pânze de păianjen, în care ochiul și sufletul se prind în lanțuri, frânghii, pasarele, hamace ori ghivece cu plante atârând, ca în Octavia.

Și totuși, tonul cărții e unul optimist. Din cele două soluții pe care le propune Marco Polo în finalul cărții pentru a triumfa împotriva infernului, ultima, cea salvatoare, pare să fie victoria umanismului, a Spiritului: în mijlocul infernului trebuie să cauți și să știi să recunoști buclă de lumină pe care trebuie s-o faci să dăinuie, SĂ CUCEREASCĂ SPAȚIU. Jocul ne apare în această ultimă ipostază ca un răspuns strategic împotriva mecanismelor oarbe.

Simona ARDELEAN,

¹Orașele invizibile, Ed. Univers, București, 1979

Formulele oralității în colinda "Fata de maior"

O particularitate esențială a creației populare orale o constituie "anumite clișee, formule încheiate, reproduse la locul potrivit." (Bârlea, p. 21). Ovidiu Bârlea consideră că, "opera folclorică se vedește a fi în genere o îmbinare dialectică între formulele puse la îndemâna interpretului de tradiția orală sub forma unor prefabricate artistice și restul structurii, izvodită pentru a oglindi tema particulară." (Ibidem). Formula este o expresie invariabilă a unui conținut artistic: idee, imagine etc. pe care performerul o poate utiliza ori de câte ori crede că se potrivește cu ceea ce el intenționează să comunice. Toate genurile creației populare beneficiază de avantajele oferite de acest procedeu, dar nu în mod egal, ci diferit și specific în fiecare formă a folclorului. Formulele caracteristice colindelor sunt incipit-urile, urările finaluri-de-colinde și refrenele.

În cele ce urmează, studiem prezența formulelor oralității în cele 185 de texte ale colindei *Fata de maior*, cunoscute de noi, ne străduim să arătăm sub ce forme concrete apar, ce frecvență au și ce funcție îndeplinesc.

Incipit-uri. Deschizându-se ex ab rupto cu versul *Trei păcurări*, cele mai multe variante, 140 din 185, nu au un început caracteristic speciei ritualistice a colindei. În general, funcția incipit-ului este de a localiza evenimentele narate, scenele prezentate și tablourile descrise. După cum s-a văzut, majoritatea variantelor colindei noastre are incipit-ul zero. În cuprinsul acestora, spațiul este redat printr-un vers aflat pe locul al treilea sau chiar mai jos. Locul întâmplărilor din această colindă este muntele - areal mitic, fundamental al spațiului românesc de locuire, al vieții și istoriei noastre, motiv esențial al creației folclorice și al culturii române în general. Aproape toate versurile cu rol de incipit conțin și termenul *munte*. Reproducăm câteva astfel de formule de început:

- Susu, sus la munte (45)
- Într-un vârf de munte (125)
- Pe munții cei mari (165)
- Pe fețele munților (3)
- Pe-un picior de munte (160)
- Pe cel plai de munte (161)
- Pe-un picior de plai (157)
- Sus, sus, sus, colo la munte (137)

În astfel de versuri și în alte câteva asemenea lor se construiesc imaginea statică, frumoasă și calmă, idilică în esența ei, a păcurarilor care: *se află, sunt, sed* cu turmele la păscut într-un peisaj montan sau submontan românesc. Contrastând puțin cu această iconă, în trei pătrimi din variante descoperim imaginea dinamică a curgerii neostoite a turmelor spre munte, însă ea nu mai ține de incipit, ci de narațiunea simbolică propriu-zisă.

Urări finaluri-de-colinde. În practica datinei colindatului din spațiul românesc intracarpatic se folosesc două categorii de texte: *colindele*, piese poetice cântate în grup, și *urările*, texte rituale declamate individual. Atât colindele cât și urările constituie expresia idealului de fericire a celui colindat. (Caraman, p. 174). Textele recitate, având conținut și funcții identice, sunt de trei feluri: urări finaluri-de-colinde, urări de mulțumire și urări sau mulțămite de colac. Primele, care interesează în această discuție, ca formă, fac parte din colinde, însă nu au o legătură intrinsecă cu subiectele textelor colindate, după care sunt așezate și spuse. Ele nu sunt poezie, ci *formule stereotipe* care pot migra cu ușurință de la o colindă la alta. (Idem, p. 145). Cu sau fără aceste finaluri, colindele rămân creații poetice complete și de sine stătătoare. Pot exista arii întinse din care urările finaluri-de-colinde să lipsească. Așa e zona Codru - Valea Sălajului. În Maramureș sunt prezente,

dar nu și obligatorii. În sfera destul de largă a motivelor tematicale ale urărilor finaluri-de-colinde, o mare frecvență o au cele de sănătate și viață lungă, de pace și de frumusețe fizică. Aceste texte rituale sunt scurte, întinzându-se pe spațiul a 1 până la 4 versuri. În cele 185 de variante ale colindei *Fata de maior* am identificat numai cinci urări de acest fel. Toate au ca motiv unic urarea de sănătate închinată gazdei și familiei acestuia. Le reproducem:

- Vă-nchinăm dalbă sănătate. (Cernuc, SJ, 1970)
- Ș-o hi sănătos, Gazda jupâneasă Cu cât ai în casă. (Bănișor, SJ, 1970)
- Trandafir floare frumoasă, Rămâi gazdă sănătoasă. (Nucșoara, HD, 1957)
- Și noi ne-o-nchinăm Dalbă sănătate. (Nucșoara, HD, 1962)
- Și vă veselii voi, Cei doi veri primari, Că noi vă-nchinăm, D-alba-i sănătate. (Iltu, AR, 1925)

Numărul extrem de redus al urărilor finaluri-de-colindă și scurtimea lor nu sunt specifice creației pe care o discutăm, ci tuturor categoriilor de colinde, cel puțin pentru perioada de când există culegeri. Această situație s-ar putea explica prin aceea că în istoria colindatului a sosit o vreme în care performarea unor astfel de texte cu funcție ritual-ceremonială n-a mai fost simțită ca necesară în desfășurarea obiceiului, deoarece funcția pe care o îndeplineau a fost preluată ușor de urările de mulțumire, veritabile orații în care se pot prezenta mai multe motive. Pentru a da cititorilor posibilitatea comparării celor două feluri de urări, reproducem și o astfel de creație:

Gazda bine ne-a cinsti,
Dar și noi i-om mulțămi.
Și i-om mulțămi frumos,
Să trăiască sănătos
Cu găzdoaia împreună
Sănătoși, cu voie bună!
Iar la fetile gazdii
Să le vie pețători,
Pețători, feciori frumoși,
Să nu fie zdrănturoși.
De-are gazda vreun fecior
Margă și iel pețtor
Și să umble cu dobândă,
Să capete noră blândă,
Și frumoasă și bogată,
La fecior de ea să-i placă.
Să trăiți, să nu boliiți
Alni mulți, buni și fericii!
(Aluniș, SJ, 1970)

Refrenu. În colinde, refrenele sunt legate mai puternic de melodii decât de textele poetice. Referindu-se la această chestiune, Gheorghe Gh. Pop scrie că "refrenul cel de până la 8 silabe cu trăsăturile metrice, ritmice și chiar intonaționale face parte integrantă din unitatea strofei melodice. Textele fiind în majoritate uniforme metric și neorganizate în strofe, pot adapta refrane de 2-4-6-8-12 silabe." (Bilițiu - Pop, p. 66). De aici am reținut două constatări: *prima* este că refrenele pot deveni formule călătore, de măsuri variabile, fiindcă se pot adapta unui mare număr de colinde; *a doua* e că specificul melodic a asigurat refrenelor o mare rezistență în timp chiar și după ce partea de text s-a desemantizat. Același autor afirmă că un însemnat număr de colinde din județul Maramureș, dar și din Sălaj și Bihor „prezintă înrădăcinate cu ritmul dansurilor, ceea ce se datorește faptului că odinioară

interpretarea colindei era însoțită, probabil, de un dans ritual, care se desfășura după melodia de colindă." (Idem, p. 65). Se înțelege că și acest fapt a putut ajuta la perpetuarea versurilor-refren și după ce n-au mai fost înțelese, așa cum dansul ritualic mai trăiește ici-colo în obiceiul de a colinda cu muzicanți și a dansa. (Ibidem). Acest fel de colindat cu muzicanți și dans se practica în vechiul Sălaj pe la începutul secolului trecut și l-am cunoscut și noi în satul Boju, din județul Cluj, în deceniul 1940-1950.

Pieseile colindei mioritice *Fata de maior* de care dispunem au fost culese relativ târziu, de la 1885 încoace, majoritatea abia după 1950, când colindatul se găsea într-un adânc proces de dezagregare. Acestei situații i se adaugă împrejurarea defavorizantă a înregistrării după dictare, ceea ce a putut duce la nesocotirea multor refrene, considerate cuvinte în plus, greu de înțeles, fiindcă nu au o legătură logică cu textul. Numai în acest fel se poate explica faptul că din 185 de variante cercetate numai 42 au refren. Există și trei piese care posedă câte două refrene. (7/b, 12/c și 91).

Cele mai multe versuri-refren din textele acestei colinde au o structură formată din trei elemente lexicale distincte, iar câteva au numai câte două componente. Astfel: ca termen *inițial* apare aproape întotdeauna una dintre interjecțiile: *hai, ai, hei, ei, hoi, oi, ho, o* și *ioai, ioi*, unde se poate observa că am inclus atât formele de bază, cât și variantele fonetice ale lor; ca termen *de bază*, așezat de regulă în poziție mediană, se află o formă a unuia dintre cuvintele: *ler, lin, domn, corindă, colindă*; ca termen *final* e vocativul *Doamne*.

Luând drept criteriu termenul de bază, am ordonat refrenele identificate în patru grupe.

Prima grupă cuprinde refrene construite din variante fonetice ale străvechiului și mult disputatului *ler*, care deține locul principal prin 22 de apariții, jumătate din total, în 15 formule diferite:

- Hai *ler*ui Doamne (61, 63/b, 91, 92)
- Hai *lăru-i* Doamne (52)
- Hai *lerui, lerui* Doamne (150, 153)
- Hai *leroi, leroi* Doamne, fată de maior (143)
- Ai *leroi, leroi* Doamne (141)
- Hei *lerui* Doamne (3)
- Ho-ho, *lăru, lăru* Doamne
- Ho-ho, *lerui* Doamne (12/c)
- Hoi *lăru* Doamne (58)
- Hoi, a, *lăru* Doamne (11)
- Hoi *lerui* Doamne (56, 81, 89)
- Lerui *ler* (8)
- Lăru, *lăru* Doamne (14)
- Lăru *lăr* Doamne *lăr* (13)
- O *lerui* Doamne (104, 144)
- Hai *lelui, lelui* Doamne (94)

Grupa a doua conține zece versuri-refren structurate în tot atâtea formații având ca bază cuvântul *lin*:

- Lin, *lin*, lei (129)
- Lino, lino, lei (130)
- Lino-i, lino Doamne (142)
- Ei *linoi, linoi* Doamne (117)
- Hei *linui, linui* Doamne (146)
- Oi *lino, lean* (145)
- Oi, lino, lino (20)
- O *linu-i* Doamne (103)
- O, *linu-i* Doamne (102)
- Oi *linut, linut* Doamne (139)

Grupa a treia este alcătuită din șase combinații bazate pe termenul *domn* și pe vocativul religios *Doamne*:

- Doamne (7/b)
- Domnului Doamne (91, 167)
- Domnului și Doamne (159, 160)
- Dăi domnului Doamne! (154)
- loi domnului Doamne (164)
- loi, domnule Doamne (157)

Grupa a patra este formată din trei

refrene pe tema cuvântului *colindă* în forma lui arhaică cu *-i* rotacizat: *corinde*. - Dai *corinde!* (82). - Hai *corinde* (5). - Hai, *colinde* (7/b)

Multe dintre refrenele ajunse până la noi par să nu aibă nici o legătură cu versurile tematicale ale colindelor. În vechime, situația va fi fost alta, refrenele erau integrate în țesătura textelor tot așa de firesc, de bine și de logic, cum latura muzicală a lor este parte integrantă a melodiei colindei.

Colindele cu refren (credem că în vremuri îndepărtate toate îl aveau) sunt compuse din două texte paralele: *textul tematic* format dintr-o narațiune simbolică sau dintr-un tablou cu înțelesuri simbolice și *textul-refren* alcătuit din versuri rituale imuabile, intercalate la intervale egale în corpul celuiului. Exemplu: Textul nr. 58, cules din Tohat, Maramureș, în 1967, este organizat în zece strofe melodico-textuale complete, compuse fiecare din câte patru versuri: primul, al doilea și al patrulea sunt versuri tematiche iar al treilea e vers-refren. Schema fiecărei strofe este: VS1 + VS2 + VSR + VS2. Strofa finală, a unsprezecea, are numai un vers tematic, repetat, și versul-refren. Schema ei este: VS1 + VSR + VS1. Ca urmare a repetării fiecărui vers tematic par și a refrenului, un text de 21 de versuri tematiche diferite și un vers-refren ajunge să aibă un total de 43 de rânduri care se cântă.

În desfășurarea colindatului ca obicei cu funcții magico-rituale, unde cântecul și jocul se îmbină, refrenul - muzică și cuvânt - întărește sensul versurilor tematiche și contribuie la provocarea forțelor tainice să împlinească dorințele celor implicați în ritual: oficianți și adresanți deopotrivă. Poate că refrenele au constituit partea specială a textului, destinată celui colindat. Fiecare refren se va fi adresat unei anumite categorii de beneficiari ai colindatului, lor le va fi spus ceva mai direct și mai concret despre împlinirea dorințelor a căror împlinire o așteptau odată cu sărbătorile. În această viziune, e posibil ca la început toate refrenele să fi fost inteligibile. Formulele de refren bazate pe *ler*, frecvente în colindele păstorești și dominante în *Fata de maior*, se pare că vorbesc despre *oi*: oile lui, oile lor, ceea ce interesează mai mult pe păstorul colindat. (Vezi, Popescu-Sireteanu, p. 193-168). Unele refrene din colinde pot fi puse în legătură cu formule specifice liricii orale. Refrenele dezvoltate din tema *lin* și-ar putea avea originea în formule ca "lin, dorule, lin", care, în anumite creații lirice, au funcția de refren sau pe cea de silabe complementare, folosite pentru echilibrarea măsurii textului cu cea a melodiei. Formațiile de la cuvântul *domn* se adresează *gazdei, domnului, boierului* iar cele de la *corindă* evocă spectacolul obiceiului îndrăgit mult și cultivat de toate categoriile de vârstă.

Augustin MOCANU

Bibliografie

- Bârlea Ovidiu, *Poetică folclorică*, Editura Univers, București, 1979.
- Bilițiu Pamfil, Pop Gh. Gheorghe, *„Sculați, sculați, boieri mari!”* Colinde din județul Maramureș, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
- Caraman Petru, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Studiu de folclor comparat, Editura Minerva, București, 1983.
- Mocanu Augustin, *Colinda „Fata de maior”*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2005, volum în curs de apariție.
- Popescu-Sireteanu Ion, *Limba și cultura populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Notă: Numerele care însoțesc textele citate trimit la *Colinda „Fata de maior”* și indică ordinea lor în această lucrare.

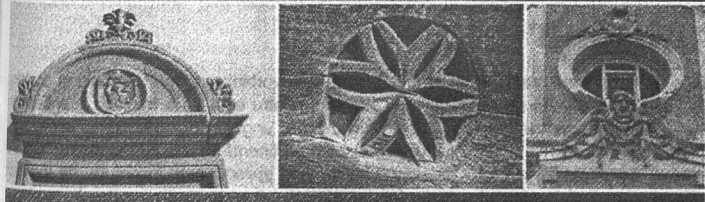

EUROPA, UN PATRIMONIUL COMUN

Zilele Europene ale Patrimoniului

ROMÂNIA

SĂLAJ

MINISTERUL CULTURII ȘI CULTELOR - Direcția Generală Patrimoniul Cultural Național
Direcția Județeană Pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj

În fiecare an, în luna septembrie, se sărbătorește **Zilele Europene ale Patrimoniului (ZEP)**. ZEP este o activitate inițiată de Consiliul Europei, iar acțiunile generate se desfășoară sub auspiciile Consiliului Europei și ale Uniunii Europene. Toate cele 48 de țări din Europa, semnatare ale Convenției Culturale Europene, iau parte la Zilele Europene ale Patrimoniului, activități care au ca obiectiv să-i aducă pe cetățeni mai aproape de patrimoniul lor cultural, dându-le posibilitatea ca pe parcursul lunii septembrie, la sfârșitul de săptămână, să viziteze și să descopere valoarea monumentelor istorice închise de obicei publicului. Astfel, anul acesta la Arad, primăria municipiului împreună cu Biroul de Informare al Consiliului Europei la București, au organizat deschiderea pentru public a Cetății Aradului, sediul garnizoanei militare, care în mod obișnuit nu este deschisă vizitatorilor.

Lansarea ZEP are loc în fiecare an într-o altă țară. Anul acesta evenimentul a avut loc în Republica Cehă, la Praga și în orașul istoric Chrudim din estul Boemiei. În România ZEP a debutat în 17 septembrie, accesul publicului la muzee, monumente istorice și situri a fost gratuit, dând posibilitatea tinerilor și persoanelor

defavorizate, în special, de a cunoaște valorile de patrimoniu.

Sloganul permanent al ZEP este **Europa, un patrimoniu comun**. Acesta subliniază dimensiunea europeană a inițiativei, punând accentul pe istoria comună reflectată în patrimoniul comun, de o mare diversitate și bogăție, care constituie una din componentele esențiale ale identității multiple ce formează Europa.

Consiliul Europei elaborează în cele 46 de state membre răspunsuri comune la provocările culturale. Politicile culturale elaborate la nivel european favorizează concentrarea experiențelor acumulate, cu scopul de a învăța din reușitele și eșecurile măsurilor luate la nivel național și regional și de a identifica problemele analoge. Programul european de examinare a politicilor culturale are scopul de a furniza Consiliului Europei o vedere de ansamblu aprofundată asupra problemelor culturale ale statelor membre și a propune soluții posibile, de a culege informații și de a realiza comparații privind obiectivele și practicile în Europa și în afara ei. În domeniul patrimoniului se urmărește realizarea coeziunii comunităților prin intermediul patrimoniului comun al Europei. Scopul constă într-o mai bună cunoaștere a

patrimoniului cultural respectiv, o conștientizare a valorilor comune ce sunt corelate acestuia pentru a favoriza înțelegerea reciprocă și a crea un sistem de apartenență și identitate europeană comună.

Consiliul Europei urmărește în acest sens mai multe obiective:

- exprimarea unei concepții mai largi și transversale a patrimoniilor culturale și a patrimoniului comun al Europei, afirmându-se principiul dreptului de acces al oricărei persoane la patrimoniul cultural, conform dorinței sale și respectându-se drepturile și libertățile celorlalți;

- stabilirea principiului tratamentului echitabil al patrimoniului reprezentativ al diverselor tradiții culturale care coexistă în Europa;

- angajarea țărilor contractante în aplicarea unor politici privind patrimoniul și a unor inițiative pedagogice care să favorizeze dialogul intercultural și înțelegerea reciprocă;

- stabilirea unui cadru paneuropean de cooperare pentru elaborarea în comun a criteriilor de dezvoltare durabilă într-o "economie în rețea" și într-o "societate a cunoașterii";

- redefinirea sferelor de intervenție și a responsabilităților publice și ale pieței în contextul în care cunoștințele și aptitudinile reprezintă surse de dezvoltare și domenii în care companiile investesc." (Consiliul Europei, Biroul de Informare București)

Statele membre ale Consiliului Europei, semnatare ale Convenției pentru protecția patrimoniului arheologic de la Valetta din anul 1992 și ale Convenției pentru protecția patrimoniului arheologic al Europei, adoptată la Granada în 1985, au convenit asupra unor măsuri menite să garanteze salvagardarea și punerea în valoare a patrimoniului arheologic și arhitectural. România a ratificat în anul 1997 aceste convenții.

Prin ratificarea Convenției de la Valetta România se angajează să pună în aplicare măsuri pentru conservarea integrată a patrimoniului arheologic, să concilieze cerințele arheologiei cu cele ale amenajării teritoriului, să realizeze o consultare a arheologilor în elaborarea planurilor de urbanism și amenajarea teritoriului ținându-se seama de siturile arheologice, de contextul lor și conservarea acestora în situ. Acțiunile de sensibilizare a publicului presupun educarea prin acțiuni de natură a trezi și a dezvolta conștiința valorii acestui patrimoniu, pentru cunoașterea trecutului și a pericolelor care îl amenință, presupun accesul publicului la elemente importante ale patrimoniului arheologic, îndeosebi la situri.

Statele membre ale Consiliului Europei semnatare ale Convenției Culturale Europene au ratificat Convenția de la Granada considerând că patrimoniul arhitectural constituie o expresie de neîncutată a bogăției și a diversității patrimoniului cultural al Europei, o mărturie neprețuită a trecutului nostru și un bun comun al tuturor europenilor. Alături de celelalte state, România se angajează să acorde sprijin financiar public pentru lucrările de restaurare și să încurajeze inițiativele particulare, să promoveze măsuri vizând ameliorarea calității mediului în jurul monumentelor istorice, să favorizeze aplicarea și dezvoltarea tehnicilor și materialelor tradiționale, indispensabile pentru viitorul patrimoniului.

Convenția de la Granada reamintește, între altele, importanța transmiterii unui sistem de referințe culturale generațiilor viitoare. În acest sens este foarte importantă sensibilizarea și educarea publicului prin acțiuni de informare și formare prin care să fie pusă în valoare conservarea patrimoniului arhitectural, atât ca element al identității culturale, cât și ca sursă de inspirație și de creativitate pentru generațiile prezente și viitoare. România se angajează să promoveze politici de informare, să trezească și să sporească sensibilitatea publicului, încă de la vârsta școlară, față de ocrotirea patrimoniului cultural, să pună în evidență unitatea patrimoniului cultural și a legăturilor dintre arhitectură, artă, tradiții populare și moduri de viață, la nivel european, național sau regional.

"În continuarea Convențiilor de la Granada (patrimoniul arhitectural) și de la La Valetta (patrimoniul arheologic), Comitetul director al patrimoniului cultural elaborează norme comune, metodologii și practici corecte referitoare la integrarea și explicarea patrimoniului cultural, digitizarea bunurilor culturale, întreținerea și reconstrucția edificiilor istorice, reabilitarea locuințelor în centrele istorice, dezvoltarea durabilă și finanțarea protecției și punerii în valoare a patrimoniului. S-a reflectat profund asupra implicării societății civile, a oamenilor de afaceri și a voluntarilor în îngrijirea patrimoniului, deoarece extinderea acestui concept asupra unui vast ansamblu de bunuri materiale și imateriale face imposibilă misiunea autorităților în condițiile în care acestea nu sunt susținute." (Consiliul Europei, Biroul de Informare București).

Strategia de dezvoltare durabilă accentuează aportul resurselor de patrimoniu la dezvoltarea durabilă locală și fixează principiile de cooperare și de acțiune în domeniul patrimoniului cultural.

Zilele Europene ale Patrimoniului se înscriu ca acțiune comună a Consiliului Europei și a Uniunii Europene, care le asigură o coordonare europeană, oferă cadrul unui ansamblu de manifestări culturale și al unor inițiative pedagogice în toate regiunile Europei. Acestea contribuie la o mai bună cunoaștere a diverselor tradiții culturale și impulsionează dezvoltarea locală prin intermediul turismului cultural.

Aceste zile sunt deschise față de restul lumii, ele sunt la originea unor acțiuni similare din țări de pe alte continente, care au contribuit pe parcursul secolelor, prin aportul lor, la bogăția patrimoniului.

În România se desfășoară numeroase activități sub egida ZEP. Muzeele au fost deschise gratuit publicului în zilele de 17 și 18 septembrie, au fost organizate expoziții care pun în valoare patrimoniul cultural și în continuare se desfășoară activități la care sunt așteptați să participe cât mai mulți cetățeni.

În Sălaj, Muzeul Județean de Istorie și Artă și Ansamblul roman "Porolissum" a avut porțile deschise pentru toți vizitatorii, în zilele de sâmbătă și duminică, odată cu lansarea ZEP. La Biblioteca Județeană "Ionuț Scipione Bădescu", cu prilejul lansării cărții "Fiul apocrif" a scriitorului sălăjean Vasile Avram, a fost organizată o expoziție foto cu biserici de lemn din Sălaj. În holul Inspectoratului Școlar a fost vernisată expoziția "Biserici de lemn de pe Valea Almașului" într-un cadru sugestiv. Același spațiu găzduiește și expone ale elevilor Școlii "Corneliu Coposu", realizate în cadrul unui proiect finanțat de Fundația "Carpatica" Oradea, denumit "Cunoașterea, izvor de moștenire vie". Obiectivele proiectului fiind vizitarea bisericilor de lemn, cunoașterea meșteșugurilor din Sălaj și a tradițiilor, apropierea copiilor de valorile culturale, sincronizarea acestor două expoziții constituie un exemplu de educare în spiritul recunoașterii valorilor de patrimoniu și, ceea ce este foarte important, o provocare pentru toate cadrele didactice, pentru directorii de școli din întreg județul și inspectorii școlari care au fost prezenți la vernisaj, pentru a iniția astfel de proiecte.

Expoziția "Biserici de lemn de pe Valea Almașului" este organizată astfel încât poate fi itinerată în școli sau instituții care beneficiază de spații pentru expunere. Fotografii reprezintă imagini de ansamblu ale bisericilor, planul bisericii, detaliul reprezentativ ale elementelor cioplite precum și detaliu de pictură interioară. Expoziția reflectă o mică parte a patrimoniului arhitectural din Sălaj față de care dorim ca cetățenii să fie mai aproape, cel puțin prin intermediul imaginilor, pentru început.

"În ultimii 15 ani Consiliul Europei promovează educația în domeniul patrimoniului, educație activă interdisciplinară care implică un parteneriat între învățământ și patrimoniul cultural, cât și activitățile legate de patrimoniu pentru tineri. Optica lui este de a apropia tinerii, făcându-i conștienți de identitatea lor culturală comună, cât și de diversitatea culturală a Europei. Educația în domeniul patrimoniului reprezintă un mijloc privilegiat de prevenire a conflictelor, de toleranță, de educație în domeniul cetățeniei democratice și de integrare socială." (Consiliul Europei, Biroul de Informare București).

Valeria LEHENE

"Lada de zestre" sălăjeană - admirată în Italia

Din 23 și până în 30 iulie 2005, la Foligno (Perugia), Umbria - Italia a avut loc cea de-a IV-a ediție a "Canti e Discanti". Rassegna di musica di tradizione e d'autore dedicata a Vincenzo Fojetta" (Cântec și descântec. Festivalul muzicii tradiționale și de autor dedicat lui Vincenzo Fojetta), organizat de Asociația Culturală PLATEA, la care au participat artiști de diversă origine și cultură muzicală provenind din Chile (Inti Illimani), India, Anglia (Bollywood Brass Band), România (Ansamblul folcloric "Meseșul" din Zalău, județul Sălaj), Italia (Tiomancino, Max Gazze, Tetraktis, Phaleg, Banda Liberatori). Această ediție a festivalului a fost organizată în colaborare cu Primăria din Foligno, Regiunea Umbria, Provincia Umbria, Departamentul "Omul și Teritoriul - Secțiunea Antropologică din cadrul Universității de Studii din Perugia, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj - România, Ambasada statului Chile în Italia, Ambasada României în Italia. "Sufletul" acestui festival este Daniele Cestellini, care a fost, de altfel, și atenta gazdă a grupului din Sălaj, prezent la acest festival.

Cine este Daniele Cestellini?

Un tânăr intelectual italian care urmează cursurile de doctorat în Metodologia Cercetării Etno-Antropologice din cadrul Universității de Studii din Perugia. De mai mulți ani se ocupă de cercetări etnomuzicologice în Umbria. Este unul dintre directorii artistici ai Festivalului "Cântec și descântec - muzică tradițională și de autor (...)", care are loc în fiecare vară, de patru ani încoace, la Foligno, în provincia Perugia. Daniele Cestellini colaborează la activități didactice și de cercetare a etnomuzicologiei, susținute de Giancarlo Palombini la Universitatea din Perugia. El

a înființat și Asociația Culturală PLATEA, deosebit de activă și de eficientă în viața culturală a regiunii, a Italiei și, iată, dovadă această primă ediție internațională a festivalului, în comunicarea culturală între state și continente.

Cum au fost posibile legătura, cunoașterea și comunicarea între Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj și Asociația Culturală PLATEA, respectiv Daniele Cestellini, organizatorul Festivalului "Cântec și descântec (...)"? Prin intermediul kolei sale de la Universitatea din Perugia, românca Teodora Mocan, originară din Zalău, respectiv, din Crișeni, unde trăiesc bunicii ei. Teodorei, și ea doctorandă la Universitatea din Perugia, în datorăm succesul acestei ocazii deosebite de promovare a culturii tradiționale, a folclorului românesc. O solidă susținere, prin argumente de autoritate, a venit de la d-na profesoară Cristina Papa, senator, director la Universitatea din Perugia, îndrumătoarea doctoratului Teodorei Mocan. Domnia sa nu numai că a vizitat România, Sălajul și Maramureșul, dar a scris și cărți de antropologie culturală românească, fiind o bună cunosătoare și iubitoare a culturii noastre tradiționale. Îi mulțumim și-i suntem recunoscători pentru sprijinul acordat și pentru vorbele frumoase despre demersul nostru în Italia și, în general, despre cultura noastră, pe care le-a rostit la vernisajul expoziției organizate de noi la Foligno, în vechiul Teatrul Piermarini, în perioada 28 - 30 iulie 2005. În ce-o privește pe Teodora Mocan, ea zice că nu are nevoie de mulțumiri și recunoștință. Mulțumirea ei este reușita participării noastre la cea de-a IV-a ediție - prima internațională - a Festivalului "Cântec și descântec". Șansa, benefic valorificată, de a promova valorile culturii noastre tradiționale, interesul manifestat de oficialități, organizatori și beneficiari acestui proiect cultural, bucuria românilor din regiune de a "veni" și țara la ei sunt, într-adevăr, motive de satisfacție. "Niciodată nu am auzit vorbindu-se atât

Vernisajul Expoziției României

de mult și de frumos despre România, despre oamenii și cultura ei" ne-a spus nu numai Teodora, ci și mulți români stabiliți definitiv sau temporar în această regiune.

Ce-au făcut sălăjenii în Italia?

Grupul sălăjean a fost compus din doi delegați de la Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj - dl. director, prof. Gheorghe Chende-Roman și subsemnata, consilier cultural - și o parte din Ansamblul Folcloric "Meseșul" al Consiliului Județean Sălaj, respectiv, Ioan Iluț, conducătorul și dirijorul ansamblului, instrumentiștii Paul Câmpean, Ionuț Ghiran, Călin Opreș, Nicolae Moldovan, Dan Sava, Adrian Sabău și Andron Tăut, soliștii vocali Lucreția Bolba și Pavel Păușan.

Am dorit să putem arăta cât mai multe și mai semnificative aspecte ale culturii tradiționale sălăjene, de aceea am gândit cu multă vreme înainte întregul nostru

demers, iar propunerile pe care le-am înaintat organizatorilor au fost primite cu interes. Pe lângă un spectacol folcloric de ținută pregătit de Ansamblul "Meseșul", reprezentanții României la această sărbătoare culturală internațională au îmbogățit agenda Festivalului "Canti e discanti" cu o expoziție etnografică - "Casa de la drum", interior țărănesc; expoziție de icoane pe sticlă și lemn, creații ale artiștilor plastici sălăjeni Ioan Longodor, Ana Pop, Rodica Pojar și Olga Orfan (circa 30 de icoane); foto expoziție de etnografie, arheologie și arhitectură tradițională, respectiv, biserici de lemn din Sălaj. Zua de joi, 28 iulie a fost ziua României. Și a fost, zicem noi, o zi minunată.

Dar, despre ceea ce s-a întâmplat în Italia l-am rugat pe Daniele Cestellini să scrie și să ne împărtășească și din experiența organizării atât de ample, de reușite și de eficiente a unor asemenea manifestări culturale, asociația sa, PLATEA fiind inițiativa și principala organizatoare a acestui festival. Redăm articolul lui, tradus de Teodora Mocan.

Ileana PETREAN-PAUȘAN

Daniele CESTELLINI

Autorii tradițiilor

1. Alegere. Elaborare. Stilizare

"Canti e Discanti. Rassegna di musica di tradizione e d'autore dedicata a Vincenzo Fojetta" este un festival, mai ales muzical, al cărui prim interes se explică prin cuvinte, poate unele banale, ca de exemplu "popularizare", "repropunere", "recreare", "recunoaștere", "reactualizare" și acestea capătă noi sensuri dacă sunt folosite într-un mediu de producție artistică care definește "muzica" prin alăturarea ei de "tradiție" - de "tradiția orală", "populară" și așa mai departe.

Pentru a da voce tuturor reprezentărilor de care se ocupă "Canti e Discanti" ar trebui adăugați la lista termenilor amintiți mai sus și "experimentare" și "promoție", referindu-ne astfel la vivacitatea artistică extraordinară, la bogăția expresivă și la valoarea inovativă a muzicii de "tradiție orală" ce beneficiază de o "re-punere" bogată în intervenții artistice, menite să scoată la lumină empatia puternică ce există între arta muzicală contemporană, instrumentele și instituțiile sale și moștenirea sonoră, melodică și ritmică etc. și care se deschide nouă în interesante spații de intervenție culturală. Din această cauză, artiștii invitați oglindesc fizionomia și caracterul Festivalului "Canti e Discanti", fiind uniți de programele intelectuale particulare și de alegeri conștiente, devenind, în acest fel, propagatori conștienți de sunete considerate ca și rezultate (excelente, după părerea noastră) de conștiință organizativă și de abordare critică a "materiei" și a ideii de "cultură tradițională". În acești termeni, o reflecție asupra artelor populare, asupra expresiei de cultură a "tradiției orale" devine o alegere de reprezentare, mai bine spus, o acțiune culturală încrustată în experiența individuală a celui care dă viață unui vechi limbaj, nicidecum mort în contextul și în circumstanțele în care a fost generat, într-un fel de conținut narativ care în același timp regenerează și transformă acea expresie, dând

limbii și formei de comunicare o siluetă modernă, care (și este ceea ce ne dorim) să nu se conformeze și să nu se cristaliceze, ci să se reînnoiască și să reconstruiască mereu.

După părerea mea, o inițiativă de acest fel are o importanță extraordinară și o valoare singulară în câmpul circulației ideilor și a proiectelor ce vizează muzica tradițională orală, deoarece munca de cercetare, reflecțiile legate de producția culturală și artistică găsesc în această variantă de divulgare un canal deschis la diverși stimuli, un spațiu în care sunt prezente diverse interese și alegeri ce traversează acest câmp de studii și, din toate aceste motive, este facilitată o mai mare înțelegere a fenomenului, punându-se în evidență caracterul său eterogen. Este vorba de intervenții "intelectuale", mai corect spus "operații" mediate de intențiile de reproducere și transmitere către exterior. Acest lucru nu înseamnă neapărat uniformizare, reducere la un stereotip sau incalzare, nu indică mereu omologare și acest lucru se poate observa îndeosebi dacă mediatorul este critic și mai ales sincer și onest, nu în slujba retoricii "trecutului tradițional" înțeles ca și emblema romantică a unei existențe ce trebuie restaurată; Asociația Culturală PLATEA, în calitate de organizatoare a festivalului, nu vrea să ofere (nici să impună) ceea ce nu se poate reprezenta, ci vrea să arate o muncă intelectuală și artistică care în "muzica tradițională" și în "cultura orală" găsește convergențe de interes și noi probleme de reflecție, ce se traduc în practici muzicale concrete, în noi forme de compoziție și în "exerciții" creative și originale. De aici și menținerea dificilului binom ce și l-a propus festivalul: astăzi, "sunetul tradițional" își face loc în spațiile reprezentărilor contemporane - ca acelea oferite de "Canti e Discanti" - și este rezultatul (curios și interesant) unui inevitabil filtru "autorial", ce se citește în termenii intervenției fiecărui individ asupra unor aspecte din obiectul reprezentării.

Câmpul despre care vorbim este foarte amplu și complex articulat. Interesul nostru este de a înțelege manifestările muzicale din diverse unghiuri de reflecție și acest lucru găsește o sinteză pertinentă în cazul Festivalului "Canti e discanti" - acolo unde epilogul este înconjurat de explicații și profunde reflecții - într-un motiv poate de multe ori considerat prescortat, dar acesta este plin de interesant și complexe trimiteri, una dintre acestea fiind cunoașterea. Cunoașterea sau procesul de descoperire, de studiu și de învățare ale unor experiențe artistice preexistente, a căror reprezentare revine la viață, în mod inevitabil, din aceste eforturi ale memoriei, perspectiva îndreptată pe de o parte către încadrarea istorică a competențelor muzicale în contextul socio-cultural în care au fost create și, pe de altă parte, către analiza modalităților prin care cunoștințele despre "muzici" și practicile legate de acestea trec de la o "tradiție" de transmitere de tip "oral" la o "tradiție" de codificare gramaticală, în care sunete, timbri vocale, valori, intensități sunt inevitabil legate de înalțarea scrierii.

Într-un mod sau într-altul, decizia de a invita diferite țări și expresii reprezentative din punct de vedere muzical este legată de una dintre ideile de bază ale Festivalului "Canti e Discanti": pe de o parte voința de a face să interacționeze practici eterogene cu interese pentru "cultura tradițională", de aici, deci, prezența pe același plan (mai mult sau mai puțin spectacular) a unor performanțe încadrate în spațiul "repropunerii etnice" ce caracterizează panorama de interes artistic în privința muzicii - și pasajul sonor, în general - și contextul cultural generator de expresii particulare. De cealaltă parte se află interesul de a înțelege modalitățile prin care toate aceste lucruri sunt reprezentate: acest interes a fost alimentat de muzicalitatea altor tradiții muzicale, de universurile particulare de producție artistică, relevând, în acest fel, un spațiu de manifestare particular, în care sunetul se sprijină în mod evident pe aptitudinile artistului.

proponând astfel autonomia creativității, prin confruntarea libertăților de expresivitate muzicală.

2. Desfășurare. Dezvoltare. Activare.

Au participat, deci, la ultima ediție a festivalului formații provenite din India, Anglia, Chile, Italia (cu regiunile Umbria și Calabria), România - județul Sălaj din Transilvania. De aceea, pentru a respecta opțiunile organizaționale menționate mai sus, fiecare concert a fost încadrat într-o serie de inițiative ce au avut scopul de a contextualiza muzica într-o gamă de referință mai amplă, aprofundând în acest fel raporturi cu nenumărate persoane și instituții de referință și instaurând, în același timp, relații cu diverse câmpuri de interes, ce au înregistrat numeroase puncte de convergență, și la Festivalul "Canti e Discanti".

Prin colaborările cele mai interesante și complexe, ce au avut posibilitatea de a se manifesta prin legăturile dintre diverse instituții și Primăria din Foligno - ca primi organizatori ai festivalului - trebuie să fie menționată prezența la acest festival a două ambasade - Ambasada Republicii Chile și Ambasada României în Italia -, participarea Departamentului Omul și Teritoriul - Secțiunea Antropologie din cadrul Universității din Perugia, precum și a Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj, ale căror contribuții voi încerca să le descriu în cele ce urmează.

Înainte de toate trebuie precizat - din dorința de claritate și fără a avea pretenția de a fi exhaustivă - că instituțiile mai sus menționate sunt partenere ale ediției din 2005 a Festivalului "Canti e Discanti", împreună, desigur, și cu alte instituții, localizate și legate mai mult de economia teritoriului regional și local (și tocmai de aceea rolul și activitatea lor nu sunt aprofundate aici) care vor fi amintite doar într-o listă schematică, pe de o parte din corectitudine - deoarece prezentul articol este o sinteză a activității Asociației Culturale PLATEA și a proceselor organizatorice care au permis desfășurarea festivalului -, iar pe de altă parte, deoarece aceste pagini au scopul de a fi un suport în confruntarea cu activități similare. Pe același plan se înseamnă și convingerea autorului: numai o descriere care țină cont de toate aspectele fenomenului (în special aspectele legate de procesul de creație, de validare, de realizare a proiectului) poate pune pe aceeași linie și poate confrunța diverse activități. Partenerii în cauză sunt fie instituții, cum ar fi Primăria din Foligno, Casa de Economii, conducerea Regiunii Umbria și a Provinciei Perugia, Fonoteca Regională Oreste Trotta, fie persoane fizice, care fac parte dintr-o clasă de investitori care dețin afaceri de nivel mediu sau de mare amploare, în sectoare foarte variate, cum ar fi construcțiile, alimentația și care au interes de a investi nu numai în teritoriul în care operează, ci și în cultură; de aceea merită o atenție specială, mai ales că asemenea implicații nu sunt de multe ori prezente în manifestări de acest gen.

Cele două ambasade au fost contactate aproape simultan, cu intenția evidentă de a crea o primire cât mai ospitalieră grupurilor invitate, gândindu-ne la interacțiunea activă între grupul muzical, țara de proveniență și reprezentanța consulară și instituțională în Italia. Cu cele două ambasade, prin canalele de comunicare la care am avut acces, am încercat să facilităm, spre exemplu, accesul la comunitățile de imigranți, proveniți din Chile și România, ce s-au stabilit de mai mult sau mai puțin timp în Regiunea Umbria și la Foligno, dar în același timp am urmărit și cunoașterea de către publicul larg a unor noi realități, integrând spectacolul muzical într-o serie de inițiative (expoziții, întâlniri tematice, expoziții de carte și CD-uri) propuse direct de către ambasade și de către reprezentanțele culturale ale acestora.

Aceste intenții s-au materializat practic mai ales în ceea ce privește colaborarea cu Ambasada Republicii Chile în Italia, în timp ce în ceea ce privește România am avut diverse căi de contact (despre care vom vorbi în continuare) care ne-au furnizat canale preferențiale foarte importante, lăsând în acest fel Ambasadei simplul rol de reprezentanță instituțională și de mediator privilegiat în termeni de tip economico-comercial.

Ambasada Republicii Chile a propus în cadrul Festivalului "Canti e Discanti" o expoziție de o reală valoare, legată de activitatea extraordinară a biroului cultural al acesteia, care din vara anului 2004 a înfăptuit în toată Italia inițiativa sa de celebrare a centenarului marelui poet cilian Pablo Neruda. Expoziția, intitulată *Neruda - 100 de ani* a fost deschisă la Palazzo Trinci di Foligno, conținând 30 de fotografii și multe documente privind viața și opera poetului, printre care manuscrise și caiete; expoziția a fost însoțită concomitent cu deschiderea festivalului și pentru această ocazie a cântat Tosi Poleri, soprana italo-americană, promotoare, autoare și interpretă a proiectului *Canto Neruda*, ce a ilustrat - cu un ansamblu extraordinar format din șapte muzicieni, instrumentiști de valoare ai acusticii și sonorității latino-americane - paisprezece ode de Pablo Neruda, ce celebrează viața și creația sa artistică.

După această extraordinară prezență, a urmat cea a grupului Inti-Ilmiani, în haine de sărbătoare datorită celor

treizeci de ani de carieră artistică și care au celebrat această aniversare cu un nou disc și o carte despre "viața lor italiană", deoarece (poate nu este o informație necesară în acest context, dar e importantă datorită pasajelor de istorie recentă, mai ales, deoarece dovedesc că injustiția și greșelile nu mănesc și nu urăsc muzica - așa cum și-ar dorii regimurile totalitariste - și sensurile sociale ce decurg din aceasta) au ajuns acum treizeci de ani în Italia pentru prima dată, cerând azil politic din cauza dictaturii lui Pinochet în Chile.

Ambasada României, reprezentată de biroul pentru relații economice, a fost protagonistul unei întâlniri instituționale, la care au participat persoane cu diferite funcții ce au colaborat la organizarea festivalului. După cum am precizat cei ce au intervenit, motivele de interes ale întâlnirii cu delegații Ambasadei au fost multe și diverse, plecând de la intenții de a investi în România, până la informarea și aprofundarea cunoștințelor privind infrastructura și modalitățile prin care se pot accesa fonduri pentru proiecte în câmpul activităților culturale, dar și în domeniul, foarte interesant după părerea mea, al asistenței sociale din câmpul muncii; în acest sens au fost prezenți mulți manageri de firme, reprezentanți ai Asociației de Categorie, Industriali și Comercianți, Prefectul pentru Cultură și Turism al primăriei din Foligno, Prefectul pentru Dezvoltare Economică, Primarul, Directorul Departamentului "Omul și Teritoriul".

În ceea ce privește România, și în special un județ din Transilvania, Sălajul, colaborările cu caracter cultural au fost activate printr-un canal de mediere privilegiat, constituit de Departamentul "Omul și Teritoriul" - Secțiunea Antropologie din cadrul Universității din Perugia, multumită căruia - prin intermediul activității de cercetare în România pe diverse teme și aspecte ale culturii și ale societății locale, cum ar fi comerțianții italieni în teritoriul românesc, turismul, procesele de patrimonializare ale memoriei, credințele și practicile stregoniei - Asociația Culturală PLATEA a avut ocazia de a cunoaște realitatea muzicală din județul Sălaj. În acest sens a fost activată o colaborare în termeni de studiu, de organizare, de coordonare cu delegații Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj, care au fost extrem de disponibili și extraordinar de eficienți. Această colaborare a fost activată în diverse domenii ale culturii, așa cum a propus DJCCPCN Sălaj. Ansamblul folcloric "Meseșul", expoziția (reprezentând un interior țărănesc - "Casa de la drum", icoanele pe lemn și sticlă, foto expoziția documentară cu biserici de lemn, situri arheologice și interioare țărănești), deschisă publicului în vechiul Teatru Piernarini din Foligno din 28 și până în 30 iulie a.c., s-au bucurat de un real succes.

Expoziția a atras interesul și curiozitatea multor vizitatori; și subsemnatul a avut de mai multe ori ocazia de a aprecia dăruirea și grija cu care a fost creată și, de aceea, pentru mine a fost un noroc că am avut ocazia de a discuta de mai multe ori cu organizatorii acesteia, delegații DJCCPCN Sălaj, cu care am inițiat multe și interesante câmpuri de reflecție și care - și aceasta este una dintre așteptările pe care le-am avut după aceste întâlniri, de unde s-a născut și ideea de a publica aceste pagini, care constituie prima dovadă că această colaborare concretizează idei și reflecții în mod congruent convenabil pentru amândouă părțile - vor evolua în cooperări ce vor avea loc nu departe în timp, ale căror efecte se vor putea percepe imediat. Noi ne dorim foarte mult ca această colaborare să fie activată în amândouă țările, în Italia (care, deja a avut norocul de a valorifica capacități, propuneri și proiecte ale Direcției de Cultură Sălaj) și în România, unde, probabil nu peste mult timp va veni o delegație a Asociației Culturale PLATEA să asiste și să participe cât mai activ posibil la faza de evaluare și de construire a anumitor evenimente cu caracter cultural, în special muzical, legate de diversele aspecte ale tradiției locale, ce vor fi organizate în județul Sălaj.

Din necesitatea sintezei, expoziția a fost pusă sub un titlu puțin retoric și deloc exhaustiv: "Cultura tradițională transilvană"; trebuie apreciată fiecare expoziție în parte, complexa sa structură, varietatea obiectelor expuse, fiind declarată explicit dorința de a facilita un prim acces la diverse categorii ale culturii tradiționale din județul Sălaj; organizatorii expoziției au vrut să atragă atenția și asupra unui interior de casă rurală (prin obiecte de uz casnic, îmbrăcăminte, diverse tipuri de țesături - lăpideu, cuverturi, țoale, față de masă, șterguri, straie etc. - , sculptură în lemn, ceramică, împletituri în pânșui și nulele ș.a., ce reprezintă o extraordinară mătură a artizanatului, iar prin expoziția foto, asupra bisericilor de lemn - care sunt în număr de 68 în județul Sălaj - ce reprezintă o extraordinară mătură a tehnicilor de construcție, a cunoștințelor arhitectonice și artei sculpturii din secolul XVII și al XVIII-lea; erau prezente în expoziție icoane pictate pe sticlă și lemn, iar expoziția fotografică despre patrimoniul arheologic al județului Sălaj, turnuri și fortificații din epoca romană, acele *limes porolissensis*, extraordinare sisteme de apărare și supraveghere a frontierei Imperiului Roman, a interesat și impresionat vizitatorii.

Ar trebui menționat faptul că în ziua de 28 iulie 2005 toate manifestările Festivalului "Canti e Discanti" au fost integral dedicate României, dimineața printr-o întâlnire instituțională (de care aminteam mai sus), după-amiaza prin înaugurarea expoziției, iar seara prin extraordinarul concert al Ansamblului Folcloric "Meseșul" al Consiliului Județean Sălaj. Toate acestea au justificat pe de o parte prezența reprezentanților Ambasadei la toate manifestările dedicate României (prezență foarte importantă din punct de vedere instituțional, dar și politic), iar pe de altă parte au permis catalizarea la mai multe niveluri a diverselor interese în ceea ce privește o programare articulată, care să poată asigura o participare cât mai numeroasă. Într-adevăr, pentru acerastă ocazie (respectiv, pentru expoziție și pentru concert, întâlnirea de dimineață fiind destinată doar specialiștilor) s-a putut observa o deosebită prezență a comunității românești care trăiește în teritoriu, românii de aici fiindu-le trimise în mod special invitații nominale. Grație prezenței comunității românești la concertul Ansamblului Folcloric "Meseșul", atmosfera a fost una deosebit de plăcută și de animată, lucru nou pentru piețele orașului și pentru Festivalul "Canti e Discanti", care a fost, în sfârșit, gazda unei muzici extraordinare.

Observații

Închei cu o ultimă reflecție despre muzicienii și muzica Ansamblului Folcloric "Meseșul" și vreau ca măcar aici, în concluzia acestor pagini, să evidențiez mai clar ceea ce am spus: sunetul devine, în acest mod - într-o perspectivă orientată spre a încadra și sublinia natura actului gândit și făcut - punctul cel mai important de valorizare și, în același timp, este primul impuls prezent în discursul despre muzică, despre reprezentările culturale, despre atitudinile sociale și despre procesele cognitive.

Concertul care a avut loc în piața de lângă clădirea unde a fost montată expoziția a dilatat (cel puțin aceasta este impresia celui care scrie, așa cum acesta îl reține în memoria sa) atitudinile obișnuite ale ascultătorilor și ale spectatorilor, nu doar datorită sonorității "străine" - și tocmai de aceea deosebit de atractive -, ci, mai ales (și vorbesc aici ca un italian predispus studiului și înțelegerii "altor muzici", în ultimă instanță aceasta fiind preocuparea mea, sau mai bine spus obiectul reflecției mele), datorită emoțiilor pe care le-a generat concertul și care cred că se pot rezuma în imaginea unui val sau a unei cortine rigide care s-a ridicat în timpul reprezentării muzicale. Să încerc să explic mai bine (de altfel, atunci când se vorbește de muzică, capacitățile descriptive pun în valoare doar o parte din extraordinara emoție transmisă). Ceea ce eu îmi amintesc încă cu foarte mare claritate este conștiința, simțită și văzută, a unei puternice diversități în modul în care muzicienii Ansamblului Folcloric "Meseșul" s-au oferit publicului: dominau scena tăcuți și drepti, demni, nu au avut nicodată, în timpul spectacolului, mișcări sau posturi susceptibile de a fi omologate cu cele ale muzicienilor care fac spectacol - înțeles în sensul cel mai comercial al cuvântului -, amintind în acest fel de semicercul monolitic al concertelor simfonice, al reprezentărilor de valoare, în care există un cod al comportării pe scenă ce nu a fost nicicând scris și care admite doar mișcări legate în mod clar cu interpretarea muzicii. În acest fel, ca într-o orchestră, și aici a fost un dirijor; mâinile instrumentiștilor erau controlate și îndrumate de el, maestrul din centrul scenei, din mijlocul lor, ce coordona schimbările ritmice repetate și corurile de intensitate deosebit de stilizate, la fel ca și reflexele, scilicet muzicale mereu necunoscute și neașteptate pentru ascultător.

Dintr-o dată spectacolul a dispărut din fața ochilor mei și muzicienii au coborât fizic de pe scenă; totul a fost atât de captivant, că acum sunt inutile aplauzele și strigătele, concertul s-a terminat și nu va mai fi nicicând unul la fel. Acea muzică trebuia înțeleasă ca un complex dens, unde s-a alternat o voce masculină cu una feminină, pentru a da răgaz instrumentiștilor care acum își relaxează gunchii și picarele, iar eu continuam să mă gândesc și să trăiesc acea muzică extraordinară de rafinată...

Aici muzica și arta se îndreaptă către limbaje eterogene, traversând diversități de expresie, limbi și dialecte, și nu se învecinează cu alteritatea, denaturarea, falsa valoare... Din păcate, în timpuri ca acestea, de multe ori sinonime cu amenințarea și cu frica, conflicte politice și neînțelegeri, în spațiile ce au devenit toate politice, din cauza controverselor ideologice suferite de comunicarea interculturală. De aceea muzica și creativitatea artistică sunt un exemplu, chiar și politic: diferențele culturale și de expresie - prezente transversal chiar și în interiorul aceleiași națiuni, oraș sau comunitate locală - nu mai pot fi gândite în termeni de omogenitate sau uniformitate. Este important individualul, specificul, varietatea născută din cunoaștere, creație și convingere, dezvoltându-se în acest mod compatibilități din care se pot trage învățături și cunoștințe, bogății spirituale extraordinare și experiențe de toleranță.

Festivalul Internațional al Muzicii Mecanice

ediția a V-a, Iași, 16 - 18 septembrie 2005

"Istoria civilizației în note."

În acest an, manifestarea culturală cea mai deosebită la care am participat până acum a fost acest festival, care s-a desfășurat sub auspiciile aniversării a 50 de ani de la înființarea Muzeului Tehnic "Ștefan Procopiu" din Iași, parte componentă a Complexului Muzeal Național "Moldova". Conform invitației, manifestarea și-a propus continuarea schimbului interdisciplinar de informații și formularea unei strategii pentru protejarea valorilor de patrimoniu tehnic, precum și valorificarea muzeală, printr-o prezentare atractivă, a colecției de automate muzicale, unică în țara noastră.

Lată ce spun colegii de la muzeul ieșean despre această manifestare: "Ideea organizării Festivalului Muzicii Mecanice a pornit de la faptul că, în multe țări care dețin colecții de instrumente de muzică mecanică, astfel de manifestări au devenit tradiționale. Astfel, în Franța, peste douăzeci de festivaluri reunesc amatori și profesioniști care cântă pentru marele public. În general, multe dintre aceste festivaluri se aseamănă ca mod de organizare: cântăreții la orgă, care vin din diverse colțuri ale lumii îmbrăcați în costume *à la belle époque*, amintind de predecesorii lor din secolul al XIX-lea, animă strada. Se organizează expoziții de automate muzicale, audiții muzicale, excursii documentare etc. Prin instituirea acestui proiect, Muzeul Științei și Tehnicii se alătură numeroșilor organizatori din întreaga lume... Ne-am propus ca obiective valorificarea muzeală a patrimoniului din domeniul muzicii mecanice și promovarea turismului cultural."

Secția de Istorie a Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău dispune de câteva piese care fac obiectul arheologiei industriale: un gramofon cu pânză marca *The Star*, produs în Anglia aproximativ între 1906 - 1910, un patefon de tipul *His Master's Voice*, model de masă produs în Anglia în 1925, un patefon portabil model *Olotonal*, produs pe la 1900, achiziționat recent, o icoană muzicală reprezentând Sf. Familie, fără mecanismul muzical, și câteva ceasuri.

Am participat la aceste manifestări în mod constant, de la prima ediție, organizată în anul 1999, până la cea care a avut loc între 16 - 18 septembrie 2005. În urma participărilor la acest festival am început să acord importanță unor piese pe lângă care am trecut înainte, fără să le observ în mod deosebit. Fiind vorba despre obiecte cu caracter decorativ și care nu erau de strictă necesitate, nu se găsesc cu ușurință, deoarece nu făceau parte în mod obligatoriu din inventarul unei case. Ceasurile muzicale și cele care redau sonor ora erau comandate de persoane cu un statut social mediu sau cu rang nobiliar, la fel și cutiile muzicale și alte obiecte mecanice.

Fascinația muzicii mecanice este completă. Piese de o valoare deosebită, care nu au fost accesibile tuturor, au fost comandate și aduse în Transilvania. În perioada de înflorire a vieții urbane în Transilvania medievală, interioarele locuințelor din orașe și unele interioare din satele ardeleni încep să fie decorate cu diverse piese încă din secolul al XVI-lea. Experimentele decorative europene din secolele XVII, XVIII și XIX sunt adoptate cu puțină întârziere în

Transilvania, care s-a dovedit a fi mai conservatoare decât vestul, centrul și sudul Europei. Decorațiunile interioare au beneficiat de un spațiu larg de manifestare, prin obiecte cu caracter artistic, fie laice, fie religioase, între care se regăsesc și cele muzicale.

Istoria muzicii mecanice își are începuturile în antichitate. **Harpa eoliană** era cunoscută de vechii greci și poate fi considerată primul instrument muzical automat. Denumită *Aeolus*, după numele zeului grec al vântului, pe care îl folosea pentru a reda sunetele muzicale, această harpă s-a răspândit mult în secolul al X-lea în Anglia. Era o cutie din lemn, prevăzută cu o serie de corzi care vibrau la trecerea curentului de aer.²

Un alt instrument muzical automat folosea pentru redarea sunetelor o materie primă care ne poate părea de mirare: apa! Este vorba despre **orga cu apă**, numită *Hydraulis*, inventată în jurul anului 200 î.Hr. de către Ctesibios din Alexandria, care utiliza greutatea apei pentru reglarea presiunii aerului ce pătrundea prin tuburile de orgă.³ În acest fel, sunetele erau diferite și se auzea melodia dorită. O asemenea orgă am prezentat și la Zalău, în expoziția pe care Secția de Istorie a muzeului nostru a organizat-o în primăvara anului 2001, în colaborare cu Muzeul Științei și Tehnicii "Ștefan Procopiu" din Iași. Intitulată **Automate muzicale**, expoziția s-a bucurat de un real succes, după ce elevii și profesorii, deopotrivă, au descoperit fascinația muzicii mecanice.

În secolul al XIII-lea navigatorii olandezi au adus din China primele seturi de clopote grupate pe tonuri muzicale și comandate de cilindri cu știfturi.⁴ Primele instrumente care au folosit aceste clopote au fost ceasurile de exterior, mari, din turnurile catedralelor și ale palatelor administrative. Acest suport de înregistrare a sunetului a fost folosit pentru confecționarea cutiilor muzicale, inventate de elvețianul Antoine Favre în anul 1796. Mecanismul este format dintr-un cilindru cu pini dispuși diferit, în funcție de melodia dorită, care fac să vibreze dinții unui pieptene metalic. Cilindrul este rotit încet de un motor cu arc. La început, mecanismele de mici dimensiuni, cu melodia scurtă, erau introduse în bijuterii, ceasuri și alte obiecte cu rol muzical.⁵

După numărul de ceasuri foarte frumos ornamentate și de icoane muzicale, pe care le-am văzut pînă acum în diferite locuri din Sălaj, se pare că dorința de a avea căminul împodobit cu asemenea obiecte a fost mare în rândul populației locale. Deopotrivă, existența acestor piese de patrimoniu ne demonstrează statutul social și posibilitățile materiale ale locuitorilor, pentru că nu este de neglijat posibilitatea de achiziționare a ceasurilor, cutiilor muzicale, aparatelor de redare a sunetului și a pieselor de cult, cum sunt icoanele muzicale. În rândurile următoare doresc să menționez câte ceva despre fiecare categorie de obiecte, deoarece sunt foarte importante pentru patrimoniul cultural mobil sălăjean și sunt obiecte frumoase.

Icoana muzicală

Icoana muzicală este în același timp un obiect de cult, un obiect de artă și un automat muzical. Această piesă este

diferită de tipologia clasică, uzuală în mediile sociale de mijloc și cele nobiliare din Transilvania.⁶ Icoana este realizată din ipsos în combinație cu o litografie obișnuită și a fost folosită mai rar în căminele sălăjenilor decât icoana pictată pe sticlă sau pe lemn. Chiar și pentru un mediu în care au circulat diverse piese reprezentative pentru culturi diferite, cum este Transilvania, acest tip de icoană este mai rar întâlnit. În anul 2002, când am prezentat comunicarea despre această piesă, participa la festival și un belgian, care mi-a confirmat raritatea acestui tip de icoană și în spațiul Belgiei.

Muzeul nostru a fost prezent la expoziția internațională amintită cu trei astfel de icoane, având câteva diferențe în reprezentarea Sfintei Familii și în coloristica abordată. Ele datează din secolul al XIX-lea, au fost confecționate în ateliere din Ungaria (probabil același atelier pentru toate trei), având un suport din lemn de esență moale. Au aparținut unor familii de confesiune greco-catolică. În spatele fiecărei icoane se află câte o cutie mare din lemn, care a constituit adăpostul automatului muzical. De la preotul Miron Pop din satul Recea Mare, com. Vârșolt, știm cu siguranță că două dintre icoanele muzicale pe care le-am expus redau imnul *Cuvine-se Doamne*. Nici una dintre aceste icoane nu mai are cilindrii cu știfturi. De la ultimul proprietar al icoanei pe care muzeul nostru o deține în colecțiile sale, cunoaștem modul în care s-a pierdut mecanismul: aceste obiecte erau aranjate în camera așa-numită *din față*, care nu era folosită în mod curent. Iarna, această încăpere era încălzită și gradul de umiditate era

tot timpul ridicat. Umezeala a acționat asupra mecanismelor muzicale, confecționate din metal, și factorul coroziv a fost determinant pentru defectarea lor. După ce proprietarul descoperă că mecanismul nu mai funcționează, desfăcea cutia din lemn din spatele icoanei și încerca să vadă ce s-a întâmplat cu mecanismul, iar dacă era posibil, îl ungea cu o vaselină pentru a-l curăța de rugină și ca să-l repună în funcțiune. De cele mai multe ori această operațiune nu reușea, deoarece era necesar să intervină persoane specializate. În cele mai multe cazuri, dacă mecanismul nu mai mergea sau i se rupeau pinii, nu mai era montat la locul lui, ci era, eventual, pus la ndemână pentru a fi dus la un ceasornicar. În poduri sau în diverse locuri din case se găseau aruncate aceste piese, care de cele mai multe ori au fost stricate iremediabil, sau au fost definitiv aruncate. Nici epoca anterioară nu a fost una care să-i îndemne și să-i educe pe oameni în spiritul păstrării moștenirii, a proprietății private, cu atât mai mult cu cât era vorba de un mecanism care provenea de la un obiect de cult.

Ceasurile - obiecte uzuale și decorative

Aceeași soartă au avut-o și ceasurile, fie că este vorba despre ceasuri care aveau pe lângă mecanismul propriu-zis și un mecanism muzical, alcătuit dintr-un disc perforat montat peste mecanismul propriu-zis al ceasului, fie că era vorba despre un ceas care semnală sonor scurgerea timpului, printr-un sistem de clopot, cuc sau alte reprezentări zoomorfe sau chiar umane.

...ceste tipuri de ceasuri se confecționau la comandă, în atelierele din Austria, Germania și, desigur, în Elveția. Pentru persoanele din categoria socială medie, negustorii ambulanți aveau rolul esențial în desfășurarea și achiziționarea acestor piese muzicale. Unele dintre aceste ceasuri erau comandate în timpul vizitei la negustorii ambulanți și erau confecționate conform preferințelor estetice și muzicale ale comanditarilor. Întreținerea acestor piese era asigurată de ceasornicari peregrini, care se deplasau prin localitățile în care negustorii desfășuraseră ceasuri și alte automate muzicale, controlau funcționarea lor și efectuau reparațiile necesare. De aceea, ceasurile din lemn ale multor ceasuri se pot încă scriși ani și nume de ceasornicari. Este vorba de anul în care s-a văzut ceasul sau a fost reparat și de numele celui care a efectuat operațiunea. În acest mod, exista un control al tuturor intervențiilor asupra pieselor, precum și numele celor care au intervenit în mecanismele.

Unul dintre ceasurile pe care le-am văzut în cadrul expoziției internaționale de la Iași este inscripționată data unei intervenții de intervenții - anul 1896 - și numele celui care a efectuat intervenția și consemnarea. Ceasul este de perete, din lemn, ornamentat pe cadran cu motive florale colorate. Orelle sunt pictate cu negru pe lemn, cu cifre romane. Datează din secolul al XIX-lea, probabil din prima jumătate (înainte de 1850) și credem că provine dintr-un atelier din Austria.

Un ceas mic, elvețian, este cu o centitudine din secolul al XVIII-lea, datând din jurul anului 1750. Confectionat în întregime din lemn, are o ornamentație picturală, realizată cu vopsea pe fațadă. Cadranul este simplu: pe lemnul fațadei sunt pictate orele cu cifre arabe și sunt montate acele ceasului. În partea superioară este pictată o moară de apă miniaturală, fotografic lucrată. Părerea mea este că acest ceas a fost comandat pentru o cameră de copil, de unde și reprezentarea veselă și educativă de pe fațada piesei. Indiferent de locație, investigațiile din laborator au dovedit că este foarte bine păstrat de-a lungul timpului. Obiectul este de patrimoniu și face parte din categoria tezaur.

Am avut în expoziție trei ceasuri de același tip, toate de patrimoniu -

categoriei tezaur, care provin din același loc: colecția muzeală a Liceului "Ion Agârbiceanu" din Jibou, colecționar prof. Ioan Ivănescu. Prin amabilitatea prof. Ioan Ciocan și a d-lui director Liviu Sâmpălean, am reușit să obținem aceste piese și să le expunem la Iași. În prealabil, s-a intervenit asupra lor în Laboratorul de restaurare-conservare al Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău, cu proceduri de conservare primară. Au fost tratate suporturile și cadranele ceasurilor, fără a se desface mecanismele. Aceste părți ale pieselor vor fi conservate, reparate și repute în funcțiune de o persoană specializată. Am apelat la serviciile d-lui Pigai Alexandru, ceasornicar, și sper că în perioada următoare ne va ajuta cu repararea cel puțin a unuia dintre ceasuri.

Cele trei piese asemănătoare au fost confectionate tot în Austria, probabil în jurul anului 1850 și sunt extrem de decorative. Au cadranul inscripționat cu cifre romane, alb, emailat, montat pe un suport din metal auriu. Diferențele provin din motivele ornamentale și culorile diferite. Unul dintre ele are reprezentate două coloane dorice, colorate diferit (albastru ultramarin și ocru), care susțin un fronton în formă de arc frânt, sub care se adăpostește, parcă, un câine flancat de două frunze. Frontonul este ornamentat lateral cu motive fitomorfe.

Al doilea ceas are cadranul similar, doar că nu este înscris în fronton, ci este înconjurat cu flori și frunze. Pe cadran se sprijină un superb păun, cu coada numai pe jumătate expusă și penajul colorat cu albastru marin, ocru și verde.

Cel de-al treilea ceas are cadranul similar, ornamentat jur-împrejur cu flori și frunze, într-o sarabandă furibundă, fundalul fiind închis la culoare. Deasupra cadranului, ținându-l parcă în gheare, se desfășoară zborul unui vultur regal. Totul este etalat pe un suport de metal auriu, contrastele sporind fascinația reprezentărilor. Datarea și proveniența sunt aceleași ca la celelalte două ceasuri-surori.

Ultimul ceas provine dintr-o altă colecție particulară și este total diferit de cele descrise mai sus. Are întreaga fațadă emailată, tot cadranul fiind email alb, cu cifre romane. Ornamentația este în stil Art Nouveau (secession, cum a fost denumită această mișcare

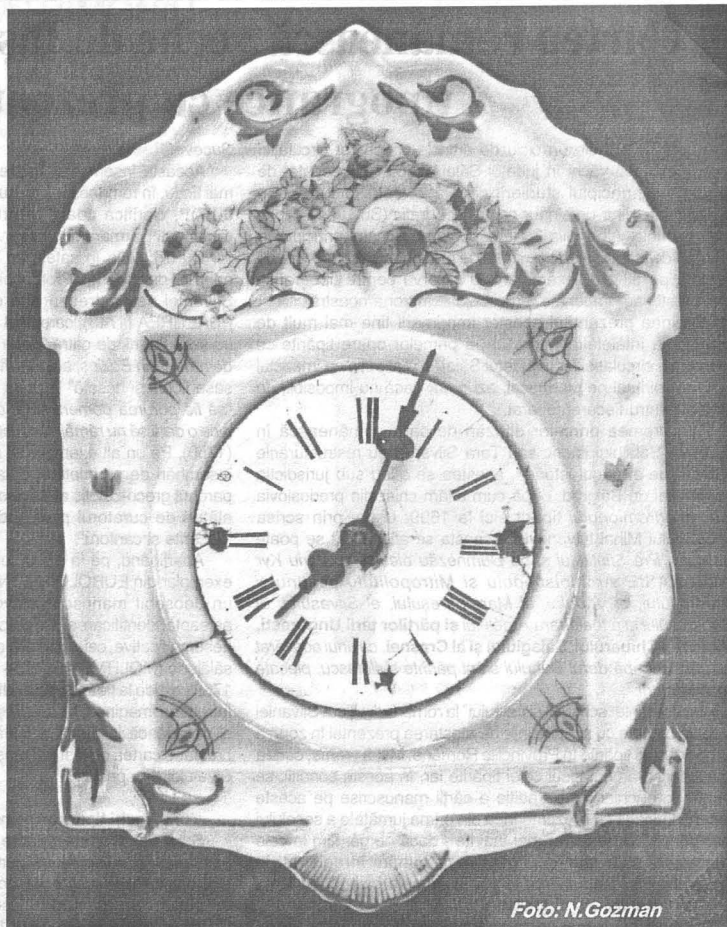

Foto: N. Gozman

artistică în Austria), ceea ce datează piesa noastră în ultima parte a secolului al XIX-lea. Linia decorativă se înscrie în varianta sinuoasă, ondulatorie, cu un pronunțat caracter metaforic-aluziv din repertoriul ornamenticii vegetale (florale).

În arhitectură, pictură, sculptură asistăm în acest început de mileniu la o resurrecție conștientă a trecutului, care este judecat drept o sursă reală a civilizației. Paralel cu transformările survenite în organizarea politică - la noi și în Europa deopotrivă - arta înfloarește foarte încet. Important este să păstrăm sursa de civilizație, patrimoniul moștenit de grupurile culturale. Acest patrimoniu constituie adevărata noastră legitimitate, dincolo de spusele mai mult sau mai puțin obiective ale reprezentanților fiecărei epoci istorice. Patrimoniul nostru cultural este zestrea noastră, nu poate

fi falsificat și constituie trecutul nostru istoric în mărturie adevărate, care trebuie păstrate, conservate și puse în valoare pentru publicul de pretutindeni.

Elena MUSCA

NOTE

¹ Lenuta Chiriță, *Festivalul Muzicii Mecanice la a cincea ediție*, în *Buletinul Muzeului Științei și Tehnicii "Ștefan Procopiu" Iași*, an I, nr. 1, 2005, Iași, p. 15-7.

² L. Chiriță, C. Cristofor, *Secția înregistrarea și redarea sunetului*, pliant, Iași, 2005, p. 2.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ *Ibidem*, p. 4.

⁶ E. Musca, *Icoana muzicală - obiect de cult, de artă și automat muzical*, în *Buletinul Muzeului Științei și Tehnicii "Ștefan Procopiu" Iași*, an I, nr. 1, 2005, Iași, p. 25-27.

Românii din satele ucrainiene. Obiceiuri și tradiții

Cu sprijinul Ministerului Culturii și Căltorilor, Muzeul Județean Satu Mare a derulat, în ultimii doi ani, un proiect cultural care a avut drept obiectiv principal emiterea unor observații referitoare la unele particularități ale culturii tradiționale a românilor din Ucraina, a locuitorilor din dreapta Tisei, cum sunt ei numiți în general. Proiectul a fost gândit și elaborat de specialiștii din Muzeul Județean Satu Mare și a beneficiat de o finanțare și o organizare deosebită, astfel încât să se înscrie coerent pe palierul programelor culturale transfrontaliere cu relevanță în configurarea identității culturale, în condițiile unei globalizări tot mai accentuate.

În contextul unei mai vechi colaborări între muzeele din regiune, am avut și eu șansa de a participa la această activitate multidisciplinară (etnografie și folclor, istorie, demografie, etimologie), din partea Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău.

Arealul cercetat fusese bine delimitat de observații anterioare făcute de etnografi, istorici sau arheologi, iar în anii 2004 și 2005, satele care au stat în mod special în atenția etnografilor au fost Apșa de Sus, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Slatina, Topcina, Biserica Albă, Biserica Mică, Bouțu Mare, Plăiut.

Un fapt extrem de important, pe lângă componența multibără a grupului de cercetători (etnografi români, etnografi maghiari - dat fiind faptul că în zonă locuiesc etnici maghiari - istorici, un fotograf), credem că a

fost prezența permanentă a unui corespondent al Radioului România - *Actualități*, care a făcut transmisiuni zilnice referitoare la cercetările noastre.

Echipele de cercetători au stat de vorbă cu oameni de diferite vârste și condiție socială din satele românești propuse în programul de cercetare. Au fost utilizate chestionare bine direcționate, realizate în baza bibliografiei de specialitate, într-o etapă anterioară cercetării, și s-a uzat de metoda interviului, fie direcționat, fie liber. Toate informațiile au fost înregistrate pe casete audio, care au intrat în arhiva muzeului sătmărean și care vor fi prelucrate ulterior, pentru a constitui materialul unui volum de observații etnografice asupra zonei.

Paleta obiectivelor propuse pentru cercetare a fost una extrem de largă, în intenția de a se crea o bază de date cât mai vastă despre zonă, chiar dacă nu toate informațiile vor putea fi prelucrate de aceiași muzeografi care au efectuat cercetarea. Astfel, au stat în atenția noastră:

- obiceiurile din ciclul vieții și felul în care acestea s-au mai păstrat;
- obiceiuri și tradiții speciale din calendarul popular și cel bisericesc și felul în care ele mai există în memoria colectivă, dar și în practica de zi cu zi, dat fiind coordonatele unui melanj de religii caracteristic zonei;
- suprapunerile mentale și factuale sau interferențele magiei cu religia;

- segregarea religioasă și formele ei de manifestare;
- folclorul zonei și gradul său de individualitate sau de apartenență la zonele învecinate;
- costumele populare și particularitățile sale morfologice și cromatice;
- inventarul agricol și pastoral, ca obiecte, terminologie și relevanță lingvistică;
- interferențele culturale și multiculturalitatea zonei: alteritate și identitate în cazul românilor, maghiarilor și ucrainenilor;

- aspecte ale învățământului actual și relevanța limbii române pentru școlile din satele studiate;
- raportarea, prin mecanismele identității / alterității, a românilor din dreapta Tisei față de cei din România.

Trebuie accentuat faptul că toate aceste aspecte de etnografie, folclor sau etnologie au avut ca punct de pornire cercetarea în sincronie și diacronie, tocmai pentru a se putea vedea măsura în care au fost conservate unele tradiții sau feluri în care au fost ele păstrate exclusiv la nivelul memoriei culturale.

Toate concluziile cercetării, împreună cu fragmente de interviuri, fotografii sau documente, vor fi publicate sub forma unui volum colectiv la care vor participa toți specialiștii incluși în această documentare de teren, volum care va fi parte integrantă a aceluiași program de cercetare culturală.

Camelia BURGHELE

Cartea românească veche de Iași, Târgoviște, Buda și alte centre tipografice cu prezență restrânsă în Sălaj *

Lucrarea încheie un ciclu de articole consacrat circulației cărții românești vechi în județul Sălaj, articole concepute, de regulă, pe principii studiilor circulației cărții provenite în exclusivitate dintr-un singur centru tipografic (București, Sibiu, Blaj, Râmnic, Alba Iulia)¹. Nerespectarea acestui principiu în articolul de față² este determinată de prezența restrânsă, uneori minimă pe titluri și exemplare, a câtorva centre tipografice românești sau "imperiale" cu circulație în zona noastră³.

Ordinea prezentării acestor imprimerii ține mai mult de cronologia întâietății tipografice, a primelor opere tipărite cu atestare a circulației lor în județul Sălaj, și mai puțin de impactul cultural-spiritual pe plan local, azi greu, dacă nu imposibil, de stabilit pentru fiecare separat.

La vremea primelor difuzări de carte românească în ținuturile Sălajului istoric sau Tara Silvaniei cu restructurările suferite de-a lungul istoriei⁴, acestea se aflau sub jurisdicția Mitropoliei de Bălgard, după cum aflăm chiar din predoslovla *Chiriacodromionului* tipărit aici la 1699, unde, prin scrisa tipografului Mihai Ișvanovici, aceasta se afirmă că se poate de clar: "Pré Sîntitului și de Dumnezău alesu păsionu Kyr ATHANASIE Archipiscopulu și Mitropolitulu scaunului Bălgardului, al Vadului, al Maramureșului, al Silvasului, al Făgărașului și a toată țara Ardelului și al părților țării Ungurești, Vidicului Chiurului, Sălajului și al Crasnei, ca unui adevărat stăpân, și după darul Duhului sfânt părinte sufleteșcu, plecate închinăciuni."

Începuturile "scrisului și cetitului" la românii din Tara Silvaniei trebuie căutate cu mult înainte de atestarea prezenței în zonă a primelor cărți tipărite în Provinciile Române. Multă vreme, cartea manuscrisă a ținut locul celei tipărite iar, în aceste condiții, se poate vorbi chiar de o tradiție a cărții manuscrise pe aceste locuri, dovedită cu prezență încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea⁵, poate chiar mai înainte - dacă ne gândim la cele mai vechi sate sau la primii preoți români înregistrați în "protocoloalele" timpului⁶ și, la fel, la primele biserici de lemn atestate istoriografic în ținuturile Sălajului⁷.

Urmele celor mai vechi tipărituri românești prezente pe arealul circumscripției studiului sunt, se pare, niște file rupte dintr-o carte coresiană, file utilizate ca forță la relegarea unui valoros manuscris realizat la 1731-1732 de către cunoscutul copist Vasile Moldovanul Dascălu⁸, iar primele cărți tipărite în Țările Române care au pătruns și se păstrează până astăzi în localitățile din Tara Silvaniei sunt, poate nu întâmplător, două culegeri de predici, de secol XVII: *Cartea românească de învățătură sau Cazania lui Varlaam* (Iași, 1643)⁹ și *Chiriacodromionul sau Evanghelia învățătoare* amintită mai sus, ambele fiind recunoscute, de altfel, ca monumente de limbă românească cu un aport incommensurabil la unitatea limbii române literare.

Vechi tipărituri românești de Iași

Întâia imprimerie românească ale cărei tipărituri dintre anii 1643-1818 cunosc o circulație atestată în Tara Silvaniei este cea a Mitropoliei Moldovei din Iași. Din cele peste 350 de exemplare ale *CĂRȚII ROMÂNEȘTI DE ÎNVĂȚĂTURĂ* (1643) depistate în Transilvania de către reputatul cercetător al cărții vechi Fl. Dudaș și descrise în inegalabila sa monografie¹⁰, nouă exemplare se mai păstrează până azi în colecțiile sălăjene¹¹. Alături de acestea, cu circulație funcțională în Sălaj mai sunt încă cinci exemplare aflate acum, prin forța împrejurărilor, în alte colecții din țară¹². În afară de valoarea în sine a lor, ca tipărituri rare, multe din aceste exemplare excelează prin frumusețea însemnărilor cuprinse pe filele acestora, însemnări, poate, dintre cele mai "bogate" din câte se află pe cartea românească veche¹³, unele fiind, în acest sens, modele de ex-librisuri. Astfel, pe una dintre primele zece exemplare atestate ca intrate în Transilvania, protopopul Ionaș de la Baica numea această carte - fundamentală pentru cultura noastră, pe drept cuvânt "învățătură a tuturor creștinilor și lumină a toate cărțile", iar donatorilor și rodului lor le ura "să le fie lumină nesăvârșită în veci"¹⁴.

Din "pravila sfântă" a celor SAPTE TAINE, carte tipărită în oficina domnitorului Vasile Lupu la 1645, un exemplar, identificat la Bezded¹⁵, cuprinde însemnări care pun în lumină faptul că, până să fi ajuns în ținuturile Sălajului, acesta era vândut unui oarecare Vasile Fote de către popa Isaie de la Suceava, cum nota chiar acest preot, la 1665, pe carte - "ca să aibă credință". Și tot "pentru credință să se știe", la 1672, un anume Pavel "scia și mărturisea" de carte cum că a vândut-o cu 100 de parale "preutului Varlaam de la beserica Schei(?) logofătului ot Hârâu", de față fiind și "călugărul Isaie ot sf. Mănăstire ot Putna".

Semnlat pentru prima dată de către părintele prof. T. Bodogae, în anul 1958¹⁶, exemplarul din biblioteca DJ-AN Sălaj al cărții mitropolitului DOSOFTEI, VIAȚA ȘI PETRICERIA SVINȚILOR (Iași, 1682-1686)¹⁷ este extrem de valoros prin însemnarea olografă conținută (vol. II, f. 84^r), în slavonă, semnata de către însuși marele cărturar, însemnare pe care ne îngăduim s-o reproducem în traducere: "Sfintei Mănăstirii Ispeniei <Adormirea> prea sfintei și binecuvântatei bogorodice, prea cinstitei și slăvitei curate fecioara Maria la Petrida. Am dăruit această sfântă carte în amintirea sfinților părinți și a părinților mei Leontie și Maria numită Misra, vâleat 7195 (1687) iunie 8, la Strij, unde noi vom fi în viitor în locuri străine, în bejenie, în vremuri de nelinește. Smeritul Dosoftei Mitropolit al

Sucevei¹⁸.

Această însemnare, împreună cu o alta, redactată un an mai târziu, în românește și în numele autorului-donor (vol. 3, f. 6-27)¹⁹, clarifică odată pentru totdeauna problema originii românești²⁰ a marelui cărturar.

Cu circulație în satele de pe Valea Crasnei, la depozitul eparhial de pe lângă Protopopiatul Ortodox Român din Simleu Silvaniei se păstrează alte două cărți de Iași, și anume: PSALTIREA (1743), care, la 4 noiembrie 1746, era cumpărată cu șase florini, de către "popa Petru, al lui popa Simu, fecioru de moșie din Bozies; aceeași fiind cumpărată iar la 1787, tot cu șase florini și "lăsată" la popa Pătru de la biserica din Simleu "să fie pusea pomenirea și din biserică să se cetească și nice o dată să nu rămâie necetită" - și, la fel, avem un CEASLOV (1750). Pe un alt exemplar al acestei Psaltiri, la sfârșitul unei însemnări de proprietate, datată 5 martie 1862, Petru Papp, parohul greco-catolic al Bănișorului, se iscălea "manu propria", alături de curatorul prim, judele primar și Ioan Mundruțiu, "docente și cantori".

Aparținând, pe la 1800, lui Todor Roman din Măgura, un exemplar din EUHOLOGION (1749) are ca forță o filă dintr-un deosebit manuscris slavon de secol XVI-XVII, care-și așteaptă identificarea. Deși lipsite de însemnări sau cu unele nesemnificative, celelalte cărți de Iași prezente în diferite colecții sălăjene (MOLITVENIC, 1754 - ex. DJ-AN Sălaj; LITURGHIE, 1759 - ex. de la Ileana și LITURGHIE, 1818 - ex. de la Cubleş), întregesc imaginea, în spațiu și timp, a gradului de răspândire și de adâncă influență spiritual-culturală națională pe care a prestat-o cartea de Iași în Transilvania, în general, și în ținuturile Sălajului, în special.

Vechi tipărituri românești de Târgoviște

Sunt patru opere tipărite la Târgoviște²¹ care se mai păstrează în colecțiile sălăjene, dintre care numai una este fără o circulație funcțională locală²², dar extrem de importantă ca piesă de patrimoniu. Este vorba de un exemplar din ÎNDREPTAREA LEGII de la 1652, care, înainte de-a ajunge între cărțile și valoroasele manuscrise ale colecționarului Atanasie Popa, a aparținut comunității "orașului". Siclău din județul Arad, încă de la începutul secolului al XIX-lea, după cum aflăm din laconica însemnare a lui: "Simion Popovici, dascăl în Siclău, 1801, aprilie 12". Tot aici, pe acest exemplar, la jumătatea lunii ianuarie a anului 1864, "învățătorul Răsăriteanu" Nicolau Codreanu (Nica) nota, "În Oficiul Siclău", ca lector al cărții și "peritru aducere aminte a anului 1863 în care au fost scutite, cât întru s-a făcut nici bucate de sămănatu, ci împărțu Franța losif întinut ne-au împrumutatu cu sămăntă, care pentru bani s-or întabulatu satele la bancheri" - precum se vede, la acea dată, mitul "bunului împărat" "funcționa" de minune.

Deși mărturie pentru aceasta ne stau astăzi doar trei cărți, se pare că, adevărata circulație a cărții de Târgoviște în ținuturile Sălajului este legată de producția tipografică din cea de-a doua etapă a funcționării oficinei de aici, cea de după 1708, când mentorul acesteia devine însuși mitropolitul și marele cărturar Antim Ivireanul. Din această perioadă avem aici, câte un exemplar din OCTOIH (1712, bis. Valcău de Sus), cu circulație la Preuteasa (filie) de pe la 1877, când, în mai multe locuri, Ioanne Siandor, scria că: "Aceasta carte este a beserici din Preuteasa, cine o va scimba sau o va muta, sau o va fura să fie blăstămat de a<na>-femea, și de Domnezeu, și de mine - una din afuriseni fiind conținută cu textul rugăciunii "Tatăl nostru"; LITURGHII (1713, bis. Ulciu, parohia Biușu) - exemplar slab conservat și fără însemnări; precum și un MOLITVENIC de la 1713 (exemplar bis. Zalău). Această cea de-a treia carte, aparținând inițial bisericii din Chisău (SM), la 1847 era legată cu 3 florini, de către diacul Musca Petru, diacul de la Cehăluț (SM)²³. O însemnare, fragmentar descifrată, dar, se pare, anterioară celorlalte, consemnează avatul acestui Molitvenic, luată de "feciorii Savului, ce toți au venit acum din cântărie giulaș"²⁴, cu 13 florini de la unchiul lor, diacul, și i-au dat-o, din nou, la popa Petru, "până în veci", iar cine o a "căuta" să o caute "la mense. Iată, eu-s Grec Găvrilă cu oca acestui lucru, dinainte lui Miclăuș și Turdanu cu mărturie acesteie lucru să fie pomană această sfântă carte".

Vechi tipărituri românești din mănăstirile București

Cartea de Snagov este reprezentată doar printr-un singur titlu, devenit extrem de rar²⁵ astăzi: MAXIM PELOPONEZIACUL, CARTE SAU LUMINĂ (1699) - exemplarul de la Zalău²⁶. Cel puțin pe vechile cărți din Tara Silvaniei sunt extrem de puține însemnările care surprind contracte de muncă încheiate între indivizi de diferite condiții sociale, într-o perioadă când, în genere, bătuțul palmei ținea loc unui astfel de act. În acest sens, deosebit de semnificativă ni se pare a fi una din însemnările găsite pe această carte ivreană, însemnare făcută în ultima decadă a secolului al XVIII-lea, în lumea rurală, specificând totalitatea bunurilor în bani, bucate și haine primite de un simbrăș, probabil pe timp de un an: "1786 februarie 19. Acest fecior, Onc Gabor s-au tocmil cu mine a fi slugă până la gresu /.../ Simbră 4 florinți, 4 merțe de grâu la toamnă de or fi /.../ cucuruzi /.../ în paie; haine un rând, 1 suman, o pereche de cioareci, peptariu cu joc de mijloc; de până 2 rânduri."

Acest exemplar a avut, între primii posesori, câțiva descendenți dintr-o veche familie de preoți, anume Botha,

păstorind la Măgoaja (MM) și Nireș (CJ), unul dintre aceste declarându-se "theologus Armenopolis" - după cum reiese din câteva "ex-libris-uri" redactate în latină. Tot pe acest exemplar (f.109v) avem, desenată în penită o "tablă" cu "Măna la Damaschin"(notă) - autor și, poate, grație acestui instrument mnemotehnic, piceput în citirea Păschăliei - "popa Grigore Nemiș de la Băreștea Bșihariei".

Iată, așadar, cum circulația într-o anumită zonă a unui singur exemplar dintr-o operă, "Carte sau lumină" (titlu ce ilustrează echivalența prin excelență), pe lângă conținutul propriu-zis al cărții, de comentariu teologic, care va fi influențat, fără îndoială, măcar mintea unor teologi-posesori, oferă un univers spot unul dublat de semnificații acestor variate forme de "parale"

Dintre cărțile tipărite la mănăstirea Căldărușani, depozitele eparhiale din Sălaj au fost identificate doar două exemplare din ANTOLOGHIONUL de la 1766, replică a ed. de București din același an²⁷, ambele exemplare (de la Cuz și Stăna) au însemnări de donație, cel din Stăna fiind cumpărat cu 16 zloti, de către preotul locului, la anul 1849.

Vechi tipărituri românești de Buzău

Din cărțile de Buzău există APOSTOLUL, ediția de la 1704, într-un singur exemplar (Bulgar) iar din ediția de la 1710, avem nu mai puțin de șase exemplare (Ban, Bărsa, Drăghiu, Fildu de Mijloc, Lozna). Proportia circulației în ținuturile Sălajului a cărților din oficina buzoiană poate fi redimensionată dacă luăm în considerare exemplarele de la Iaz și Aleș semnalate în inventarele vremii²⁸ sau dacă luăm în calcul în volanță cuprinzând o parte din vestita prefată a mitropolitului Veniamin la LITURGHIERUL din 1836, filă găsită de noi în altă carte din depozitul eparhial de pe lângă Catedrala "Sf. Vinere" din Zalău.

Dacă pentru ediția din 1704, datarea intrării în Sălaj este imprecisă, știut sigur fiind doar faptul că exemplarul a fost cumpărat "de la popa Dănilă <de către> Gosteu Onutu din Bulgar, <cu> 41 florinți", pentru ediția de la 1743, aflăm din cele consemnate la 1771, de către popa "Georgie otu Fildu de Mijloc" că:

"Această sfântă carte, anume Apostolu, l-au cumpărat Onu lui A<na>-tal Mihailu și au da<te> pă dă<na>-sa zeace florinți și au datu la beserica a Fildului de Mijlocu în veacu să fie acobit au datu pomană să fie lui Onu li Sipăchi și lui A<na>-tal Mihailu Solomie, și la toți frații<u> lui, și la totu n<se>amu lui, și cine o va v<u>-n de să fie sau să o fure să fie afurisit de trisute optusprăzece părinți sfinți<u> cel dinu Necheia".

Un urmaș al familiei Antal din Fildu de Mijloc, pe nume Mitru, va fi cel care, la 1811, va relega cartea cu 31 de zloti după cum ne informează însuși logofătul acesteia, Andrei Iosif din Pusta Sănmihailului de Sălaj.

Vechi tipărituri românești de Viena

Deși tipăriturile de Viena sunt reprezentate masiv în colecțiile sălăjene de tip umanist, la stadiul actual al cercetărilor n-a fost depistată aici decât o singură carte românească²⁹, însă una cu un impact didactico-pedagogic deosebit în Bucovina și Banat dar și în întreg spațiul transilvan - dacă e să judecăm după numărul de pagini ce i-au fost consacrate în literatura de specialitate de la noi³⁰. Este vorba de lucrarea bilingvă româno-germană CARTE TREBUINCIOASĂ PENTRU DASCALII Viena, 1785, partea a II-a³¹, exemplarul de la Someș. Odorescu. Valoarea bibliofilă sporită a acestui volum se datorează nu numai rarității cărții în sine³², ci și, mai ales, următoarelor însemnări conținute pe forțăul cărții: "Reverendo Dno Stephani Szabo"

Diecesis Muntaciensis Clerici fratri. Mihi per dilecto, Tymavie.

Observăm, deci, din ex-librisul prezentat că, această carte a aparținut călugărului blăjean Stefan Sabo, iar din același loc (pe forța) se poate afla că purta numărul de bibliotecă 24²³. Descendent dintr-o familie de preoți, cu studii de filosofie terminate la Viena (1776-1781), în 1784 devine "cercetătorul" cântărilor de la capitulul din Blaj²⁴. El este unul dintre cei care vor revizui Catehismul lui Gh. Șincai²⁵. Despre acest basiliat se știe încă prea puține lucruri, iar existența acestei cărți în biblioteca sa întărește, după noi, presupunerea lui N. Comșa cum că Stefan Sabo ar fi fost unul dintre profesorii de la Blaj din secolul al XVIII-lea²⁶. Nu cunoaștem deocamdată filiera directă prin care acest exemplar a ajuns în biblioteca parohială din Someș-Odorhei, dar, având în vedere că Stefan Sabo era revizorul economic al Capitulului de la Blaj și că la Someș-Odorhei exista o puternică moșie mitropolitană²⁷, nu este exclusă o legătură specială cu parohul sau dascălul de aici.

Vechi tipărituri românești de Brașov

Cartea de Brașov este ilustrată prin două titluri: FLOAREA DARURILOR, ediția din 1808²⁸, și o PSALTIRE din 1810 (exemplarul de la Cernuc). În ce privește prima operă, FLOAREA DARURILOR, exemplarul de la Zalău (DJ - Arhivele Naționale Sălaj, inv. 3216), aceasta a circulat în satele sălăjene Răstoil și Agriș²⁹. Exemplarul din Psaltire are, pe trei pagini, însemnări manuscrise cuprinsând "superstiții" legate de deochi, care, pentru raritatea textului și mentalitatea populară ilustrată, ar merita descifrate.

Vechi tipărituri românești de Buda

Dintre tipărișurile de Buda³⁰, de o popularitate deosebită în rândurile preotimii sălăjene s-au bucurat cărțile lui Petru Maior, corifeul Școlii Ardelene: *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, 1809 (3 ex. - Cubleş, Poiana Blăncii, Zalău); *Prediche sau învățătură la toate duminicile și sărbătorile și sărbătorile anului culease de...*, 1810-1811, partea I-III (4 ex. - Călacea, Dăbăceni, Gostila, Zalău)³¹; *Didahii, adică învățătură pentru creșterea fiilor*, 1809 (2 ex. - Românești, Zalău), dar și *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, 1812 (2 ex. - Românești, Zalău). După ștampilele aplicate de f. 1 și f. 2 de titlu, deducem că exemplarul de la Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău a aparținut "Societății Literar-Bisericească a Teologilor Români din Viena"³², iar după 1873, cartea este mutată, odată cu biblioteca societății, la Budapesta, în cadrul "Societății 'Salba Literară' a Teologilor Români Uniți de la Seminarul Catholic Central din Budapesta". Pe pagina de titlu avem înscris cu cerneală neagră: "Bibl. teol. Rom. de la Univ. Vienei. Beșcu(?) bibl.". Nu cunoaștem, deocamdată, modul de dezmembrare al acestei biblioteci, una care a jucat un rol important în cultivarea limbii și culturii naționale în perioada habsburgică, și nici cum a ajuns acest exemplar din Istoria... lui Petru Maior în Sălaj.

În afară de acestea, cunoscut o anumită circulație în ținuturile Sălajului, POLUSTAVA de la 1809 (2 ex. - Bălan-Cricova, Someș-Odorhei) și MINEIUL din 1804 - un set aproape complet din tomurile acestuia a fost cumpărat direct de la Buda de către săteni din Stobor³³.

În concluzie, putem afirma că, deși investigarea fondului de carte veche din cele două depozite parohiale de la Șimleu Silvaniei și Zalău, precum și din alte colecții sălăjene (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj și Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău) s-a făcut doar pe tipărișurile provenite din aceste centre tipografice cu prezență restrânsă, uneori minimă ca număr de exemplare, în acest areal al Țării Silvaniei, se constată atât varietatea operelor ca într-o componență unor biblioteci parohiale, cât și diversitatea centrelor tipografice de proveniență a acestora: românești (lași, Târgoviște, Snagov, Buzău, Căldărușani, Brașov) și «imperiale» (Buda și Viena), practic acoperind aproape întreaga zonă europeană în care se tipărea în românește.

Sub raport tematic, investigația surprinde un anumit orizont de lectură ce deja depășește sfera strictă a liturgicului, un orizont cuprinzând tot mai multe elemente specifice lecturii private, formale, caracteristice epocii moderne. Se observă interesul clerului pentru învățământ, dar și aspecte, mai ales consemnate în unele note de mână, ce țin de mentalități și sensibilități din sfera oralității, a culturii tradiționale. De asemenea, prezența cărții de istorie în colecțiile unor biblioteci din perioada habsburgică, al cărora beneficiar principal - dacă nu exclusiv - era tineretul român, sugerează, poate chiar dovedește, preocuparea pentru construcția identitară, în condițiile unei permanente lupte pentru emanciparea națională.

După însemnările de proprietate, inițial, unele dintre cărți au făcut parte din biblioteci aparținând unor importanți exponenți ai elitelor clericale transilvane sau provenind din colecțiile unor societăți studențești românești din perioada habsburgică.

Din punctul de vedere al difuzării, pe ansamblu, cărțile în discuție acoperă întreaga suprafață a județului Sălaj, dar cu un efect de colportaj³⁴ destul de ridicat, între 30-100 de ani, excepție fac Psaltirea de Iași (1743) și Cazanul lui Varlaam, exemplarul de la Baica, la care acesta este de doar trei și respectiv, cinci ani.

Bibliofili vorbind, prin valoarea dată de raritatea unor dintre aceste exemplare păstrate în colecțiile sălăjene, valoare sporită uneori de calitatea donatorului (donația mitropolitană de autor a marelui cărturar Dosoftei, de exemplu), câteva cărți dintre cele studiate mai sus intră, fără îndoială, în patrimoniul cultural național, poate chiar în partea de tezaur al acestuia.

Ioan ORG

NOTE

* Articol apărut în *Annales Universitatis Apulensis* (Series Historica, 7, Alba Iulia, 2003, p. 295-301) și preluat aici cu acordul revistei.

¹ A se vedea: I. Oros, *Despre circulația cărții vechi de București și valoarea documentară a însemnărilor pe exemplarele din județul Sălaj*, în *Valori ale Patrimoniului Cultural Național*, Oficiul pentru PCN al municipiului București, București, nr. 13, 1996, p. 44-47; idem, *Circulația cărții românești sibiene de secol XVIII-XIX în Sălaj*, în *ActaMP*, XXII/2, 2000, p. 374-385; idem, *Circulația în Sălaj a cărții vechi românești de Blaj (1753-1830)*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 387-382; idem, *Circulația cărții vechi de Râmnic (sec. XVIII)*, în *Sălaj*, în *Alma Mater Porolissensis*, 9-10, 2002, p. 133-135; idem, *Circulația cărții bălăne de secol XVII (Noul Testament și Chiriacodromion) în Sălaj*, în *Acta Mysei Porolissensis* (în continuare *ActaMP*), XXV, 2003, p. 599-607.

² În cazul nostru, a mai existat o singură abatere în acest sens, și anume: studiarea circulației pe un areal delimitat al județului. Vezi: I. Oros, *Circulația cărții vechi românești de cult în Depresiunea Șimleului (secolele XVII-XIX)*, în *Sălaj*, în *Alma Mater Porolissensis*, 5, 2001, p. 46-49.

³ Dăm, în continuare, tabelul sinoptic al celor peste 50 de cărți din colecțiile sălăjene, ce, în parte, vor constitui obiectul analizei din articolul nostru: a) Iași: VARLAAM, CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ, 1643 (Bărsău Mare, Brăglez, Muncel, Doba Mică, Lazuri - Fizeș, Giurtelecu Șimleului, Husia - Someș-Gurushău, Poarta Sălajului, Poiana Blăncii, Uliciș); ȘAPTE TĂINE, 1645 (Bezded); DOSOFTEI, VIAȚA ȘI PETREACEREA SVINȚILOR, 1682-1686 (Zalău); PSALTIRE, 1743 (Bănișor, Șimleu Silvaniei); EUHOLOGHION, 1744 (Romita); EUHOLOGHION / adică MOLITVENIC / 1749 (Măgura); CEASLOV, 1750 (Boian - Prie); MOLITVENIC, 1754 (Zalău); LITURGHIER, 1759 (Ileanda); LITURGHIE, 1818 (Cubleş); b) Târgoviște: ÎNDREPTAREA LEGII, 1652 (Zalău); OCTOIH, 1712 (Valcău de Sus); LITURGHIE, 1713 (Bișuș); MOLITVENIC, 1713 (Zalău); c) Snagov: MAXIM PELOPONEZIANUL, CARTE SAU LUMINĂ, 1699 (Zalău); d) Buzău: APOSTOL, 1704 (Bulgari); APOSTOL, 1743 (Ban, Bărsa, Dragu, Drighiu, Fildu de Mijloc, Lozna); e) Mănăstirea Căldărușani: ANTOLOGHION, 1766 (Cuceu, Stăna); f) Viena: CARTE TREBUINCIOASĂ PENTRU DASCALII (A doua parte), 1785 (Someș-Odorhei); g) Brașov: FLOAREA DARURILOR, 1808 (DJ-AN Sălaj); PSALTIRE, 1810 (Cernuc); h) Buda: MINEIUL LUNA, I-VI, X, 1804 (Stobor); POLUSTAVĂ, 1807 (Bălan-Cricova, Someș-Odorhei); PETRU MAIOR, PREDICHE SAU ÎNVĂȚĂTURĂ LA TOATE DUMINICILE ȘI SĂRBĂTORILE ANULUI culease de..., Partea I-III, 1810-1811 (Călacea, Dăbăceni, Gostila, Zalău); PETRU MAIOR, ISTORIA PENTRU ÎNCETUL ROMÂNILOR ÎN DACIA, 1812 (Românești, Zalău); PETRU MAIOR, DIDAHII ADECI ÎNVĂȚĂTURĂ PENTRU CREȘTEREA FIILOR, 1809 (Românești, Zalău); PETRU MAIOR, PROPOVEDANII LA ÎNGROPĂCIUNEA OAMENILOR MORȚI, 1809 (Cubleş, Poiana Blăncii, Zalău).

⁴ Vezi în acest sens: Kincs Gyula, *Székely vármegye, in a Pallas nagy lexikona*, Budapesta, 1897, vol. XV, p. 687-689; Dr. Petri Már, *Székely vármegye monographiája*, Zalău, 1901, vol. I, p. 19-94; Dr. L. Someșan, *Tara Silvaniei in unitatea spațiului transilvanian, in Tara Silvaniei*, I, nr. 1/1940, p. 56-63; L. Ghergariu și A. Fărcaș, *Tara Silvaniei*, în *Acta MP*, I, 1977, p. 222-228; I. A. Pop, *Realități medievale sălăjene românești din secolele XIII-XVI*, în *ActaMP*, XI, 1985, p. 293-298.

⁵ V. I. Oros, *Circulația cărții vechi românești de cult în Depresiunea Șimleului (secolele XVII-XIX)*, în *Alma Mater Porolissensis*, II, nr. 5/2001, p. 46-47.

⁶ Izvoarele istoriografice moderne amintesc de existența aici a unor preoți români încă din 1594 (la Cristeleș, Giurtelec, Șimleu, Marin), trei preoți în satele aparținătoare voievodatului de sub Rez, doi în voievodatul Pecelu și patru în cel de sub Meseș. Apud L. Ghergariu, *Biserice de lemn din Sălaj*, DG-AN Sălaj, dosar nr. 11/1976 (în ms.).

⁷ Sursele istoriografice maghiare atestă existența unor foarte vechi biserici de lemn, în majoritatea azi dispărute: Peciu (1587), Fizeș (1600), Șighet Silvaniei (1632), Boian, Cosnicu de Sus, Mal, Subcetate, Valcău de Jos, Valcău de Sus (1700), Ban (1726), Bozieș (1759), Camăr (1800), Cehel (1765), Căraș (1797), Chișed (1771), Cizer (1773 - controlul de Mores), Cristeleș (1785), Derșida (1761), Drighiu (1727), Horostu-Crasnei (1749), Lazuri (1776), Mărin (1707), Nusfalău (1743), Porț (1792), Prie, Preoleasa (1750), Sărb (1707) și Tusa (1733).

⁸ Fi. Dudaș, *Cazanul lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, p. 463.

⁹ Vezi nota anterioară. Un exemplar inedit din Sălaj, cel de la Giurtelecu Șimleului, l-am descris noi în *ActaMP*, XX, 1996, p. 465-467.

¹⁰ Vezi tabelul sinoptic de la nota 3.

¹¹ Toate aceste exemplare sunt descrise la Fi. Dudaș, op. cit., pp. 195-196 (ex. de la Baica - BCU Timișoara, inv. 107); 249-251 (ex. de la Cizer - Biblioteca Institutului de Lingvistică Cluj-Napoca, cola V 252); 268-288 (ex. de la Gârbov - Fond Gherghierii, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Clujului, Vadului și Feleacului, Cluj-Napoca, inv. 63); 301-302 (ex. de la Ileanda - Biblioteca Județeană Târgu-Mureș, inv. 447.249); 317 (ex. de la Mălieriș - Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, inv. 730) și 329 (ex. de la Pusta Răstoilului - Biblioteca "Al. și A. Aman", Craiova, inv. IV 1173). O singură observație vrem să facem asupra prezentei ultimului exemplar, cel de la Pusta Răstoilului, descris de Fi. Dudaș ca "exemplarul de la Negreni (Ciucea) (CJ)" (p. 329). Din cauza topicii de epocă utilizată de către autorul notei, se poate interpreta și așa, dar, în realitate, este vorba de Ștefan Vlaicu (nume frecvent pe toată Valea Agriului) din Pusta Răstoilului, cel care cumpără cartea din vestitul târg anual de la Fehetău (=Negreni), județul Cluj, în luna de noiembrie. Vezi, acum, descrierea completă a acestui exemplar la A. Florescu, *Tezaur. Cartea românească 1557-1830*, Craiova, 2000, p. 82.

¹² Dacă fiind economia lucrării de față, sperăm să putem publica, într-un studiu aparte, interpretarea tuturor celor peste 50 de însemnări de pe exemplarele Cărții românești de învățătură din Tara Silvaniei.

¹³ Fi. Dudaș, op. cit., p. 195.

¹⁴ V. A. Cănda, în *ActaMP*, VI, 1982, p. 354, 358.

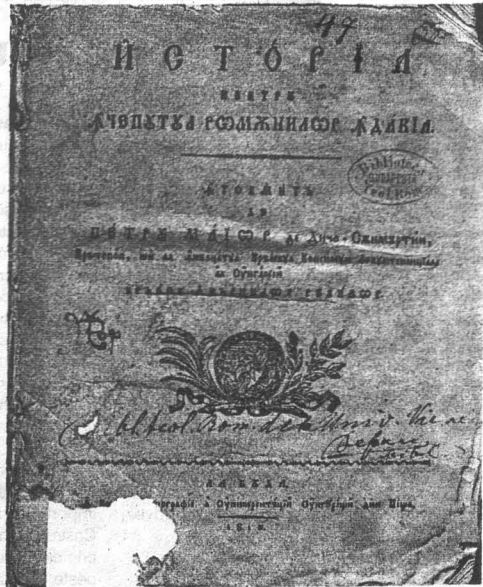
¹⁵ T. Bodogas, *Un autograf din 1687 al mitropolitului Dosoftei*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV, 1958, nr. 11-12, p. 884-885.

¹⁶ Dintr-o notă de pe f. 84v al volumului al II-lea, aflăm că, la 1829, acest exemplar se afla în localitatea Hida.

¹⁷ Traducerea este redată după *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*, Catalog, București, 1965, p. 30, pagina pe care este descris exemplarul în cauză.

¹⁸ V. A. Cănda, *Cartea vechi românească în județul Sălaj (Catalog IV)*, în *ActaMP*, IX, 1985, p. 594-595. Menționăm că, aici nu avem descris decât volumul al III-lea al acestei opere.

¹⁹ A se vedea întreg "dosarul" problemei la D. H. Mazilu,

Introducere în opera lui Dosoftei, București, 1997, p. 5-19.

²⁰ Asupra cărților ieșite de sub teacșurile acestei importante oficine românești, cu o singură excepție toate tipărite în a doua etapă a funcționării acesteia, cea de după 1708, vezi Dan Simonescu și Victor Petrescu, *Târgoviște - vechi centru tipografic românesc*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1972, p. 41-43; 60-62; 67-70.

²¹ Întelegem prin circulație funcțională locală, acea circulație a unei cărți care a fost realmente utilizată în serviciul religios și nu se află în colecțiile locale doar printr-o achiziție recentă și întâmplătoare. Exemplarul în cauză (ÎNDREPTAREA LEGII, 1652) a fost achiziționat prin anul 170, de către DJ-AN Sălaj, de la Atanasie Popa, cunoscutul specialist și colecționar de carte veche din Cluj.

²² Localitățile Chișău și Ceihău au aparținut vechiului județ Sălaj.

²³ Adică, fiind convocați la un consiliu de familie.

²⁴ Bihorul - 2 ex., Clujul - 1 ex., Arhivele Naționale - niciunul, după catalogele consultate.

²⁵ Exemplar descris incomplet la A. Cănda, în *ActaMP*, II, 1978, p. 367.

²⁶ Vezi BRV II (133), p. 80.

²⁷ În *Circulația cărții de Buzău în Transilvania* (în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*).

²⁸ Cercetare și valorificare, București, 1983, p. 381), I. Cristache-Panaite vedea aici un *Triod* de Buzău (1700-1704).

²⁹ S. Andea și A. Andea, *Cartea românească veche în Transilvania în inventare bisericești*, Cluj-Napoca, 1996, p. 21. 99.

³⁰ Deși, în Biblioteca Documentară din Zalău, sub cota 13798, se află un exemplar din *Gramatica* lui Ioan Alexi (Viena, 1826).

³¹ V. L. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, EDP, 1966, p. 136-142, 154-166; V. Tărcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, EDP, 1978, p. 214-232.

³² Titlul întreg al cărții este CARTE TREBUINCIOASĂ PENTRU DASCALII ȘCOALELOR DE JOS ROMÂNEȘTI NEUNITE... / NOTHWENDIGES HANDBUCH FÜR SCHULMEISTER DER WALLACHISCHEN NICHT UNIRTER TRIVIAL SCHULEN... Vezi descrierea la I. Bănuș, N. Hodos, *Bibliografia românească veche*, II, p. 302-304; POENARU, D., *Contribuții la bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973, p. 223.

³³ V. E. Mosora, D. Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile B.C.U. "Lucian Blaga" Cluj*, 1561-1830, Cluj-Napoca, 1991, p. 109; O. Mitric, *Expoziția "Vechi manuale școlare în colecții sucevane"*, în *Revista Muzeelor*, 3/1988, p. 19-22.

³⁴ Un caz similar întrucâtva cu acesta este faptul că, tot într-o bibliotecă parohială din zonă, s-au găsit patru cărți care au aparținut iluministului Ioan Corneli. Vezi I. Oros, *Cărți din biblioteca iluministului Ioan Corneli în colecții sălăjene*, în *Sargelia*, XXX, 2001-2002, p. 723-724.

³⁵ Datele sunt luate după SZABÓ, Miklós, SZÖGI, László, *Erdélyi peregrinások. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*, Marosvásárhely, Mentor kiadó, 1988, p. 45-46.

³⁶ N. Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 265.

³⁷ V. la N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, București, Edit. Demiurg, 1994, p. 47.

³⁸ V. I. Ciocian, *Biserica și societatea românească din Transilvania. Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Arad, 2000, p. 70.

³⁹ BRV, II, 740, p. 531.

⁴⁰ Vezi *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*, Catalog, București, 1985, p. 204.

⁴¹ A. Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*, 3, nr. 12, dec. 1932, p. 593-611; Domokos, S., *Tipografia din Buda. Contribuția ei la formarea științei și literaturii române din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea*, Giula-Gyula, 1994, 208 p.; I. Chindriș, *Cartea românească veche la Budapesta*, în *Academia*, VII, 2 (74), dec. 1996, p. 10-11.

⁴² Plus exemplarul de la Jac, aflat acum în colecțiile Patriarhiei Ortodoxe Române. Vezi V. Brătulescu, *Însemnări din cărți vechi aflate în Biblioteca Patriarhiei*, în *Glasul Bisericii*, XIX, 1960, nr. 3-4, p. 302.

⁴³ Date despre activitatea acestei societăți la Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică 1860-1918*, Cluj-Napoca, 1998, p. 91-93.

⁴⁴ Menționăm că, în afară de centrele tipografice la care am făcut referire mai sus, am putea aminti, în aceeași ordine de idei, pe cel din Rădăuți, de unde avem un CEASLOV (1745), cu o însemnare de la 1751, aparținând satului Jac (Sj), exemplar aflat acum în Biblioteca Patriarhiei Române. Vezi V. Brătulescu, *loc. cit.*, p. 302.

⁴⁵ Adică, mai pe înțeles, "viteza de circulație" scotită ca diferență dintre data apariției unei cărți și cea a atestării ei ca intrată în uz, interval ce tinde spre valoarea "0". Despre oportunitatea introducerii acestei sintagme în literatura de specialitate vezi: I. Oros, *Circulația cărții românești sibiene de secol XVIII-XIX în Sălaj*, în *ActaMP*, XXII/2, 2000, p. 375, 384.

Situri romane din județul Sălaj

Istoria Sălajului atestă statornicirea omului pe aceste meleaguri din cele mai vechi timpuri. Cercetările arheologice efectuate au scos la iveală dovezi ale existenței unor așezări încă din preistorie. Județul Sălaj, cu o suprafață de 3850 km² care îl include în categoria județelor mici ale țării, deține însă un patrimoniu deosebit de bogat în ceea ce privește monumentele istorice. Fără a încerca a face o departajare valorică a monumentelor istorice cunoscute considerăm că epoca romană este una dintre cele mai reprezentate. În anul 106 p. Chr., după încheierea celui de al doilea război dacic, Imperiul Roman își stabilește fronturile în această parte de lume, pe culmea munților Meseș de astăzi. Prezența romană se simte și astăzi prin importanțele situri existente în județul nostru la: Porolissum, Buciumi, Românași, Brusturi, Tihău și Sutor. În continuare vom prezenta succint aceste obiective, dovezi incontestabile ale romanității noastre.

Buciumi (loc. Buciumi, com. Buciumi, jud. Sălaj).

Castrul cu incintă de pământ (128 x 160 m) a fost construit de către **coh I Augusta Ituraeorum**. Fortificația se află la N de localitatea Buciumi, pe capătul unui platou înalt situat între valea Sângiorzului și cea a Lupului. *Porta praetoria*, porta principală de acces în castru, nu se găsește orientată spre frontieră. Nu se respectă astfel regula de orientare a unui astfel de obiectiv. *Porta praetoria* era orientată spre Valea Agrijului de azi, spre drumul ce venea dinspre Porolissum și mergea spre Resculum, spre frontieră era orientată *porta decumana*. Castrul cu incintă de piatră a fost construit de **coh II Nervia Brittonum** la începutul sec. al III-lea p. Chr.

Așezarea civilă a castrului roman de la Buciumi este strâns legată de ridicarea castrului de pământ, făcută, așa cum am arătat, de **coh I Augusta Ituraeorum**. Prin descoperirile de suprafață se pare că amplasamentul așezării se găsește la NE de fortificație, pe panta lină ce coboară spre Valea Mihăiesei de azi. Nu s-au făcut cercetări arheologice sistematice în așezarea civilă. Prezența construcțiilor în zona, amintită este dată de bogatul material arheologic care se poate recolta la suprafață (material tegular de construcții, fragmente ceramice, piese din metal). Suprafața așezării civile este apreciată ca fiind de 2,5 ha.

În cele câteva sondaje arheologice realizate s-a evidențiat prezența unei străzi principale ce este o extensie a drumului ce leșea pe *porta principalis sinistra*, precum și o rețea de străzi legată de această arteră principală. În urma sondajelor arheologice efectuate, se constată în așezarea civilă de la Buciumi intervenții ce sugerează amenajări efectuate în câteva rânduri. Amenajările respective sunt puse în relație cu fazele de construcție ale castrului și cu mișcările de trupe ce au produs direct mișcări majore și la nivelul comunității de civili din așezare.

Românași (Largiana) (loc. Românași, com. Românași, jud. Sălaj)

Castrul este ridicat pe promontoriul numit „Cetate”, ce domină Valea Agrijului, între Valea Ciurmărnei și Valea Seacă. Castrul are două faze de construcție. Castrul cu incintă de pământ (122 x 153 m), are laturile orientate pe direcția punctelor cardinale principale. *Porta praetoria* se găsește pe latura de E, spre Valea Agrijului, spre drumul roman care făcea legătura între *Porolissum* și *Napoca* și *Porolissum* și castrul de la *Buciumi*, respectiv cel de la *Resculum* (în zona *Largiana* exista, în acest sens, un nod rutier). Castrul roman de la Românași nu are un amplasament și o orientare care respectă normele de construire a unei astfel de fortificații din zona graniță. *Porta decumana* era orientată spre frontieră, *porta praetoria* se găsește spre importanta arteră rutieră amintită mai sus. Castrul cu incintă de piatră (130 x 158,50 m), prin dimensiuni, nu se poate suprapune exact peste castrul cu incintă din val de pământ și palisadă din lemn, suprafața acestuia fiind mai mare (2,70 ha).

Așezarea civilă a castrului a avut numele de *Largiana*, aceasta a luat ființă în anul 106 p. Chr. imediat după cantonarea aici a unității militare **coh I Hispanorum quigenaria**, care ridică castrul de pământ. Acesta se găsește în partea de E a fortificației. În sprijinul supoziției noastre vin descoperirile întâmplătoare efectuate aici de-a lungul timpului. Imediat, în fața laturii de E a castrului (în prezent zona fiind ocupată de cimitirul localității), au fost descoperite vestigii antice.

Brusturi (Certiae) (loc. Brusturi, com. Creaca, jud. Sălaj)

Castrul cu incintă de pământ (225 x 187 m) a fost construit de **coh VI Thracum** și **coh I Ituraeorum Sagetarium**. Castrul, cu incintă de piatră (225 x 187 m), este ridicat de **coh VI Thracum** și **coh I Britonum**. Prin dimensiuni, castrul, atât cel din faza de pământ, cât și cel din faza de piatră, intră în categoria fortificațiilor mari de trupe auxiliare. Laturile lungi sunt cele de E și V, *porta praetoria* se găsește pe latura de N, spre limes. Castrul este orientat pe direcția S-N.

Până nu demult, amplasamentul castrului a fost apreciat ca fiind pe raza localității Romita, com. Românași, jud. Sălaj, situl se găsește în spațiul cadastral al localității Brusturi, com. Creaca, jud. Sălaj (facem această precizare pentru a se evita pe viitor stabilirea greșită a amplasamentului acestui obiectiv).

Așezarea civilă avea denumirea *Certiae*, a fost ridicată concomitent cu castrul în faza de pământ de către însoțitorii celor două trupe amintite mai sus. Datorită stadiului actual al cercetărilor, nu deținem în prezent multe date în legătură cu așezarea civilă. Săpături arheologice nu s-au făcut în așezare, excepție făcând baia. Existența așezării civile este evidențiată de zidurile ce se pot vedea azi în

malul drept al văii Agrijului. Amplasamentul posibil a așezării se poate face în suprafața din fața laturii de N și a celei de V a castrului, zonă unde se găsește amplasată și baia. Nu au fost identificate urme ale unor construcții în malul stâng al văii Agrijului. Cele constatate până în prezent susțin ideea că a existat o concentrare de clădiri în vecinătatea *portii praetoria* și a laturii de V a castrului. Așezarea civilă nu s-a extins și pe malul stâng al văii.

Din datele cunoscute la această dată putem sustine că în așezarea civilă a castrului de la *Certiae* au existat, după tehnica de construcție, două tipuri de clădiri. Arheologic au fost identificate construcții cu structură de lemn și pereți de chirpic și unele cu pereți din zid de piatră și cărămidă, care existau

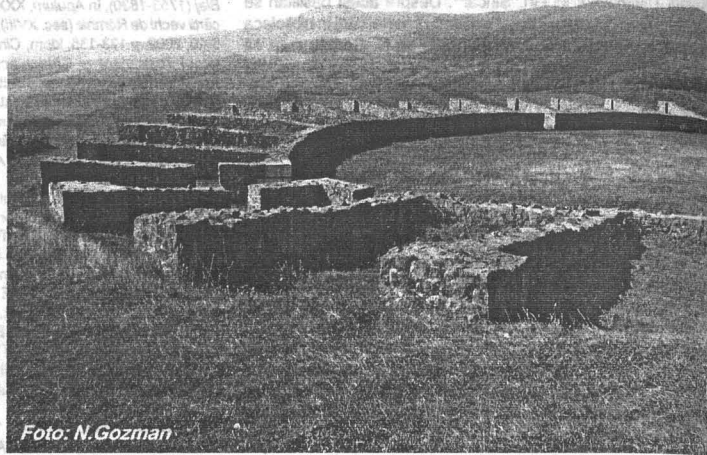

Foto: N. Gozman

între baie și castru. Clădirile identificate în așezare au fost construite avându-se în vedere o structură stradală la care, se pare, se aliniază zidurile de incintă ale castrului. Este posibil ca în structura așezării să fi funcționat și ateliere. Prezența unui creuzet atestă existența unui astfel de atelier. Întinderea așezării este pe direcția S-N pe o lungime de 1000 m. Tot datorită stadiului actual al cercetărilor nu ne putem pronunța legat de etapele în evoluția așezării. Ne mărginim doar a menționa unele elemente legate de tehnica de construcție folosită ce sugerează în acest sens existența unor etape de construcție. Cercetările de suprafață întreprinse nu au putut oferi date legate de sit, deoarece peste nivelul roman s-a suprapus un strat gros de sedimente - aluviuni, ca urmare a inundațiilor repetate a râului Agrij.

Porolissum - Pomēt (loc. Moigrad, com. Mirșid, jud. Sălaj; loc. Jac, com. Creaca, jud. Sălaj)

Castrul se găsește pe dealul numit Pomēt, fortificația cunoaște atât faza de piatră, cât și cea de pământ. Faza de pământ avea dimensiunile de 225 x 295 m. Castrul cu incintă de zid de piatră avea dimensiunile de 230 x 300 m. *Porta praetoria* se găsește pe latura de NE a castrului.

Așezarea civilă este fondată de însoțitorii **coh I Ulpia Brittonum**, **coh I Ituraeorum** și **coh V Lingonum**. Aceasta se dezvoltă în zona din fața laturilor de N, NE, NV a castrului de pe dealul Pomēt. Existența oficială a așezării civile se încheie în anul 275 p. Chr., când administrația și armata imperială părăsesc spațiul provinciilor dacice.

Porolissum - Citera (loc. Jac, com. Creaca, jud. Sălaj)

Castrul se găsește pe dealul numit Citera. Dimensiunile fortificației sunt 60,00 x 95,00 m. Nu se cunosc date referitoare la amplasamentul așezării civile, sau suprafața acestuia. Configurația terenului deosebit de accidentat, amplasamentul castrului, distanța mică existentă între cele două caastre de la *Porolissum*, faptul că au funcționat în paralel, fac posibilă existența unui amplasament unic pentru cele două așezări civile. Cercetările viitoare urmează să clarifice situația existentă.

Tihău (loc. Tihău, com. Surduc, jud. Sălaj)

Castrul se găsește pe dealul numit „Grădiște” sau „Cetate”, pe un platou ce domină șesul larg al râului Someș, în stânga căruia se afla, în zona de confluență cu râul Almaș. Castrul de pământ (129 x 138 m) este ridicat în anul 106 p. Chr. de o vexilație a **leg. XIII Gemina**. Faza de piatră (129 x 144 m) este ridicată de **coh I Cananefatium**. Fortificația nu a fost cercetată într-un mod sistematic, fiind realizate doar câteva sondaje prin secțiuni de verificare în anul 1958 și în anul 1997. Colțurile fortificației sunt orientate spre punctele cardinale principale. *Porta praetoria* se găsește pe latura de NV. Așadar,

porta praetoria avea deschidere spre Someș, deci spre *limes*, încadrându-se astfel, în normele de construire a unui castru de graniță.

Datorită stadiului actual al cercetărilor amplasamentul așezării civile nu poate fi precizat. După configurația terenului și după regulile de amplasare a unei astfel de așezări civile de castru, amplasamentul ar trebui să se găsească în zona din fața *portii principalis sinistra*. Nu putem exclude însă posibilitatea ca și în cazul tuturor așezărilor civile a unei comunități de locuire și după 275 p. Chr.

Sutor (Optatiana) (loc. Sutor, com. Zimbor, jud. Sălaj)

Castrul se găsește în lunca râului Almaș, în stânga văii, la locul numit „Gura Căpușului”. Fortificația a fost ridicată de către **Numerus Maurorum Optatiensium**, probabil pe la anul 140 p. Chr., dacă nu cumva *ala miliaria* a construit mai devreme. Nu sunt cunoscute dimensiunile castrului. Cu prilejul celor câteva sondaje efectuate au fost surprinse laturile lungi ale fortificației. Colțurile castrului sunt orientate pe direcția punctelor cardinale principale. *Porta praetoria* se găsește pe latura de NE.

În urma sondajelor arheologice efectuate în anii 2001 și 2002 au fost identificate la 150 - 200 m. NV de latura de NV a castrului urmele unor construcții exterioare fortificației. Acestea sunt atribuite așezării civile denumite *Optatiana*. Construcțiile surprinse intră în categoria celor cu structură de lemn și pereți de chirpic, a căror existență se finalizează printr-un puternic incendiu. Au fost surprinse și construcții cu fundație din piatră cu grosime de 0,80 m. Una dintre clădirile identificate este un edificiu care se pare a avea dimensiuni impunătoare. Planimetria construcției nu va putea fi realizată nici în viitor, deoarece peste aceasta se suprapune parțial șoseaua actuală DN Zalău - Huedin, sector Zimbor-Cuzăplac.

Tehnica de construcție și elementele surprinse în cazul construcțiilor cercetate arată construcții cu structură de lemn aparținând unei prime faze de locuire în așezare, iar cele ridicate în piatră unei faze ulterioare. Primele faze de locuire în așezarea civilă îi aparțin și cele trei gropi menajere surprinse arheologic și urmele unui bordei, ale cărui dimensiuni nu au fost stabilite. Bordeul are plan alveolat. Datorită stadiului actual al cercetărilor nu avem elemente de datare precise legat de acesta. Se pare că locuința de chirpic surprinsă este incendiată și locul nivelat cândva, în sec. al III-lea p. Chr. Construcțiile identificate până în prezent în afara perimetrului castrului sunt atribuite așezării civile de la *Optatiana*. Numărul mare de *tegulae* cu ștampila **Numerus I Maurorum Optatiensium**, unitate militară cantonată în castru, susține ideea că așezarea identificată este așezarea civilă a castrului și a fost ridicată de însoțitorii unității cantonată în fortificație. Sfârșitul așezării, cel puțin din punct de vedere oficial este în anul 275 p. Chr., când unitatea militară a fost mutată. Cu toate acestea, în sondajele efectuate au fost surprinse elementele unei locuiri postromane în zonă.

Dumitru Gheorghe TAMBA

Locuința tradițională - spațiu sacru

În vechiul sat românesc, casa este văzută într-un mod deosebit de cel al populației urbane. Mentalitatea generală a satelor arhaice refuză modul citadin de a concepe locuința. Mai evoluat sau mai puțin evoluat, mai bogat sau mai sărac, tânăr sau bătrân, omul vechilor noastre așezări vedea în casă un obiect nu numai material, ci și spiritual, nu numai de inițiere a vieții cotidiene, ci și de promovare a unor valori spirituale tradiționale. Casa este o adevărată țesătură de legături spațiale; puternice rădăcini locale fac din casă și curte un fel de obârșie și formă determinantă pentru cele mai multe activități umane¹.

Pentru țăranul așezărilor cu caracter tradițional, casa este însăși materialitatea familiei. Nu numai spațial, în suprafață, dar și temporal, în adâncime, casa și locul ei sunt îmbinate de un fond moral pe care lumea noastră nu-l mai păstrează.

Întrebați unde e centrul lumii, cei mai mulți informatori au dat răspunsuri care satisfac nevoia lor de a exista în mod armonios în natură și între oameni. Unii spun că centrul lumii este Dumnezeu, creatorul ei, cei mai mulți însă au o viziune cosmică prin care se afirmă satul ca centru al lumii.

Locuința tradițională este spațiul consacrat prin practici magice de întemeiere unde veneau, prin naștere, copii, nepoții și strănepoții și plecau, prin moarte, părinții, moșii și strămoșii.²

Mircea Eliade sublinia rolul polarizator al casei și al gospodăriei; casa este "centrul lumii", "o imago mundi", ori "o axis mundi", "o iconă redusă a lumii" - casa fiind aceea care face legătura între cer, pământ și iad³. Ca centru al lumii, locuința, gospodăria devine un loc special cu rol generator în sens material și spiritual, un loc care exercită o seamă de influențe asupra vieții omului.

Ca spațiu sacru, investit cu puteri speciale, locuința este capabilă să ofere protecție ocupanților ei împotriva influențelor malefice din exterior. Locuința și anexele gospodărești, adunate în jurul bățaturii, reprezintă un spațiu protejat magic de gard și poartă. Ca spațiu de trecere, poarta acumulează concentrări de energie sacră, capabilă să oprească răul, să alunge duhurile malefice, să purifice pe oricine

și precreștine". Vatra este cel mai important spațiu sacru al casei, cu deosebit de multiple înțelesuri simbolice, simbolul permanenței. Este spațiul sacru spre care gravita întreaga viață cotidiană. Vatra este personificarea și "sufletul" casei, un loc sacru pus sub incidența și ocrotirea divinităților feminine și a strămoșilor familiei. Vatra este legată de foc și de pregătirea hranei și, ca atare, este un centru vital și un adevărat sanctuar. Vatra și hornul vetrei reprezentau un canal de comunicare între oameni și forțele supranaturale, din acest motiv, lângă vatră se făceau vrăji și farmece, aici se spuneau poveștile.

spiritele malefice. Stingerea unei candelă de la sine este un semn de moarte.⁴ Icona este obiectul sacru al oricărei case, fiind considerată printre cele mai puternice forțe de apărare a oamenilor împotriva tuturor relelor. Fiecare iconă din casă, mai ales dacă ea a fost sfințită de preot sau este o iconă moștenită de la părinți, posedă o parte din puterea iconelor "făcătoare de minuni". Prezența iconelor sacralizează casa. Iconele se așează, de regulă, pe peretele de la răsărit și alcătuiesc împreună cu vatra două centre ce organizează actele rituale din familie. Tot lângă icona se așază o seamă de obiecte sacre și apărătoare de rele: salcia sfințită de Florii, spice de grâu etc. Se credea că dacă o iconă cade din cui, dacă lemnul ei crăpă sau trosnește e semnul unei prevestiri de moarte sau al unei mari nenorociri⁵. Alt spațiu cu caracteristici sacre speciale este locul destinat iconelor și al obiectelor de cult - el concentrează misterul unor puteri nevăzute de care omul se apropie cu sfială și pioșenie⁶.

Astfel, așa cum remarca și I. Ghinoiu: "În spațiul casei este greu să găsești un loc, o piesă de construcție sau de mobilier fără să poarte o semnificație spirituală"⁷.

Casa este în ansamblul său un organism antropomorf, construit după chipul și asemănarea celui care a construit, locuința este sanctificată pentru că este o "imago mundi", iar lumea este o creație divină.⁸

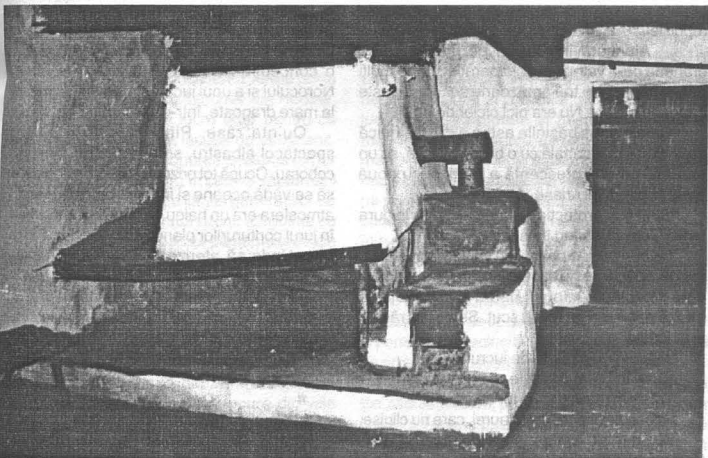
Casa țărănească este în primul rând un loc, un loc bun, generator în sens material și spiritual. Locul acesta, fie că privește spațiul interior, fie că privește curtea, este văzut ca un loc cu calități specifice, calități care îl fac să existe într-un fel propriu. În mentalitatea populară nu pot fi două locuri de casă la fel pentru că în mod concret fiecare loc are formele și funcțiunile sale. Locul casei e bun, e rodnic și ferit, răul venind din ceea ce nu-ți aparține, din necunoscut.

Orice gospodărie se construiește într-un perimetru, într-un spațiu la determinarea căruia concură atât factori pragmatici, cât mai ales coordonate magico-religioase. Omul a acordat o

atenție deosebită spațiului. Spațiul satului este concret, indiferent că privește ograda, ulița sau hotarul, tot ce-i aparține are însușiri deosebite, caractere specifice, proprii.

Lumea pentru țăranul vechiului sat este ceva ordonat, divin rânduit, rânduiala este principală. Ceea ce face ca spațiul satului românesc tradițional să devină un fenomen atât de complex și interesant este faptul că intervin o seamă de elemente noi, de dincolo de materialitatea lui.⁹ Chiar dacă lumea aceasta a satului îl depășește uneori prin elementele iraționale pe care le cuprinde, țăranul satului tradițional românesc crede în realitatea ei și o experimentează continuu.

Olimpia MUREȘAN

pătrunde în incinta teritoriului străjuit de ea. De altfel, prima trecere pe sub poartă însemna aproape o intrare în viață. Tot pe sub poartă este dus și mortul spre lăcașul de veci, este ca o reînnoire a lumii din noi.

Ușa și pragul au de asemenea o însemnătate deosebită. Dacă ușa desparte spațiul din lumea de afară și spațiul locuinței, pragul este hotarul, granița care distinge și opune două lumi și locul în care aceste două lumi comunică, în care se poate înființa trecerea din lumea profană în cea sacră. Pragul casei joacă un rol important în riturile de trecere: la naștere, copilul se cumpănea pe prag, la căsătorie, mireasa trecea pragul casei în brațele mirelui, sicriul mortului este oprit pentru câteva clipe pe prag la scoaterea lui din casă. Respectul sacral de care se bucură pragul casei e reflectat într-o seamă de credințe și interdicții: interdicția de a mânca pe prag, de a lăsa gunoier pe prag, de a alăpta copilul mic. Pragului i se destinau și anumite ofrande rituale. La construcția casei, sub prag se îngropau bani ca să aducă noroc gospodăriei. Pe prag se desfășoară și unele acte magice de apărare a pruncului nou-născut. Astfel, în unele părți înainte de a merge la biserică ating copilul cu creștetul capului de pragul de jos al ușii ca să nu se deoache.¹⁰

În microcosmosul locuinței, sacralizat prin diverse practici și ritualuri, există spații "cu valențe speciale", având "tendența de comunicare cu divinitatea, cu puterea supremă" și "ale căror semnificații trimit nu numai la divinități creștine dar

Sacralitatea vetrei e reflectată în numeroase credințe: "Vatra e mama noastră, ne hrănește și ne încălzește"; "când te apuci să grijești casa, mai întâi vatra s-o ungi". În gospodăria țărănească, vatra casei reprezenta altarul pe care femeile oficiau riturile domestice, legate de ciclul vieții. Pe vatra casei nașteau uneori femeile, care nu puteau naște pe pământ; pe vatră se îmbăiau în copii cu ierburile tămăduitoare sau întăritoare copiii slăbănogi; tot pe vatră, atât femeile cât și bărbaii depuneau jurăminte sacre sau se blestemau între ei¹¹. Masa este un centru sacral al casei, locul ei fiind apropiat de iconă și de latura benefică a spațiului interior. Masa aceasta trebuie să fie acoperită cu față albă, iar pe ea să stea pâine și sare - obiecte sfinte cu funcții apotropaice. Masa e simbolul stabilității și al bunăstării casei. Mesele rituale, organizate cu ocazia marilor sărbători (Crăciun, Bobotează, Paști), sunt adevărate "altare" ale familiei, iar orice participare la festin sau un simplu obiect așezat pe masă se încarcă de sacralitate și devine purtător al manei: "În ajunul Crăciunului se pune puțină otavă pe masă, care după sărbători se dă de mâncat la vaci, ca să aibă mană". Patul este locul de reproducere, dar și al suferinței fizice și al morții. Sacralitatea patului în cultura tradițională e reflectată printr-o seamă de tabu-uri, printre care figurează interdicția de a te culca în pat încălțat sau îmbrăcat. Lampa este un simbol al sfințeniei și al vieții, are și o funcție protectoare, deoarece alungă întunericul și

¹ E. Bernea, *Spațiu, timp și causalitate la poporul român*, Buc., 1997, p. 33.

² I. Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Buc., 1999, p. 59.

³ Monica Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, Buc., 1998, p. 23.

⁴ I. Evseev, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, p. 386.

⁵ E. N. Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, Iași, 1998, p. 184.

⁶ I. Evseev, *Dictionar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, 1998, p. 482.

⁷ Ibidem, p. 258.

⁸ Ibidem, p. 217.

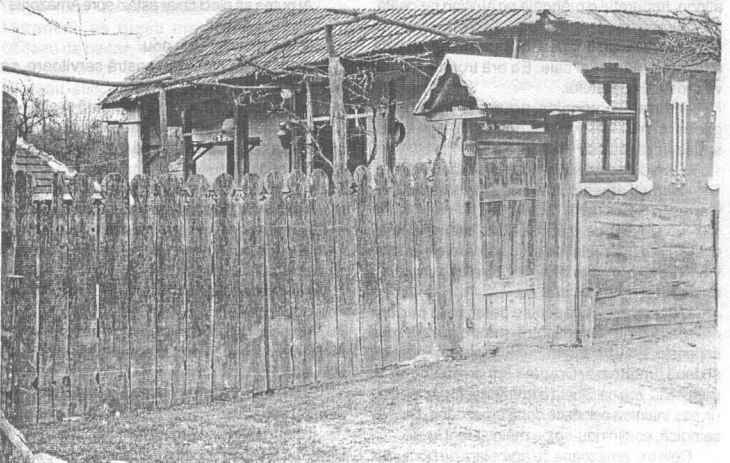
⁹ Ibidem, p. 179.

¹⁰ M. Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, Buc., 1998, p. 33.

¹¹ I. Ghinoiu, *Casa românească, plecarea și întoarcerea sufletelor*, în "Academica", I, p. 8, 1991.

¹² O credință populară: "Cum s-a făcut casa?" - "Dracul a făcut casa, dar fără ferești; căra cu sacul lumina în casă. Trece Dumnezeu pe acolo și îl vede tot ieșind cu un sac afară și fuga iar în casă înapoi... Dumnezeu a luat și-a tăiat în pârte ferești și îndată s-a văzut" din E. N. Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, p. 25.

¹³ E. Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, p. 100.

Ancuța Mărieș - „Balanța puterilor”

Ancuța este la a doua lectură în Cenaclu. La ședința de joi, 15 septembrie a.c., ea a citit alte fragmente din romanul „Balanța puterilor”, mai consistente cantitativ și, după unii, calitativ, decât cele prezentate anterior. După trei versiuni care nu au multumit-o, s-a oprit la o a patra (nu spunem ultima), constituind aproximativ jumătate din prima. Perfectionistă, Ancuța a ținut seama de criticile colegilor de cenaclu, trudind în special la reconturarea „personajului negativ” al romanului. Până va vedea lumina tiparului (sau întrutinerul, căci în ultima vreme cititorii s-au împuținat dramatic, trădând cartea pentru televizor), e posibil ca „Balanța puterilor” să mai cunoască noi metamorfoze. Imprevizibilă precum autoarea ei, această carte, suntem convinși, va da posibilități (și tot mai rarilor) cititori multe băți de cap, desigur, în sensul bun și nobil al cuvântului.

- Am atins apogeul puterii, Ilustrissime. Împăratul, aghiotantul său și păzitorul Împăratului, Giugas, erau toți trei în sala tronului. Împăratul stătea în mijlocul unui podium înalt, din crisolit, iar lângă tronul său era pusă o saltea roșie cu franjuri aurite pe care se odihnea Giugas.

- Nu mai avem nici un dușman, urmă aghiotantului Împăratului.

Mâna Împăratului coborâ spre coama neagră a lui Giugas.

- Te înșeli amarnic, talentatul meu ucenic. Fața Împăratului era încrețită de riduri adânci dar ochii îi străluceau ca un foc devorator. O să vezi în scurt timp că aliații cei mai apropiați ne sunt inamici cei mai de temut, urmă Împăratului. Vocea lui avea un impact adânc asupra oricărei ființe. O reverberație ascuțită, rece, se adresa profundimilor, se strecura insinuant înăuntru.

Sub mâna Împăratului, Giugas începu să toarcă, închizând pe jumătate ochii săi rotunzi, portocalii.

- Ilustrissime, avem un singur aliat în galaxie: Amazonia. O planetă izolată, cu statut independent. Amazonoanele ne-au sprijinit cu toate mijloacele lor.

Împăratul se întoarse încet spre aghiotantul său și ochii galbeni, animați de o intensă strălucire inteligentă, înfipseră o săgeată în inima acestuia.

- Nu te lăsa sprijinit prea multă vreme. Mai ales dacă nu mai ai nevoie. Amazonia dorește puterea, urmă Împăratul. Neputând s-o obțină prin mijloace proprii, a pariat pe cel mai bun. Și a câștigat.

Împăratul răsă încet și toată fața i se încreți.

- Amazonia trebuie să dispară de pe fața universului, spuse Împăratul. Și împreună cu ea, tot ce nu putem aduce sub control. Atunci când aduni puterea pe care am strâns-o noi, e păcat să scapi chiar și o fărâmiță.

Îl apucă pe Giugas de coama aspră și îl scutură ușor, mișcându-i pielea de pe ceafă. Giugas întredeschise gura într-un zâmbet și clipi. Împăratul continuă:

- E chiar periculos să scapi o fărâmiță! Nu trebuie să mai existe nici un sistem solar independent, nici o grupare subversivă, oricât ar fi de neînsemnată.

Dacă aghiotantul Împăratului era om, Giugas era produs în laborator. Specia sa avea gene modificate și nu se putea reproduce, pentru că nu fusese construită încă nici o femelă. Programul genetic al lui Giugas conținea o fidelitate până la sacrificiul suprem față de Împărat.

- Ilustrissime, puterea pe care o avem ne permite să nu ne mai temem de păduchi.

- Învață să nu te culci pe lauri mulțumirii, tinere ucenic. Puterea nu este niciodată prea mare sau suficientă. Creșterea ei trebuie să fie prioritatea noastră constantă. Să nu uităm că în sistemul Gamor ne-au dispărut fără urmă două crucișătoare. Există forțe care ne sunt potrivnice.

Împăratul rămase cu privirile în gol. De fapt, scruta structura de fond a universului. Era acolo dușmanii nemuritori. Dușmanii pe care Împăratul îi cunoștea prea bine, de mii de ani, dar pe care nu-i putea ucid, ci numai amori. O văzu pe Ai-Wan Anghrises Ingenunchiată în mijlocul balaurilor, cu două degete la frunte. Din cauza concentrării ei mari, nici un balaur nu o putea atinge. Împăratul o mângâie pe Ai-Wan pe ceafă, cu o limbă rece, înspăcată. Ai-Wan avea să rămână pe vecie în această închisoare, victimă a puterii și nemuririi sale. Ea era trofeul cel mai valoros al Împăratului.

- Forțele potrivnice nouă nu trebuie să găsească nici cel mai mic nucleu de agregare, spuse Împăratul cu voce tare.

Ucenicul se gândi câteva clipe, apoi vorbi:

- Bănuîți amestecul Amazoniei în afacerea Gamor, Ilustrissime?

- Bănuiesc pe oricine, atâtă vreme cât nu știm ce s-a întâmplat cu crucișătoarele noastre. Dar în trei zile vom afla dacă amazoanele au avut vreun amestec sau nu.

Ușile uriașei încăperi se deteră la o parte și delegația amazoniană intră, printre gârziile roșii imperiale. Erau trei femei înalte, frumoase: o măică și două luptătoare. Drăpată într-o robă de satin portocaliu, măica Sibela a Împărătesei venea cu un pas înaintea celorlalte două amazoane. Giugas se ridică, sprijinindu-se pe mâini, atent la ele.

Cele trei amazoane se apropiară de podiumul

pe care stătea Împăratul. Se opriră într-un cerc roșu desenat pe podea, zona unde trebuia să stea orice oaspete al Împăratului. Giugas le privea cu ochii strălucitori. Se lîșe pe buze și pe trufa nasului și spuse cu o voce groasă:

- Giugas place femele.

Amazoanele Ingenunchiară, în timp ce Împăratul își continua discuția cu ucenicul său. Una dintre luptătoare, pe numele său Deana, puse mâna dreaptă în afara cercului roșu și lipi pe podea platurile-cameleon pe care îl țineuse până atunci în podul palmei. Era periculos să țină mâna în afara cercului roșu, pentru că monstrul Împăratului i-ar fi putut-o mușca.

- Ai să vezi cu ochii tăi, îi spunea Împăratul aghiotantului său în timp ce amazoanele stăteau cu capetele plecate. În trei zile, două crucișătoare vor merge în sistemul Bescon și vor distruge baza non-umanilor rebeli, conduși de tiomorianul Lucștak.

Toate cele trei amazoane auziră, dar nu se clintiră. Luptătoarea Deana, care lipise platurile-cameleon, stătea cu palma deasupra lui, ca acesta să aibă timp să ia culoarea, temperatura și consistența podelei. Giugas coborâ în patru labe de pe podiumul de crisolit, apoi se ridică în două picioare. Amazoanele stăteau Ingenunchiate. Pe fruntea Deanei apărură broboane de sudoare, dar luptătoarea nu și mișcă mâna. Platurile-cameleon care conținea microfonul avea nevoie de timp ca să se camufleze la perfecție.

Giugas se lăsă din nou în patru labe. Atinse cu nasul umed mâna Deanei și amazoana îl simți răsuflarea fierbinte pe pielea. Giugas îi mirosea mâna. Inima Deanei bătea nebunește. Platurile-cameleon era exact sub palma ei.

- Măncare, măică! Giugas.

- Ridicăți-vă, le spuse Împăratul, acordându-le în sfârșit atenție.

Cele trei amazoane se ridicară în picioare și Deana răsuflă ușurată când își trase mâna de sub trufa umedă a lui Giugas.

- Giugas, vino aici, îi chemă Împăratul, trionfând în mijlocul podiumului de crisolit. Giugas veni în fugă la stăpânul său, cu gura întinsă într-un rânjel. Împăratul îl scărpina sub barbă. - Fii politicos cu femeile. Aghiotantul stătea în picioare la dreapta Împăratului, îmbrăcat în armură neagră.

- Onorat Imperator, vorbi măica Sibela a Împărătesei, îți aduc salutul majestății sale regina Lorda și al meu personal.

Niciuna dintre amazoane nu îndrăzni să se uite la platurile-cameleon. Împăratul ar fi băgat de seamă imediat. Fruntea Deanei era încă umedă, dar inima i se liniștise. Câtă vreme stăteau în cercul roșu, Giugas nu avea să se atingă de ele.

- Sfinția ta, vorbi Împăratul, te-am chemat să-ți spun că în sistemul Gamor au dispărut două crucișătoare imperiale. Am dori sprijinul Amazoniei pentru o investigație discretă. Ne e cazul să facem public acest eveniment înainte de a afla adevărul. Imperiul ar fi pus într-o lumină proastă.

Măica Sibela a Împărătesei înclină.

- Am să discut personal cu majestatea sa, spuse ea.

- Ai putea să pleci chiar astăzi spre Amazonia? o întrebă Împăratul.

Sibela înclină din nou.

- Sunt umila dumneavoastră servitoare, se înclină ea.

Cele două luptătoare se înclinară și ele.

Se retraseră toate trei. Îndrăzniră să schimbe priviri abia după ce se văzură trecute de gârziile roșii imperiale.

În timp ce stătuseră Ingenunchiate, toate auziseră cuvintele Împăratului: „În trei zile, două crucișătoare vor merge în sistemul Bescon și vor distruge baza non-umanilor rebeli conduși de tiomorianul Lucștak.”

Rămas cu aghiotantul său întunecat, Împăratul spuse:

- Iar acum să fi atent la ceea ce se va întâmpla în sistemul Bescon. Amazoanele au auzit ce ți-am spus.

Fața Împăratului se schimonosi într-un zâmbet satisfăcut.

- Ilustrissime, permiteți-mi să mă duc în sistemul Bescon pe urmele crucișătoarelor, ca

Noi îi dorim Ancuței ca redactorii editurii Nemira, unde intenționează s-o publice, să o parcurgă fără prejudecățile celor ce privesc „provincia” de sus, cu orgoliul stupid al parvenitilor culturali „de capitală”. Poate n-ar strica, în acest sens, să-și găsească un pseudonim cu rezonanțe occidentale... Dacă va trece cu bine de „furcile caudine” (cam ruginite) ale coteriilor literare, acest volum va putea îngălbeni tihnit în librării, alături de multe altele ale altor autori mai mult sau mai puțin iluștri. Dezolant, dar adevărat... Și poate, cine știe, câte-un ins vindecat de „televizată” îl va răsfăi din întâmplare și (minune!) îl va cumpăra. Sau poate îl va răsfăi doar, plictisit, câteva pagini, economisindu-și banii pentru a-și plăti, scump, sclavia în acest veac mercantilor și imbeciliză(n)ți.

D. HOBLEA

observator, spuse aghiotantului.

- Tânărul meu elev, tu ești singurul în care pot să am încredere cu adevărat. Du-te.

#

Camera pe care o primiră cele trei amazoane era neîncăpătoare și nu era adaptată pentru nevoi umane. În primul rând nu avea o toaletă proprie, ceea ce Liăurei i se păru inadmisibil. Începu să se streseze imediat. Micul zavor încercă să fie cât mai amabil. Le conduse la toaletă. Era un W.C. public unde domnea o amestecătură de duhori ucigătoare. Amazoanele se prinseră cu degetele de nas. Toate speciile își făceau nevoile aici. Mai erau și niște dușuri, dar nu aveau nici un fel de perete despărțitor. Amazoanele putură vedea doi non-umani cum se spălau.

- Nu poți ne curățăm cu apă,” cărări Geranis. „Specia mea de exemplu se curăță cu băi de nisip. Nu ne putem curăța cum trebuie decât în mediile noastre naturale. De aceea miros așa...”, se scuza micul zavor, schimbându-și culoarea creștelor.

- Înțeleg, băgău Liăura, gata să le ordone celor două amazoane să o ducă imediat înapoi acasă.

„Avem probleme cu apa. Instalația de reciclare are filtre foarte vechi. Se strică adesea.”

Leșiră țoiu din W.C. și o luară înapoi spre cameră.

- Întreabă-l unde am putea găsi ceva de mâncare, îi sugeră Cheana Liăurei.

Liăura îl întrebă. Geranis țupăi înaintea lor pe niște coridoare întortocheate, foarte circulante de tot felul de non-umani, care de care mai ciudați. Liăura avea deja palmele transpirate din cauza repulșiei.

Ajunseră într-un fel de bar, unde se hrăneau de-a valma, în aglomerație, foarte mulți non-umani. Cele trei amazoane se uită peste capetele tuturor. Nu era nici picior de om!

„Cine a adus bășiniile astea aici?” se ridică de la masă o mătăhală cu o burță rotundă, cu un cap mic ca o excrescență a burții și cu două perechi de mâini uriașe.

„Sunt sub protecția lui Lucștak”, tipă în gura mare Geranis strălucind în fața nămelii.

Zavorul primii o palmă din vreau și zbură ca o minge, tipând, peste capetele câtorva non-umani care se aplecaseră. Între Liăura și mătăhală nu mai rămase nici un fel de scut. Se auziră răsete și strigăte:

„Mecon, nu-ți căuta de lucru!”

„Te-ai îmbătat prostule, stai jos!”

„Dă-le în gură, mama lor de umani!”

Mecon se opri în fața Liăurei, cu mană clipșe. „Nu sunteți bineveniți aici,” auzi Liăura traducerea sunetelor grave pe care le scotea.

- Dă-te ușurel înapoi sfinția ta, îi șopti Cheana.

- Salut!-i și laudă-i, lepăda i-ar mama lui, îi șopti și Besabela, cu blasterul pregătit. Nu te teme, am mai văzut din ăștia.

Liăura se trase înapoi imperceptibil și se înclină în fața mătăhalei, spunându-i cuvinte respectuoase. Cheana se scurse în fața ei. Mătăhala primi cuvintele Liăurei cu un râgăit absolut împuțit. Se auzi un concert de răsete din toată sala. Zavorul se adună de pe sub picioarele meselor și ieși din nou, schiopătând, în fața lui Mecon. Îl împinse de burta:

„Du-te înapoi la locul tău, nesimțitul!”

Nu reușea decât să îl apese, făcând gropițe în pielea burții lui mari.

„Nu vezi cât ești de beat?”

Liăura își smulse translatorul ca un cerc de fier de pe cap și le spuse celor două amazoane:

- Vreau acasă.

#

Nava Surindat ieși din ne-spățiu chiar lângă planeta a patra a sistemului Liacos. Planeta se întindea sub ele, o sferă uriașă albastră ca safirul, înconjurată de haloul fin al atmosferei. Spre surpriza amiralei Rudeana, erau chiar într-unul din inelele planetei, o splendidă aglomerație de meteoriți de gheață, semitransparenți ca niște pietre prețioase, răspândind o lumină de cleștar.

- Căpitane, ai înnebunit? strigă amiral Rudeana cu inima în gât.

Erau în plină aglomerație de meteoriți care se roteau nebunește în jurul navei, iar căpitan Quintă pilota manual printre ei, trecând milimetric de bucurile de gheață.

- Nu deranjați. Pilotez, șopti căpitan Quintă, concentrată.

Amiral Rudeana își reținu cu greu un scâncet și își lipi spatele de scaun. Închise ochii și strânse pleoapele, cu toată fața contractată.

Auzi râsul Quintei.

- Ce faci, amirale?

Rudeana deschise un ochi. Leșiseră din inelul planetei.

- Am scăpat? întrebă ea.

- Căpitan Quintă răsă.

- Cum să nu-mi salvez eu nașa?

„Nașa” era numită ofițera superioară care mijloce pentru cineva o angajare în FAA.

Rudeana se decontractură.

- Gustul tău pentru risc mă bagă în spital, respiră ea în sfârșit. Nu mă pot obișnui.

- Am pe cineva la spitalul militar. O să aranjez să nu te claseze, răsă copios căpitan Quintă.

Hai, relaxează-te, amirale. „Nimeni nu poate pilota ca o măică a Norocului”, ai uitat?

Acesta fusese argumentul final al amiralei Rudeana când o angajase pe Quintă în flotă. Quintă era o măică a Norocului renegată, din cauza firii ei rebele și a gustului pentru aventură. Quintă nu se putuse niciodată supune comandamentelor ordinului Norocului. Pe ea nu o interesa datoria, ierarhia, politetă. Era în stare să fredoneze în prezența reginei și să se băsească în prezența unei ofițere superioare. Rădea și se juca chior! Și, spre disperarea tuturor, avea un noroc chior!

- Da, dar mă lei mereu prin surprindere, oftă amiral Rudeana.

De fapt pentru toate acestea o iubea pe Quintă a Norocului. Quintă nu era rezultată dintr-o concepție asistată. Era fiica unei măici a Norocului și a unui jucător împătimit, concepută la mare dragoste, într-o cameră de hotel de lux.

Quintă răsă. Planeta, ca un splendid spectacol albastru, se apropia pe măsură ce coborau. Ocupă tot orizontul de sub ele. Începeau să se vadă oceane și insule tropicale, verzi. Iar atmosfera era un halou de fluorescență albastră în jurul contururilor planetei.

- Unde să aterizez? o întrebă Quintă pe amirală.

- Ar fi de preferat un casino mai mic.

- Ooo!

- Bine bine bine! se apăra Rudeana cu un gest al mâinilor. Fă cum vrei tu.

#

Amiral Rudeana și căpitan Quintă se întoarseră la navă într-un vehicul blindat al băncii, pe care Damos Rubacon îl-l pusese la dispoziție ca să poată căra cca ca câștigaseră la casino. Oamenii băncii încărcară în navă lădițele cu bani, sub supravegherea celor două amazoane.

- Știi, cam jumătate a plătit Amazonia constructorilor de arme pentru echiparea crucișătorului Varuna, îi șopti amiral Rudeana Quintei.

Quintă ridică din umeri:

- O zi de distracție, spuse. Ah! Ce fețe ai făcut! răsă ea arătând-o cu degetul pe Rudeana.

- Cred că o să mă clasez din motive medicale.

- Cine o să mă țină spatele pentru mine? Haideți băieți, se face noapte, îi îndemna Quintă.

Nu ne uităm la celebra auroră de pe Liacos? se întoarse ea către Rudeana.

- Eu nu pot să-mi iau ochii de la acești celebri bani, căpitane.

Quintă ridică din umeri.

- Tu ai vrut-o. Să mergem.

- Acum chiar că putem fi convingătoare pe Blakast.

Urcară amândouă în navă.

- Amirale, de câte ori să-ți explic că nu banii ne fac importante? Noi am făcut toți acești bani, pentru că avem o valoare mai mare decât ei. Noi suntem mai valoroase decât toți banii din univers, pentru simplul motiv că îi putem atrage la noi. Nu ei ne atrag la ei. Îi putem avea oricând, în orice cantitate. Dar ei nu ne pot avea pe noi niciodată.

În timp ce se schimbau, Quintă adăugă:

- Bani n-au nici o legătură cu munca.

Tăranul interimar

-triptic sentimental-

1. Recucerirea

În anul tulburii ai începuturilor, Crucea Merenilor era un sat care nu diferea cu nimic de sutele de alte aşezăminte în care socialismul începuse să-şi împlănte cizma. Sufereau cu toţii. Sigur, fusese şi euforia sloganurilor de genul "Vrem guvern democrat" ori "Păine! Muncă! Pace!", dar marile mişcări se derulaseră cumva în afara lor şi pierderile sătenilor nu fuseseră însemnate. Iar ruina de zi cu zi, scutul în crucea dimineţii, datul la animale, rântul, munca la câmp, mugetul vacii ca lapte în coborâşul ei agale de la păscut prin mijlocul drumului, se integrau paşnic în calendarul vieţii, împodobit cu naşteri şi cununii şi hora de fiecare sâmbătă seara din şura lui Ilie Spănu', ori îndoliat de plectările spre cele veşnice. De bună seamă, diferite existau, Romulus Târnu se-ntorsesse tocmai din Toronto cu agoniştea a zece ani de bejenie şi cei doi feciori ai săi, Dacian şi Chelement nu făcuseră decât să sporească moştenirea părintească, pe când gospodăria unuia ca Petrea Tomoiu, gemând de gurile flămânde ce se înmulţeau cu fiecare an, arăta în mod obişnuit ca după o catastrofă naturală. Cruceni nu erau deosebit de avuţi, însă bunul-simţ îi caracteriza şi conflagraţiile mondiale îi ocisleră. Cum casele, puţine la număr, se ascundeau de ochiul curios printre copacii Povârşului lui Haralamb, care despărţea Merenii din Deal de Merenii din Vale, iar dascălul şi părintele tot cruceni erau din tată în fiu, nu e de mirare că sătenii aflaseră de colectivizare doar în ziua în care aceasta descălecase dintr-un GAZ trecut prin războaie, plin cu ifoşe şi hărţi de la puterea cea nouă şi potopindul când cu promisiuni, când cu înjurături. Într-un fel sau altul, în cinstea celui de-al nouălea Congres al Partidului Comunist colectivizarea se înfăptuise pe deplin, chiar dacă fraţii Târnu nu se mai întorseseră niciodată din Bărgan iar părintele fusese găsit spânzurat de poarta bisericii... Şi tot aşa cum se întâmplă de obicei, promisiunile arătând fercheş numai pe hârtie, pe cât de înfloritoare fuseseră gospodăriile crucenilor, pe atât de jalnic arătau pământurile ceapeului, cu toate eforturile depuse de noul primar şi de secretarul de partid. Crucenii îşeau în zori la muncă, aşa cum o făcuseră moşii şi strămoşii lor pierduţi în negura vremilor, se gureau în hotar şi aşteptau să treacă ziua. Parcă lăse blestemată tarina, nu găseai pe ea urmă hopincă. În ziua în care conducerea venise peste ei cu mişcarea populară adusă tocmai din Hodina, oamenii se pusese pe lucru doar pentru că deşteptul de primar i se făcuse de deştelent. Pădurea de meri, care acoperea dealurile din jur cât vedeai cu ochii, dispărui în câteva săptămâni şi o dată cu ea dovada strădaniei generaţiilor de pomicultori. Unui observator atent, sârguinţa cu care sătenii ştergeau de pe faţa pământului avuţia şi mândria lor comună i-ar fi dat de gândit. Primarul însă, adorator în taină al lui Bachus, nu vedea decât podgorii în faţa ochilor. Crucenii îi făcuseră voia. Plantară viţe de vie până în hotarul Merenilor. Aşa cum se şi aşteptaseră, iarna fu grea şi ce nu stricaseră zăpezile şi gerul a bătut grindina, ca să nu mai vorbim de arşiţa din vara următoare. Napucă primarul un bob de strugure din vile plantate, necum o butelcă de vin. Iar sătenii, ca tot gospodarii care şi-a terminat treaba, se puseră din nou pe privit în depărtări. Şi nu mai reuşi să-i umească nimeni peste gardul ceapeului. Primarul îi veni atunci o idee salvatoare. Începu să-şi aducă oameni din afară. Le făcea rost chiar de case mobilate. Tot rămăseseră de izbelişte după "gaburi" izoniţi. Într-o bună zi, crucenii se pomieră că ies din case şi nu-şi cunosc vecinii. Nu mai era de glumă. Sfatul bătrânilor, reunit în şura lui Spănu', întoarse cele întâmplări şi pe faţă şi pe dos. Iar de hotărârea lor avea să afle toată suflarea din împrejurimi.

Mai întâi se duse Petrea Tomoiu, fratele mai mic al lui Romulus, dar asta nu miră pe nimeni. Bătrânul trecuse de optzeci. Rudele îndoliate îi solicitau primarului permisiunea de a-l îngropa ceva mai departe de cimitirul din sat. Defunctul nu vrea fusese iubitor de seminii, lăsase scris că nu vrea pe nimeni în jurul lui. Nu te pui cu ultima dorinţă a mortului!

Nu se răci el bine, muri şi Spănu' şi o dată cu el feciorul, nora, cei trei copii şi Zăvei, căinele. Autorităţile stabiliră intoxicaţie cu monoxid de carbon. Îi urmă Eulalia Tripon, stingându-se de pe o zi pe alta, cu toate strădanile doctoriei care stătea în gazdă la vecinul bătrâne, Toma Petrean, care muri şi el în mai puţin de o lună, proptit într-o rană în gardul ceapeului, cu un surâs straniu pe faţă. Curând plecară pe drumul cel fără de întoarcere toţi bătrânii satului, cumini şi senini şi fără să se plângă. Fără să fi fost bolnavi şi fără să fi avut vreun motiv aparent. Cimitirul ajunsesse neîncăpător. Pus în gardă de obligaţia de a completa formularele de deces, primarul îi venea să se laze în mâinile de cap. Cădeau crucenii pe

capete, ca vitele la molimă! Însăpăimântat, alergă la vindecătoarea satului, baba Iuca, însă ea îl linişti: "du-te sănătos, tovarăşu', că matala nu ești de-ai noștri; nu te paște nimica, paște-te-ar, să-mi iasă ochii, dacă te mint" și scuipe cu scârbe pe pământul bătătorit. Iar pâlincarul, cu care se crezuse prieten, că prietenii și-i face autoritatea închinând din când în când câte un ochi, i-o zise verde: "te-n moași-ta, tovuie, că n-am păscut oile împreună, hă." Și începură să se ducă și cei de vârstă potrivite, ba chiar dintre cei mai tineri, cum ar fi dascălul Mircea Tripon, nepot de-al doilea al Eulaliei, care ieșise după morcovi și rămăsese acolo, înțepenit între răsaduri... Primarul și secretarul ținură sfat de taină și în dimineața a doua de după Rusali milizia din Hodina năvăli din nou în sat, lăsând pustite la plecare casele crucenilor: luară toți copiii de vârstă școlară sau mai mică și-i pîtiră la orfelinele cele mai îndepărtate, să li se piardă urma. Sătenii îi jeliră așa cum jelești un mort, împăcându-te cu soarta și-și continuă strania conchistă. Nimeni n-avea să le mai înapoieze vreodată pământurile, așa că nu le rămânea decât alternativa celor doi metri pătrați legali. Într-o bună zi autoritățile se regăsiră suflându-și în pumni la căpătâiul celui din urmă crucenean și l-ar fi aruncat fără prea multe fasoane într-o fântână, dacă nu s-ar fi nimerit acolo părințele Lecca, din Merenii din Vale, să-i închidă ochii. În scurt timp satul rămase pustiu, veneticii părăsiră printre înjurături casele și gospodăriile sătenilor, de rămaseră uleite în voia vânturilor. Nu poți trăi într-un loc bătut de stafi!

Natura se îngrijă de rest. Excursionistul neavizat mai dă și azi de câte un fundament de casă, ori de vreo fântână înecat în bălării...

Crucea de la intrarea în sat este de altfel singura măturie că între Merenii din Deal și Merenii din Vale a existat cândva încă un aşezământ.

2. Madona din Mereni

George Nayer-Smith Junior își turnă un bourbon și luă din raftul bibliotecii o cutie ponosită. Caseta din lemn de măr a străbunicii mele, Rada lui Petrea Tomoiu din Merenii din Vale, își spuse zâmbind. O deschise și scoase cu grijă liturghiul ferfeniț și un tropar de trei ori mai în vârstă decât el, tipărit în caractere chirilice.

Și-o închipui ieșind din casă în crucea dimineții, când toate cele mai sunt învaluite în negură, înainte de primul cântat al coșoilor, atență la viața din jurul ei, la zgomotele și mișcărilor cotidiene, monotone și tătoare de siguranță. Dând cu mătușii prin curte și așternând masa pentru micul dejun, singurul obicei adus "de la oraș", de pe vremea când fusese fată în casă la soară și la cumnat și de care nu voia să se dezobișnuiască în ruptul capului. Așa că, după ce se trezea Ion Alexă Năieru, se așezau cu toții sub vișinul din curte și se le aducea laptele aburind, proaspăt muls, tăia felii zdrene din pâinea de casă care, primită din mâinile ei, avea mereu aromă de fraged și pentru care vecinele o pizmuiau în secret. Abia pe urmă pleca fiecare la treburile sale.

Ion Alexă n-o alesese dintre fetele învățate la joc, sâmbătă seara, pe terenul ars de secetă dintre casa lui Traian Flore și a lui Ică Mogos, rămasă de izbelişte de la plecarea acestuia pe front, în primul război mondial, fete zdrene și rumene la față ca mărul copt și care te lăsuă senine să le pipăi sub un pretext oarecare. Străbunicii și-a înhamat într-o zi gloaba la car și a luat-o deval, ținându-se de firul răului, întorcându-se cu o față slabă și sărăcoșii îmbrăcată care ședea stingeră alături de el, pe capră, cu toată averea conștând în hainele ei de dimonică, o cutie sculptată din lemn de măr, singura amintire de la maică-sa, precum și o găinușă peștiră legată la picioare cu o fundă galbenă, unicul cadou de nuntă de care avusese parte, găinușă primită de la soră-sa în acompaniamentul de vâlcăreli și reproșuri ale cumnatului, privat prin plecarea Radei de venitul derizoriu pe care fata îl aducea în casă, rod al mâinilor ei harnice, care se pricepeau de la spălătură dătelăriei fine până la dresul oalelor găurite la orice fel de muncă.

În ziua întoarcerii lui Ion Alexă Năieru, cu nevasta alături, mulți ieșiră în uliță să-i vadă și să schimbe păreri despre tânăra pereche. Mai ales fetele, nebăgate în seamă în sentimentele lor gingașe de către Ion, care era o mândrețe de făcău, își ascultau limbile și își înțeau chichotele pe seama Radei care, deși venea doar din satul vecin, tot străină se cheamă că era și așa și avea să rămână până când părului avea să atingă și averea merenienilor din deal și când cumetrele care cândva îi ținuseră socotelile aveau să găsească prilej de tihnă în casa ei, stând pe lavița din stanga ușii de la bucătărie și privind-o cum treblăuia încontinuu, trădându-și compasiunea prin câte un cuvânt sau prin nimeria fetei.

Merenenii se obișnuiră încetul cu încetul cu

statutul de om înșurat al lui Ion Alexă, mai ales că se întorsese din război cu beteșug, trăgându-și piciorul stâng, Alexă, unicul băiat, se născu într-o duminică întunecată și friguroasă de noiembrie. Nașterea a răvășit-o pe Rada, nu și-a mai revenit niciodată pe de-a ntregul, treburile casei trecând în mâinile Anei-Paulina, cea de-a doua născută, care a moștenit și forța interioară a tatălui, dar și energia de nestăvilit a mamei, nerăbdând să stea un minut cu mâinile în sân. Pe cât era de zvăpăiată Ana-Paulina, pe atât de liniștită, așezată și cumpătată era soră-sa, Sidonia, primul copil. Cele două fete erau diferite din toate punctele de vedere, Sidonia, serioasă și puternic interiorizată, sensibilă la frig, la căldură, la cuvintele și privirile piezise, era la polul opus Anei, exuberantă, veselă, în stare să primească și să împartă cu aceeași voie bună nestăvilită glume și chiar palme în încăierările prietenești cu copiii de vârstă ei. Cine ar fi crezut că epidemia de gripă avea să-i secere tocmai pe Ion Alexă și pe Ana-Paulina? Sidonia, obligată să preia treburile gospodăriei, se transformă încet, devenind mai comunicativă, sociabilă și chiar mai îndemnată decât și-ar fi închipuit oricine o cunosceuse în copilărie. Își plânse cum se cuvine fratele dispărut în cel de-al doilea război, bocind încă mai cu spor când îl regăsi tocmai în Heavenside-Walley, Ohio, prin Crucea Roșie, gata înșurat și cu copii și cu același beteșug pe care îl avusese și Ion Alexă: își trăgea piciorul stâng.

Sidonia rămase în sat și trimitea de sărbători cărți poștale fratelui, copiilor și nepoților răsfăriți prin toată țara, împreună cu vederea tradițională care înfățișa complexul comercial sătesc, o hardughie diformă aflată la intrarea în sat, care în tinerețea Radei fusese grajd pentru vite. Pe spatele cărților poștale și al vederilor scris invariabil, cu lileterale sale ascuțite "vă dorim sărbători pașnice și vă așteptăm cu drag aici în vatra strămoșească", aluzie la obiectul mândriei merenienilor, care descoperiseră din întâmplare urmele unei așezări vechi nu departe de sat.

Fusesse un întreg tapaj, veniseră cercetători din institutele de specialitate, care apelaseră la săteni, călărind pe datoria lor cetățenească față de partid și de popor, nemaiscoticind recunoștința urmașilor, drept care merenienii ieșiseră la muncă voluntar înarmați cu sape și lopeți și lucraseră toată vara neglijând loturile lor de la ceape, ceea ce le atrase grave sancțiuni din partea forurilor superioare, dar nu se sinchisi nici măcar primarul, îndurără toate cele mândri că datorită mâinilor lor străvechea cetate începea să vadă lumina zilei. Dezgropară o sumă de oase, ulcele de lut făcute bucățele, precum și o figurină ciudată din piatră, cioplită rudimentar, care probabil că reprezenta o zeitate a fertilității. Figurina primi numele pompos de "Madona de la Mereni", dar după tâmbălăul de la festivitățile prilejuite de la descoperirea cu pricina oasele și ulcele fuseseră duse și uitate într-o magazie a muzeului de istorie din orașul învecinat. Însă zidurile de piatră ale cetății rămăseră acolo, fundamentând patriotismul local al fiecăru merenean.

"Madona" fu așezată, în contumacie, în rând cu sfinții locali, ziua tăiată cu roșu care îi revenea în calendar marcând amintirea descoperirii sale. Cum se nimerise să fie în jurul celor trei friguroși, la începutul verii, sătenii îi aduceau ofrande florale ca ea să-i protejeze de grindină. Pesemne că zeița, păgână sau nu, țiinea la supuși săi, pentru că își făcea datoria cu cinste an de an. Un pictor naiv n-avu altceva de lucru și o reprezentă într-o icoană pe sticlă pe care părintele Paftenie, fie-i țărâna ușoară, o așeză lângă altar, la picioarele Maicii Domnului. Merenienii se rugau înaintea icoanei când dădeau de necaz. Veneau mai ales fete, numai bune de măritis, ori neveste tinere, care-i șopteau sfioase taine ce ar fi roșit obrazul preotului cel tânăr.

George Nayer-Smith Junior își termină băutura și își frecă lenes obrazul. Dacă ar ști bunica Sidonia, gândi el zâmbind. Scotoci mai adânc în cutia din lemn de măr și scoase la iveală strania figurină care-l privi cu un ochi gol și atotștiutur. Nu-i venise greu să o obțină. Primarul orașului, care obținuse numirea deoarece la alegerile de deputați figurase mai în amonte pe listele partidului și renunțase în favoarea altuia după principiul "îți dau, dacă-mi dai", i-o oferise fericit. Recompensa: mărinișea străinului. Junior dăduse cu piciorul într-un pietroi pe când vizita ruinele cetății, îmboldit de dorința de a retrăi o frântură din viața tatălui său. Sub piatră nimerise peste o comoră: cinci bănuți de aur îl așteptaseră parcă anume atâta amar de ani. Îi duse întâi Sidoniei, însă bătrâna nici nu vru să aude de ei. Nu-s ai mei, nu-s ai tăi,

nepotea, zise ea fără măcar să-i atingă. Și-i convinse să-i ofere muzeului. Americanul îi făcu pe plac.

Dar de Madonă nu-i pomeni niciodată.

3. Poarta

Dacă treceti prin Merenii din Vale opriți-vă la ultima casă de pe ulița Căramidarilor și luați aminte. Veți vedea cel mai frumos și de asemenea cel mai bizar lucru de prin părțile acestea. Nu că localnicii ar fi deosebiți de atâția alții de prin meleagurile noastre hrănite cu legenda mioriței. Dar au un ifos al lor, o mândrie proprie care le dă ghes a-și înfrumuseța gospodăria mai ceva decât toți vecinii. Astfel, merenienii se dau în vânt după portile sculptate. Din loc în loc întâlniști adevărate opere de artă realizate doar cu un briceag și multă dragoste. Prea multă dragoste...

Toader Buiu a venit în sat o dată cu socialismul. Era de meserie inginer agronom. Tânăr, om cu carte, se luau fetele la întrecere la aruncatul ocheadelor. După vreun an de tatonări se-nsură Toader cu Diuța lui Solovăstru Bărgău și se așeză la casa lui ca tot omul. Mai bine zis, pe locul de casă. Bărgău își împărțise averea între copii pe când era încă în putere, ca să poată dormi liniștit când i-o veni vremea. Diuța se alesese cu un loc de casă pe la marginea satului, o vacă și promisiunea fraților de a o ajuta la ridicarea casei, când o fi. Nu se arăta nici o grabă, între atâția băieți pe care îi crescuse practic singură după moartea mamei, fata nu prea avusese timp să se gândească la măritis. Se lovide de Toader de destule ori fără să-l bage în seamă, prinsă de treburile casei, așa că în ziua în care acesta o ceru de nevastă de la taică-său rămase împietrită în chenarul ușii, neștiind dacă să rămână sau să o ia mai bine la sănătoasa. Nunta o făcuseră la Casa de cultură iar spre dimineață alaiul frăchelit îi însoți până pe ulița Căramidarilor, unde frații înghiebaseră într-o lună un bordei numai bun pentru o pereche de tineri înșurați. Era în miez de vară și Diutei nu-i prea păsa că trebuia să aducă apa tocmai din poalele dealului, din fântâna lui Vlaicu, dacă voia să pună de o supă. Își înfrumusețase cuibul cu rodul mâinilor ei harnice, acoperură de pat lucrată în musculițele duble și părelate țesute. Cum se întâmplă adesea, Domnul îi binecuvântă mai înainte ca ei să-și clădească o casă mai încăpătoare. Toader era mai tot timpul plecat iar femeia continua să facă lucrul la care se pricepea încă din copilărie: ginea de prunci și ducea greul gospodăriei pe umeri. În ziua de care puțin lipsise să-și rezeze piciorul încercând să repare gardul dinspre uliță, Toader înjură cu năduf. N-ajungea că tot venetic era, deși oamenii nu ezitau să-l scoale cu noaptea în cap când aveau nevoie, trebuia să-i iasă și vorbe de tăntălău care nu e în stare măcar să-și ferească nevasta de ochii lumii cu un gard mai acățat? Din ziua aceea se apucă de cioplit. Cum îi lipseau uneltele, vându fără părere de rău cusăturile Diutei, una după alta, pentru o daltă, un set de burghie sau pur și simplu pentru vreun album cu fotografii despre porți. "Ai să vezi", îi spunea Diutei, "poarta noastră va fi mai mândră decât toate celelalte". Și-i cerea bani pentru un pumn de cuie. Femeia răbda. "Zi-i multam că te-a luat", se răstise Bărgău la ea, când încercase să aducă vorba, "nu bea, nu dohănește, unde mai afii unul ca dânsul?" Așa că nu se mai plânse la nimeni. O dată cu copiii creștea și gardul, într-adevăr o minunăție. Nu conta că hainele lor erau ponosite ori că răbdau de foame, că sătenii îl rădeau pe la spate și-l porediseră-n fel și chip. Pe Toader îl găseai cu siguranță lângă poarta lui, cu daltă în mână, ori răsfodind cu religiozitate vreo culegere de motive populare. În ziua în care Diutei i se făcu lehamite și-și luă copiii cu ea la oraș pentru a începe o viață nouă, Toader se scrânti de tot. Nu mai mergea nicăieri, neras și lăsat în plata Domnului arăta ca un cerșetor. Bărgău se dezise de el, dar își făcuse un obicei din a-l priveghea zilnic o oră-două de pe banca vecinului. Toader vorbea singur, gesticulând aprins cu fierăstrăul în mână, ori cu ce apuca, apoi se așeza din nou la lucrul său și nu mai scoate o vorbă până târziu. Într-o zi, așa cum era de așteptat, de altfel, fu găsit zăcând cu fața în jos printre bălăriile care inundaseră ograda în așteptarea mâinilor harnice ale gospodinei. Poarta era gata, cioplitorul care-i pusese sufletul în motivele florale ce se răsfirau și se reînnoau formând un model unitar, alambicat și imposibil de reproduș, plecase spre cele veșnice... Diuța nu mai reveni pentru a lua în primire ciudata declarație de dragoste. Iar poarta lui Toader e și acum acolo, minunată și înspăimântătoare în semeția ei, ferind de ochiul curios ruinele și bălăriile dinăuntru.

Simone GYÖRFI

Augustin și scepticismul

Pentru o perioadă Augustin este atras de scepticismul Academiei platonice târziu, pentru că, treptat, să-și modifice atitudinea astfel încât una din primele sale scrieri de după convertire este *Contra academicilor*, un atac la adresa scepticismului academic.

Scepticii argumentau că ceea ce ne oferă simțurile este incert și înșelător: un băț introdus în apă ne pare frânt, un turn pătrat pare rotund privit de la o anumită distanță etc. *Altă sursă a cunoașterii nu există*, deci cunoașterea este îndoielnică. Augustin nu împărtășește acest „empirism” al scepticilor, fiind de părere că cunoașterea nu provine în întregime din simțuri. Simțurile, deși cu adevărat limitate și nedemne de încredere, au o utilitate practică și trebuie să le luăm ca punct de pornire în acest sens relativ.

În *Confesiuni*, X, Augustin va deosebi între lucrurile care se află în minte în mod direct (în sine) și lucrurile care sunt prezentate în minte indirect, prin reprezentare sau imagine. De bună seamă, o achiziție culturală din vremea educației sale sceptice, căci, în momentul când critică scepticismul (adică doctrina pe care tocmai o părăsise), pune problema la fel: în senzație lucrurile sunt prezentate indirect, prin reprezentări, date senzoriale sau impresii. Prin urmare nu avem acces la obiectele exterioare însele, decât la imaginile și impresiile pe care simțurile ni le dau despre acestea. Ceea ce se află în mintea noastră nu este un lucru ci o imagine sau o reprezentare a lui. Nu suntem deci îndreptățiți să judecăm ca și cum am avea acces la lucrurile însele, ci ca și cum am avea acces la imaginile lor, spunând: „Văd imaginea (reprezentarea, semnul, intermediarul) unui băț frânt în apă”, în loc de „Văd un băț frânt”. Căci, dacă lucrurile nu ne sunt accesibile în sine ci numai prin intermediul imaginilor, imaginile însele sunt indiscutabile căci se află nemijlocit în mintea noastră. Putem să ne înșelăm asupra unui obiect (necunoscându-l pe el, ci o imagine a lui, care poate fi eronată), dar nu ne putem înșela asupra imaginii pe care o avem (căci pe aceasta o avem în mod nemijlocit în mintea noastră). Mintea se înșală asupra obiectelor materiale, dar nu se poate înșela asupra imaginilor pe care le are. Aceste imagini sunt în minte și, chiar dacă nu sunt obiectele însele, sunt niște mesaje despre obiecte. Acesta este momentul îndoielii sceptice. Scepticii se îndoiesc de adevărul acestor mesaje, a imaginilor, în măsura în care - noi neavând acces la obiecte - ele nu pot fi nicodată verificate de către mintea noastră. Îndoiala sceptică este, până în acest punct, rezonabilă, fiind expresia unei dileme care îl va frământa peste secole și pe Kant: obiectul pe care vrem să-l cunoșc, ca lucru în sine, îmi este inaccesibil, tot ceea ce pot percepe este un fenomen; dar cum pot ști dacă acest fenomen nu este pur subiectiv și arbitrar?

Augustin ocolește această dilemă spunând că imaginile însele, fiind prezente în minte nemijlocit, pot constitui un dat principal cert pentru mintea noastră. Nu putem spune despre lucruri nimic fără a greși, dar putem spune ceva, despre imagini și reprezentări, fără riscul de a greși: „este principal cert că am imaginea unui băț frânt în apă”. Aceasta este prima parte a criticii aduse scepticilor. Scepticii se îndoiau de posibilitatea cunoașterii pornind de la caracterul

înșelător al simțurilor, care li se părea că, deformând imaginea lucrurilor percepute, anulează posibilitatea oricărei certitudini. Augustin le răspunde căm tocmai conștientizarea acestei bariere este prima certitudine pe care o avem.

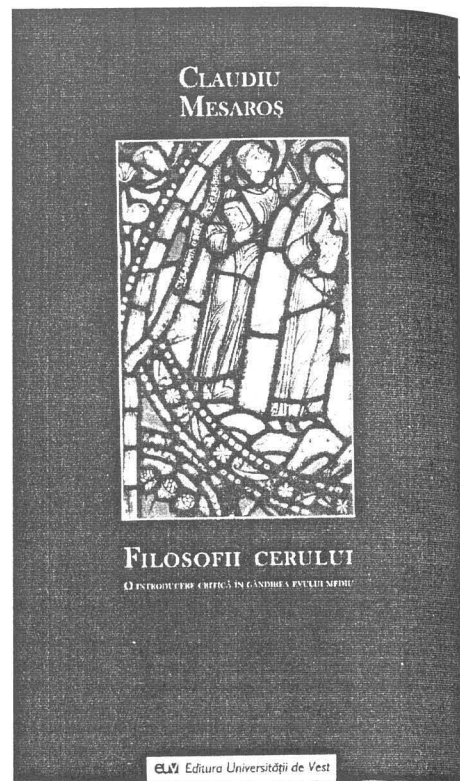
Cel de-al doilea pas al demersului critic pornește de la anularea premisei sceptice conform căreia simțurile sunt singura sursă a cunoașterii. Trebuie să acceptăm, conform lui Augustin, că mintea are acces la altceva decât la ceea ce îi furnizează simțurile. În primul rând, ea poate conștientiza faptul că are acces nemijlocit la imagini, care, deși sunt copii fidele ale lucrurilor fizice, pot fi, ca atare (ca imagini), obiecte ale cunoașterii. În al doilea rând, mintea însăși, sub forma actelor sale, este o prezență nemijlocită, deci un dat principal cert. Putem ști nemijlocit că avem o minte sau un intelect (ce ar putea mijloci acest fapt?), că mintea sau intelectul nostru are viață, deci noi înșine avem viață (iarăși, nimic nu se interpune între minte și propriul său act de a fi în viață) și, ca o consecință, știm că, având viață, existăm.

Premisa principală a acestui tip de argument este identitatea („nemijlocirea”) dintre subiect și intelect: eu înseamnă intelectul meu. Este premisa care va justifica, în epoca modernă, curentul naționalist, dar este în același timp și o premisă care subzistă în însuși miezul empirismului (ca și al scepticismului combătut de Augustin): acceptând că singura sursă a cunoașterii este senzația, presupunem că vorbim despre accesul la un obiect al cunoașterii (lumea externă a obiectelor materiale) al unui intelect cunoscător, diferit de lumea externă, intelect cu ajutorul căruia eu, subiectul, cunosc ceea ce îmi dau simțurile. Empirismul nu poate face abstracție de această presupozitie decât cu riscul de a postula imposibilitatea principală a cunoașterii: chiar dacă simțurile, sursa unică a cunoștințelor, ar furniza informații certe despre lumea externă, în absența identității intelectului cu subiectul aceste informații nu ar avea cui să se adreseze, căci procesele de memorare, analiză, sinteză, abstractizare etc. ar fi cel puțin îndoielnice pentru un subiect care nu și-ar asuma paternitatea lor.

Augustin pornește de la această premisă (așa cum va face și Descartes, mai târziu) și, postulând natura intelectuală a subiectului cunoscător (identitatea eu-intelect), formulează, înaintea lui Descartes, un argument ontologic.

În afara de actele minții, Augustin mai admite posibilitatea unor adevăruri nemijlocite pe care nu le-am dobândit prin simțuri: adevărurile matematice și propozițiile etice a priori (de exemplu: „Binele este preferabil răului”). Aceste adevăruri nemijlocite sunt prezentate în sine în mintea noastră și nu altfel; ele trebuie să fie așa din moment ce le cunoaștem cu certitudine. Datorită acestor argumente scepticismul este de nesușținut: cunoașterea certă este posibilă dar nu prin simțuri ci prin introspecție.

Lovitura de grație adusă scepticismului se găsește însă în micul tratat *Despre fericire*. Dacă concedem scepticilor că atingerea

adevărului este imposibilă, atunci ei, scepticii, care totuși se află în căutarea adevărului, se găsesc în situația de a nu fi fericiti. Dar, nu este fericit cel ce nu are ce-și dorește (...); or, nimeni nu este înțelept dacă nu este fericit: deci un academic nu este înțelept¹. Ulterior creștinismul se va dovedi foarte receptiv la această teză augustiniană a căutării adevărului în suflet, care va dobândi - chiar formularea lui Augustin - dimensiuni mistice.

C. MESAROS

¹ Augustin, „Despre fericire”, II.14, în: Seneca, Augustin, *Despre viața fericită*, traducere din latină de Vichi Eugenia Dumitru (Seneca) și Ioana Costa (Augustin), note de Cristian Bădiliță și Ioana Costa, Editura Humanitas, București, 2004, p. 108.

Renașterea secolului XI. Disputa în jurul dialecticii

În clasificarea clasică a artelor liberale, *dialectica* făcea parte, alături de gramatică și retorică, din grupul disciplinelor numite *trivium*, reprezentând un nivel pregătitor pentru educația tinerilor, înaintea ca aceștia să aibă acces la *quadrivium* (geometria, aritmetica, astrologia și muzica sau știința armoniei). Dezvoltarea instituțiilor de educație, alături de emergența studiilor de drept civil și eclesiastic (studii canonice), facilitate de Reforma Gregoriană și de recuperarea codului civil al lui Justinian, au constituit condițiile unei „insurecții” a dialecticii.

O componentă importantă a renașterii secolului XI a fost astfel logica sau dialectica. Dacă Augustin fusese retor (folosind, ca instrument fundamental, analogia și comparația), dacă Pseudo-Dionisie Areopagitul, Boethius, chiar Scotus Eriugena, se folosesc de adevăruri dogmatice fundamentale fără a încerca să argumenteze nimic în privința lor, odată cu Anselm întâlnim o nouă manieră de înțelegere a menirii textului. Anselm caută rațiuni necesare pentru esența naturii divine.

Nevoia de argumentare devine una din marile probleme ale Evului Mediu. Traducerile și comentariile lui Boethius încep să circule intens, constituind *corpus-ul* standard până în 1150 când se traduce și restul *Organon-ului*. Abélard, de exemplu, este unul din gânditorii care influențează enorm preocuparea pentru dialectică și fascinația pentru valoarea ei instrumentală, având la dispoziție numai ceea ce lăsa Boethius.

Ca și Abélard, mulți au crezut că dialectica le poate permite să întreprindă mai mult decât o simplă explorare a adevărilor de credință: o argumentare a lor, adică, dovedirea adevărului enunțurilor conținute în revelații, fără considerarea lor inițială. S-a ajuns astfel chiar la teza că nimeni nu are nevoie de revelație pentru a deveni credincios, deoarece dialectica poate permite oricui să deducă adevărul biblic. În acest fel, păgânii nu au nici o scuză pentru necredința lor.

Dacă Teologia din prima perioadă construie un discurs întemeiat pe citarea Bibliei și a Sfinților Părinți, acum există tendința de a găsi temeiuri în rațiunea pură. Anselm, de exemplu, nu numai că aduce argumente pentru natura divinității,

dar nu citează autorități decât extrem de rar.

Evident, această ascensiune a rolului dialecticii își va avea opoziții ei, ceea ce va duce la nenumărate „certe” medievale. Era și firesc, dacă ne gândim la Abélard, de pildă, care, în textul său *Sic et non* („Da și nu”) pune față în față autorități care se contrazic, ilustrând caracterul precar al tradiției. Intenția lui Abélard, după propria lui mărturisire, fusese cu totul alta: aceea de a încerca să rezolve contradicțiile respective prin rațiune, cu ajutorul distincțiilor, al observării atente a implicațiilor. El considera că autoritatea tradiției este indiscutabilă, dar contradicțiile apar pentru că noi nu reflectăm îndeajuns asupra ei. *Sic et non* este, prin urmare, o încercare de a salva tradiția.

Deși nu este cel dintâi (fusese precedat de Boethius și Anselm), Abélard folosește, primul, la modul exemplar, forma medievală de redactare a manuscriselor, numită *quaestio*. Ea constă în formularea unei întrebări dialectice, de tipul „da-nu” sau „ori-ori”, urmată de elaborarea unor argumente pentru ambele variante de răspuns (aceste argumente puteau fi pur raționale sau bazate pe autorități). Urma apoi poziția autorului față de variantele descrise anterior, oferind soluțiile finale¹.

Intențiile lui Abélard, însă, nu fuseseră destul de clare. În plus, utilizarea dialecticii în alt tratat al său, *Etica*, a îngrijorat pe unii, astfel încât cazul său a fost adus la cunoștința lui Bernard de Clairvaux, o figură importantă a momentului, mistic și autor al unor texte de teologie mistică. Acuzat de erezie, Abélard a fost urmărit și anatemitat tot restul vieții².

Exista, prin urmare, în aceeași perioadă, un puternic curent anti-dialectic. Petru Damian, o figură semnificativă a perioadei imediat anterioare reformei gregoriene, a scris un text numit *Scrisoare despre omnipotența divină*, a cărui problemă principală era dacă Dumnezeu poate reduce o femeie la virginitate după ce ea a fost coruptă. Sfântul Ieronim, contemporan cu Augustin, spusese că nu. Evident, nu era vorba despre o problemă biologică, ci despre una logică: „poate Dumnezeu schimba trecutul?”, adică, este posibilă restaurarea unui eveniment după ce acesta s-a petrecut? Răspunsul negativ al lui Ieronim se bazase pe

faptul că ceea ce s-a petrecut deja are caracter necesar și că pentru Dumnezeu nici unul din evenimentele deja petrecute nu este *dezirabil* să fie schimbat.

Un astfel de răspuns era întemeiat pe legătura puternică între temporalitate și noțiunile modale. Viitorul este contingent deoarece nici unul din evenimentele viitoare nu s-a întâmplat încă, deci este posibil ca ele să se întâmple sau nu. Dar, odată întâmplate, ele devin necesare: nu se mai poate schimba nimic, ele nu mai pot fi subiect al unei decizii. Boethius discutase și el aceste probleme, în *Consolarea filosofiei*, din perspectiva libertății voinței. În fiecare moment există o pluralitate de *posibilități* pentru viitor, dar numai o *singură cale* înspre trecut: cea a evenimentelor întâmplate.

Damian, personajul de secol XI, nu este mulțumit cu acest gen de răspunsuri, considerând că ele atentează la omnipotența lui Dumnezeu. După părerea lui, Dumnezeu poate face orice, inclusiv să schimbe trecutul. Dumnezeu este atemporal, în El nu există trecut, prezent și viitor, prin urmare nici evenimentele trecute; în acest fel, pentru Dumnezeu *totul este încă posibil*, deci El poate schimba ceea ce pentru noi este deja trecut.

Putem contraargumenta, spunând că, în acest caz, Dumnezeu ar trebui să schimbe toate lucrurile rele în lucruri bune, toate eșecurile în reușite. Dacă n-o face, acceptă răul, deci este un Dumnezeu rău. Damian nu este însă un om al dialecticii, el e „de modă veche”, critică utilizarea dialecticii în teologie și consideră că aceasta nu trebuie să aibă decât cel mult un rol instrumental: cel de „*ancilla theologiae*”. Acest Damian a fost, se pare, cel ce a stat la baza utilizării sintagmei de *ancilla theologiae*, loc comun al limbajului medieval.

Un alt antidialectician a fost Wilhelm de St. Thierry (1085-1148), cel care a formulat plângerile împotriva lui Abélard, într-un text numit *Disputatio adversus Petrum Abelandum* („Discuție împotriva lui Abélard”). El spune că gândirea umană este exprimată prin categorii, or, acestea nu se pot aplica lui Dumnezeu (o teză a lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, dar și a lui Boethius, din *Despre unitatea sfintei treimi*, cap. IV). Nu numai categoriile, dar legile logicii însele sunt

create și pot fi schimbate oricând. Nimic nu poate constrânge pe Dumnezeu în nici un fel, întrucât totul este creat.

Dar poate Dumnezeu să construiască un cerc pătrat? Este Dumnezeu nevoit să țină cont de natura cerului și de natura pătratului? Trebuie admis că Dumnezeu este deasupra oricărei naturi și, din acest punct de vedere, ar putea face orice.

Aceste teze nu sunt simple atacuri, cu orice preț, asupra dialecticii. Ele vin din tradiția vie de la neoplatonici, Grigore de Nyssa, Pseudo-Dionisie Areopagitul; pentru ei, Dumnezeu se află deasupra ființei și deasupra oricărei inteligibilități. Deci, logica, prescriind legi pentru adevărurile inteligibile, nu poate fi aplicată asupra lui Dumnezeu. Conform acestei tradiții, a judeca despre Dumnezeu, cu ajutorul logicii, înseamnă a-L coborâ la nivelul creației. Dumnezeu nu poate fi înțeles, El poate fi doar obiect al *voinței*.

Această dispută între dialecticieni și antidialecticieni are, prin tradiție, una între dionisieni, pe de o parte, și augustinieni sau boethieni, pe de altă parte. Prin tradiție doar, căci actorii principali ai disputei nu își asumau explicit vreo apartenență.

Claudiu MESAROS

¹ Această formă de redactare era specifică și canoanelor sau codurilor de legi care se elaborau la vremea respectivă, încercând să armonizeze fize canoanele Bisericii, în Coduri unitare, fie legi laice. Astfel, din 1140 datează un *Decretum* sau *Concordia discordantium canonum* („Concordia canoanelor discordante”), elaborat de anume Gratianus, în care se urmărea unificarea tuturor legilor și decretelor Conciliilor.

² Mai exista, alături de influența lui Boethius, și tradiția augustiniană. Pentru Augustin, Dumnezeu nu se află deasupra ființei ci era *gradul maxim de ființă* și, în acest fel, principalul inteligibil. Dialectica poate fi, deci, folosită pentru cunoașterea lui Dumnezeu. În acest sens, nu se pune problema unei limitări a lui Dumnezeu prin logică deoarece Dumnezeu este însăși rațiunea. Legile logicii, sunt parte a ființei și se află în mintea divină.

Textele din pagina de față fac parte din cartea „Filosofii cerului”, Editura Universității de Vest Timișoara, 2005 și au fost reproduse cu acordul autorului.

Scurtă notă despre Poarta Strâmtă

Blake are un fragment în *Jerusalem. The Emanation of The Giant Albion*.
 "There is a Void, outside of Existence, which if entered into
 Englobes itself & becomes a Womb, such was Albions Couch
 A pleasant Shadow of Repose calld Albions lovely Land

His Sublime & pathos become Two Rocks fixd in the Earth
 His Reason his Spectrous Power, covers them above
 Jerusalem his Emanation is a Stone laying beneath"

Cele două stânci (*the Two Rocks*) fixate în Pământ sunt Symplegadele prin care trece corabia (*jivatma*, sufletul individual) argonauților, sau munții care se lovesc în capete, din tradiția noastră "valachă". Coomaraswamy arată (*Symplegades: The Other World*) că acestea formează "Poarta Cerului", cea din Casa Capricornului, prin care trebuie să treci ca "prin urechea acului" (*Matei 19:24- Marcu 10:25*), și cum într-atât de frumos remarcă Guénon (*Simboluri ale*

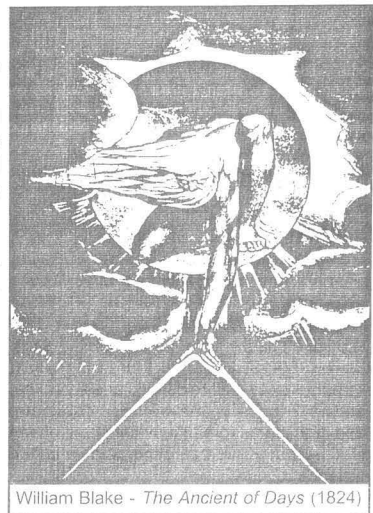
Științei Sacre), numai *sutratma*, sfoara divină, trece pe aici.

Pământul (*the Earth*) este *Prakriti*, mama manifestării, "*His Reason his Spectrous Power*" e *Purușu* asimilat lui *Prajapati* (*Guénon, Omul și devenirea sa după Vedanta*) (Domnul ființelor create, voința Divină, Ordinatorul Suprem), *Manu* ca "reflecție" (am folosit exact expresia lui Guénon) (*Spectrous Power*) a lui *Brahma*. De asemenea, Guénon arată că *Prajapati* este și

Vishvakarma (principiul constructiv universal, Marele Arhitect al Universului din inițierile occidentale) iar Blake îl înfățișează pe Acesta sub numele de *The Ancient of Days*; în același timp însă, el este și *Urizen* (*your reason* - ca *Manu*; "*His Reason his Spectrous Power*"), cel al cărui artă e arhitectura.

Ierusalim, emanația Abisului (*Void*) - e, desigur, Abisul Supernal - este o Piatră ce se află dedesubt. *His Reason* acoperă cele Două Stânci deasupra iar Piatra se află dedesubt. Pentru a se întâlni cu Bătrânul Zilelor (*Urizen*), Piatra trebuie să treacă prin Munții ce se izbesc în capete, și o va face precum o fac argonauții: cu ajutorul Porumbelului, al Duhului Sfânt, *Buddhi* ca a șaptea rază a Soarelui Spiritual, *sushumna*.

Mihnea CĂPRUȚĂ

William Blake - *The Ancient of Days* (1824)

Republica interioară

Cine are curiozitatea să privească harta actuală a Indiei, poate să observe că diversele regiuni ale țării sunt numite *parades*; cuvântul *parades*, de fapt *parades*, înseamnă în sanscrită "întinut suprem", din el derivând cunoscutul apelativ "paradis", fapt remarcabil ce sugerează că, pentru mentalitatea tradițională, orice țară (în sensul medieval al cuvântului) are dreptul și chiar obligația să reprezinte un întinut al prosperității și păcii, bazat pe concordia (cum-cordia, "uniunea inimilor") guvern-popor, pe dreptate și legi firești, naturale (în sanscrită *dharma*).

În tradițiile iudaică și creștină, conducătorul legitim al unui *parades* ideal este enigmaticul Melchisedec, "Regele dreptății" (în ebraică *melek* = rege, *tsedeq* = justiție), Domn al Salemului, cuvântul *salem* înseamnă "pace", iar în arabă derivatul *islam* având sensul de "supus Voinței divine".

Cu alte cuvinte, într-o societate tradițională, conducătorul este privit ca un garant al păcii și dreptății, supus Legii cosmice, el situându-se în butucul Roții Lumii, a cărui mișcare o reglează, intervenind cât mai puțin în desfășurarea activităților publice, străduindu-se să realizeze o perfectă armonie între el și popor, o bună și prosperă guvernare.

Tradiția extrem-orientală, prin intermediul sublimului Chuang Zi, evidențiază în legătură cu buna guvernare: "Împăratul Ya se străduia mult și credea că a domnit perfect. După ce i-a vizitat pe cei patru Maeștri (paznicii Normei) din îndepărtata insulă (Centrul lumii, pivotul sau butucul Roții), a recunoscut că a strânat totul (cu strădania sa nefirească). Idealul este imperturbabilitatea omului suveran ce lasă să se învârtă roata cosmică. Căci reală este numai Norma universală. (...) Punctul de vedere al conducătorului înțelept este pivotul Normei. Este centrul imobil al unei circumferințe înroșate pe care rulează toate contingentele, distincțiile, individualitățile. (...) Regele înțelept (Wang), pentru binele păcii, rămâne liniștit în centrul roții universale, imperturbabil la sensul rotației, pentru a nu adăuga o părere subiectivă în plus la cele deja formulate. (...) El lasă să evolueze toate ființele, după natura fiilor (destinul) lor, și stă în centrul imobil al tuturor destinelor. (...) Astfel a făcut suveranul legendar Jan-siang: s-a ținut imperturbabil în centrul cercului rotitor al lucrurilor lumii, lăsând să se desfașoare elicea vesnică și continuă, el singur rămânând neschimbat în mijlocul schimbărilor. (...) A legifera (în mod artificial și abuziv) este primejdios și inutil. (...) Lasă toate lucrurile să-și urmeze legile firești, nu dori nimic pentru tine, și țara va fi bine guvernată, căci totul va urma calea naturală, firească. (...) Yao, ce voia să abdice de la domnie pentru a se dedica contemplației, i-a cerut lui Hu-yu: Nie kue are ce-i trebuie pentru a colabora cu Cerul și a mă înlocui la domnie? - Domnia lui Nie kue ar fi funestă, a răspuns Hu-yu. Nie kue este prea deștept și prea abil. Își va aplica deșteptăciunea și abilitatea pentru a guverna, împiedicând Norma să guverneze. Va multiplica îndatoririle, va tulbura pe savanți, va lua decizii abuzive, va schimba datinile, se va încurca în complicații. Este prea deștept pentru a fi împărat, dar ar fi bun ca ofițer de rang inferior. Are ce-i trebuie pentru a prinde tâlharii. Ca ministru ar fi o nenorocire. Ca rege ar ruina țara".

Diversele tradiții aduc și precizări mai concrete despre

guvernare, coborând din sfera principiilor în cea aplicativă. Astfel, în *Dao De Jing*, Lao Zi atenționează: "Comandă fără a părea că o faci; nu te avânta în dispute, câștigă fără violență. Trebuie început un lucru fără propagandă, ușor, încet, în liniște. (...) A guverna o țară se aseamănă cu a frige un pește (adică încet, la foc mic, cu prudență). (...) Dacă cei care comandă acționează prin forță, țara se revoltă. Dacă guvernarea este lină, prudentă, țara este fericită. Poporul flămânzește când cei mari devorează. Poporul e dificil de guvernat când cei mari acționează după bunul lor plac. Poporul disprețuiește moartea când este silit să se revolte pentru supraviețuire". Iar Lama Rajah din Dugyul, respectând învățătura tibetană, spune: "Regele ce s-a îmbogățit jefindu-i supușii, ce înlătură umbra albă a celor zece virtuți, ce lasă să treacă astfel de bune și rele fără a le recompensa sau pedepsi, un astfel de rege se grăbește spre propria pierire. Cel care în exterior afișează atitudini servile, cu fapta și cu vorba (față de suveran), dar care, în sine, dorește să-l calce în picioare pe acesta, care la cea mai mică revoltă se pune în fruntea dușmanilor, un astfel de individ este cel mai ticălos ministru. Cel care răspunde zvonurilor, care refuză să îndeplinească un serviciu, ori o face protestând, ce fură tot ce-i pică în mâini, este cel mai rău supus pe care un suveran poate să-l aibă".

În fine, tradiția hindusă, în *Mānava-Dharma-Śāstra*, cel mai vechi cod de legi, menționează printre altele: "Un rege (*raja*) care a primit, conform regulii, sfințirea divină, trebuie să protejeze cu dreptate tot ce i se supune puterii sale. (...) Un rege, pentru a face să triumfe justiția, împrumută toate formele după împrejurări, el este prieten, dușman sau neutru. Regele nu se va îndepărta nicodată de la regulile prin care a determinat ceea ce este legal și ceea ce este ilegal. (...) Regele nebulos și asuprește supușii printr-o conduită nedreaptă va fi curând privat de regat și de viață, ca și rudele sale. (...) Când regele a obosit examinând problemele oamenilor, el va încredința această sarcină unui prim-ministru versat în cunoașterea legilor, foarte instruit, stăpân pe pasiunile sale. (...) Bunătatea, arta de a cunoaște oamenii, valoarea, compasiunea, o liberalitate inepuizabilă, acestea sunt virtuțile regelui neutru".

Mānava-Dharma-Śāstra mai afirmă o regulă aparent ciudată: "Regele să se străduiască, zi și noapte, să-și stăpânească organele; căci cel care își stăpânește toate părțile corpului este singurul capabil să supună poporul autorității sale". Să încercăm, în încheiere, să lămurim această prescripție. Întâi, să cităm din nou din Chuang Zi: "Regele înțelept nu reglează exteriorul (în mod grosier). El dă exemplul de virtute (rectitudine, De) pe care oamenii, dacă doresc, îl vor urma". Există, conform învățăturii tradiționale, o analogie perfectă între macrocosmos și microcosmos, dar și între ființa umană și organismul social.

De aceea, conducătorul tradițional, mai mult decât să guverneze în exterior, se va strădui în primul rând să devină adevărat stăpân al propriei sale ființe, realizând regatul interior (în tradiția creștină: *Regnum Dei intra vos est*), cetatea din inima ființei, *Brahma-pura* a tradiției hinduse. După cum arată Platon, în dialogul *Politeia*, Cosmosul (în grecește "Ordine" se reflectă aidoma în univers, cetate (sau societate) și sufletul individului,

omul regal fiind cel care realizează prin înțelepciune "republica interioară", această realizare fiind tocmai *politeia*!

Așa cum Yoga sau Dao înseamnă atât calea către țintă, cât și ținta însăși, *Politeia* desemnează nu numai cetatea în sine, ci și realizarea acesteia, adică reprezintă politica conducătorului tradițional care, pentru a înfăptui un *parades* social, exterior, trebuie mai întâi să realizeze un paradis interior, unde să domneasă Pacea (liniștea isihastă), adevăratul Salem (identic cu *Brahma-pura* și cu Ierusalimul celest) fiind în inimă unde, după o expresie a sufismului islamic se află *miskat al-anwār*, "chivotul Luminii".

O astfel de *politeia*, pentru societatea tradițională, înseamnă garanția bunei guvernări, dar ea apare astăzi ca o politică ideală, mult prea diferită de mentalitatea modernă; căci este evident că o *politeia*, pentru a reuși în zilele noastre, necesită o înțelepciune (*khawashsh al-khawashsh*) ce permite evitarea erorilor (*Al-Munqidh min al-Dalāl*) și care pare de negăsit în lumea noastră profană, iar adagiul buddhic *dhammā saraman gacchāmi* ("imi caut refugiu în ordine și legi") este astăzi mai ignorat ca oricând.

Mircea A. TĂMAȘ

¹ Pentru tradiția hindusă, conducătorul este *Chakravarti*, "Cel care învârtă roata", iar *Dharmachakra* ("Roata Legii") simbolizează Lumea; conducătorul este un "rege" ("rege" și "a regla" provin din aceeași rădăcină etimologică) care păzește Reguliile.

² Conducătorul tradițional avea rolul de a veghea la respectarea regulilor naturale; cu cât emitea mai puține decrete artificiale, cu cât se amesteca mai puțin în amănuntele publice, cu atât țara prospera mai intens.

³ Titus Liviu afirma: *Multitudo semper ferme regenti est similis* ("mai totdeauna poporul este asemenea conducătorului său"). Dar Joseph de Maistre spunea: "Nici o națiune nu-și datorează caracterul guvernului său; din contra, ea își datorează guvernul caracterului său", adică "fiecare popor are conducătorul pe care îl merită". Asadar, poporul trebuie să contribuie în aceeași măsură, ca și conducătorul, la realizarea "paradisului", supunându-se Legii (în tradiția islamică, fiecare membru al societății e musulman, adică musulim, "supus Voinței divine"). În cea mai veche scriere tradițională, *Yi Jing*, se afirmă: "Calea virtuții conducătorului constă în a supraveghea din înaltul rangului său planul Voinței divine, în timp ce toată țara urmează guvernarea sa și i se supune; dacă conducătorul realizează și pune în mișcare calea Voinței divine, toată țara se va bucura în egală măsură de pace".

⁴ Buna guvernare înseamnă respectarea și înțelegerea Regulii sau Normei principiale (în Daoism), a Legii supreme - Dharma (în tradiția hindusă), înseamnă *enymia*, buna legiuire (Platon).

⁵ Omul suveran este conducătorul înțelept, identic cu omul regal și filosof al lui Platon din *Politeia*.

⁶ Suveranul, prin ordinele pe care le emite, realizează Ordinea (Cosmosul); aflat în centrul roții, ca și Chakravarti, el, în mod ritual, produce și reglează Cosmosul (Lumea). În tradiția iudaică și în cea creștină ordinul prim a fost *Fiat Lux*, or menționăm că "Lume" și "Lumină" sunt cuvinte născute din aceeași rădăcină etimologică. În tradiția hindusă, suveranul este *antaryami*, "ordonator intern". În tradiția islamică, realizarea "republicii interioare" înseamnă *el-jihādul-akbar*, "marele război sfânt", în comparație cu *el-jihādul-ashghar*, "micul război sfânt" al "republicii exterioare".

⁷ Ghazali precizează că Lumina adevărată corespunde "ochiului inimii": "Există efectiv în inima (*qalb*) omului un ochi (*ayn*) care posedă perfecțiunea de a vedea Lumina adevărată. (...) Acest ochi intern aparține unei alte lumi care este Regatul celest (*Malakūt*). Lumina ce strălucește în *Malakūt*, "Republica interioară", este "lumina mută" a lui Dante și "lumina parfumată" a părinților isihasmului.

„Scrieri și studii tradiționale”

Semnalăm și salutăm apariția revistei "Scrieri și studii tradiționale" (nr. 1/2005, Editura Pontifex, București), ca o continuare a revistei "Caiete de studii tradiționale" apărută în 2001 la Editura Rosmarin. În deschiderea ei regăsim același motto adânc-semnificativ: "M-am instruit sub răcoarea stelelor/ Și n-am aflat decât numibilul..." (Hölderlin). Picuim din cuprinsul său: Meister Eckhart - *Evanghelia Sf. Ioan: În principio erat verbum*; René Guénon - *Er-Rûh*; Ananda K. Coomaraswamy - *Simbolurile*; Frithjof Schuon - *Natura și rolul*

sentimentului; Florin Mihăescu - *René Guénon și Dacia Hiperboreană*; Roxana Cristian - *Imn heruvic*; Ana Pascu - *Însemnări despre cerc*; Dan Stanca - *Despre genii*; Mircea Tămaș - *Mânia zeilor*; Marius Vasileanu - *Calea hermeneuticii sau visul cel bun și duminica din cuvinte*; Stela Gheție - *Tinney - Gândire, inteligență, rațiune...* Din *Argumentul* revistei aflăm că ea "își va păstra linia tradițională imprimată încă de la începuturi de cenaclul Hyperion și deci de Vasile Lovinescu (...). Spiritul

său e încă viu printre cei care-i păstrează ideile și calea, și în acest spirit nădăjduim că putem continua". Ne bucurăm că există o asemenea revistă consacrată Tradiției și subscrîm întru totul ideii că "spiritualitatea tradițională nu poate să dispară, chiar dacă se retrage uneori, pentru a se putea dezvălui providențial celor ce au *intelletti sani*". O oază de sacru în pustiu publicistic profan ce amenință să înghită totul... Așteptăm cu viu interes apariția numărului următor.

Daniel HOBLEA

**CRIERI
&
TUDII
TRADIȚIONALE**

1/2005

Con cuprins:

Meister Eckhart, René Guénon,
Frithjof Schuon, Faouzi Skhul,
A. K. Coomaraswamy

PONTIFEX
PUBLISHING HOUSE

**CRIERI
&
TUDII
TRADIȚIONALE**

1/2005

Con cuprins:

Meister Eckhart, René Guénon,
Frithjof Schuon, Faouzi Skhul,
A. K. Coomaraswamy

Din scrânciob în carusel

L-am descoperit pe graficianul Sandu Florea în ziua când am cumpărat și am răsfoit „Galbar”, benzile desenate inspirate de povestirea omonimă a lui Ovidiu Șurianu. Aveam 8 ani pe atunci și am rămas uimit întâlnind o lume marțiană cu totul diferită de cea descrisă de Stanley G. Weinbaum, Ray Bradbury ori Alexei Tolstoi. Au urmat „În lumea lui Harap Alb” (1979, premiată la Eurocon 1980, Stressa, Italia), „Planeta fără pterodactili” de Marcel Luca (Almanah Anticipația 1983), „Cetatea morților” de Vladimir Colin, legende istorice cu daci și albumul „Carusel” (1982). Între 1990-1991, Sandu Florea a realizat 11 numere ale unei reviste cu același nume, dedicată în întregime benzilor desenate, apoi graficianul român a plecat peste ocean și a început să lucreze pentru marile edituri americane.

Au trecut niște ani, până când am prins un pic de curaj și am îndrăznit să-l contactez pe artist. Cu ajutorul prietenilor și al internetului, am reușit și am obținut acordul să-i reproducem câteva desene. Așa a apărut articolul aniversar din Pro-Scrib 13-14. Sandu Florea și-a prezentat preocupările curente într-o convorbire cu Cătălin Ionescu (Vorbe cu Sandu Florea, 10 întrebări în exclusivitate). Mai mult chiar, ne-a trimis primele 4 planșe dintr-un serial inedit, Borderlands.

Din păcate, războiul declarat dintre marile firme producătoare de soft ne-a împiedicat să profităm de generozitatea artistului. Culoarele de pe stația grafică Mac G4 folosită de desenatorul stabilit în SUA nu

se potriveau ca nuanță și intensitate cu cele afișate pe pagina de web. Nepotrivirile derivau din felul diferit de codare a culorilor, versiunea Bill Gates et companie, de pe PC-urile folosite de redacția Pro-Scrib. M-am convins de acest lucru în laboratorul de informatică al Grupului Școlar industrial „Octavian Goga” din Jibou, unde alături de mai multe calculatoare 486 și un Pentium I la 100 MHz se găsește niște Power-Mac-uri donate de domnul Louis Borota, un fost elev al școlii, acum patronul unei firme din Portland.

Apariția noii serii a revistei „Carusel” mi-a înșeninat sufletul. Acum, în sfârșit, puteam s-o admir pe Arrana Sky, arheolog specializat în cultura Anasazi, în culorile ei naturale și să citesc continuarea serialului. Am aflat ce drăcovenie urla în fața casei lui Sean Gannon, la concurență cu stihilele dezlănțuite și cum s-a transformat acesta într-un Talisman trimis s-o salveze din ghearele demonilor Shambler. Cum toată povestea lui John Warner se învârtă în jurul unui cântec magic, codat genetic în ADN-ul eroinei, voi îndrăzni chiar să fac o apropiere cu „Ainulindalë”, capitolul din „Silmarillion” unde J. R. R. Tolkien povestește cum s-a materializat Universul din muzica ainelor.

Sandu Florea a pregătit lansarea „Carusel”-ului. Și-a alcătuit echipa redacțională: Marian Mirescu, Dodo Niță, Mircea Arapu, Ioan Ioniță. I-a contactat pe colaboratori, a apelat la publicațiile interesate în promovarea literaturii SF și fantasy, a acordat interviuri, precum cel din „Literatura și artele imaginare”, pagină de SF realizată de Marian Coman la Brăila. Aici a vorbit mai pe larg despre intențiile sale:

„Revista a fost reînființată cu scopul declarat de a ajuta mișcarea BD din România, oferind o porțiune generoasă din sume tinerilor talente care au mare nevoie de o platformă de lansare - fără de care o întreagă generație de desenatori BD n-ar reuși să iasă din stadiul cronic al amatorismului infantil.”

Până când tinerii artiști autohtoni vor reuși să se ridice la un nivel artistic corespunzător, o parte semnificativă din „Carusel” a fost rezervată unor seriale americane cumpărate de la Dark Horse Comics. O parte a fost rezervată romanului „Tălharul” (Rogue) din seria „Aliens”, bazat pe celebrele filme în care a jucat Sigourney Weaver, începând din 1986. O altă secțiune cuprinde

aventurile lui „Conan Barbarul”, personaj creat de Robert H. Howard și interpretat de Arnold Schwarzenegger, pe vremea când proaspătul Mister Univers vorbea engleza cu un accent vineț ciudat se poate de exotic, tocmai potrivit pentru un cimerian. Iată un erou care nu zboară prin aer, nu scuipă foc, nu și paralizează inamicii cu unde Psi și, în plus, l-a ajutat pe redactorul-șef de la „Carusel” să câștige o pâine în America.

Secțiunea românească a debutat timid. În primul număr găsim doar un anecdotic „Toto Foto în junglă” desenat de Mircea Arapu, o „Poveste cu tălc” de Sorin Anghel și „Satiră” de Valentin Iordache. Să remarcăm „Invazia” de Marian Mirescu și „Toxic” de Tudor Popa, un artist cunoscut și laureat, căruia îi datorăm multe dintre copertile realizate pentru seria Nautilus de la Editura Nemira.

În numărul doi, paginile realizate de desenatorii autohtoni au sporit: o întâlnire de gradul trei virgulă paispe în viziunea lui uns cu toate alifile, care părea să dețină rețeta succesului în viață. Damo a fost atât de fericit, încât a încercuit data cu verde în calendar și și-a promis, că dacă îi iese pasiența, o va aniversa în fiecare an.

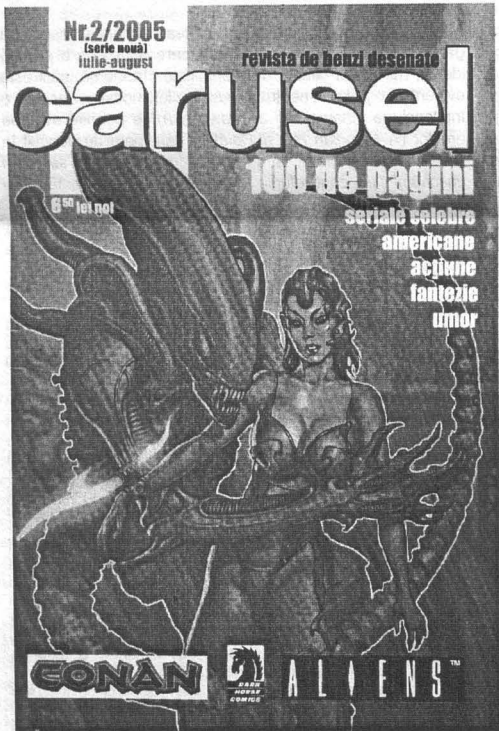
- Ascultă, bă-băieții! îi spuse alenoidianul. Vrei s-o duci boierește până la adânci bătrâneți, până la capătul zilelor tale, să ai de mâncare și de băut din belșug, bașca un cuib căptușit cu malțelul cel mai fin? Vino cu mine pe Bizarazab, planeta unde viețuiesc omercii cei fioroși, din care nimeni n-a văzut până acum vreunul. Îți dau o pușcă cu încărcături sedative și o cușcă de protecție, apoi te voi trimite să capturezi unul. Îi vom vinde unei grădini zoologice și ne vom îmbogăți.

Propunerea îi surse. Ce dacă se va expune atacului unor fiare sălbatice. Verificase personal rezistența grătilor, făurite din mașel de grosimea unui picior de aliment și rămase cu convingerea că va scăpa nevătămat. Nu rămânea decât să captureze un omerc și atunci, adio sărăcie, adio muncă!

În ziua următoare se îmbarcă pe „Zeffemilă”, argoveta lui Telo, iar peste o săptămână trecea cam visător, căci dormea într-un container anabiotic, dincolo de orbita ultimei planete a sistemului său solar. Când se trezi, părosul îi arătă o pajiște mărginită de niște ferigi arborescente, unde se strânseseră grămadă o mulțime de viețuitoare albastre, de mărimea unor velci, cu un aspect destul de pașnic.

- Bă-băieții! Ține arma și ocupă-ți locul în cușcă, îi aduse aminte de înțelegerea făcută.

De cum coborî între omerci, Damo Leneșul fu înconjurat

Fabulă

Damo Leneșul nu era un simplu ciocar, adică un fel de pasăre acoperită cu un puf negru - cu excepția gâtului, a capului și a mâinilor mari, cu patru degete opozabile, care rămăseseră goale. Avea un cioc mare, portocaliu, o privire ageră și un simț al mirosului demn de invidiat. Făcea parte dintr-o specie destul de inteligentă, de vreme ce reușise să se desprindă prin forțe proprii de solul planetei, dar și suficient de proastă, cât timp a putut fi amăgită să-și părăsească sistemul solar de băștină ca să ajungă până pe îndepărtata Bizarazab.

Damo Leneșul era unul dintre cei mai indolenți - pardon, am vrut să zic „comози” - dintre ciocari. Un timp, reușise să trăiască acceptabil, făcând comerț cu cretă, adunând pungile cu semințe uitate în expresurile subterane de noapte, ba chiar reușise să obțină un post de vânzător de bilete la meciurile de scaramă, dar înfrângerea categorică a echipei favorite, într-o partidă când observatorii au acordat trei ziduri și două mixaje numai ca să scape nejmumții de mulțimea suporterilor locali, l-au deprimat într-un asemenea hal, încât și-a înaintat demisia.

O fi fost el indolent - pardon, am vrut să zic „comod” - dar Damo Leneșul era totuși un ciocar de onoare.

Apoi a venit ziua când l-a cunoscut pe Telo Dibaciul, marele traficant intergalactic, un alenoidian albastru păros,

de ei și examinat îndeaproape. Ochii lor compuși clipeau atât de blând și de curios, încât îi tremură mâna când apăsa pe trăgaci. Dar nu se întâmplă nimic, arma cu o mie de încărcături nu făcu nici măcar un fâs! O examină rapid, cineva îi scosese patronul cu aer comprimat și nu-i era de nici un folos. Nervos, o prinse de țevă și o izbi cu putere de grătile cuștii.

Apoi auzi un scrâșnet. Se întoarse către navă și-l văzu pe Telo Dibaciul coborând liniștit pe rampă, neînarmat, fără să pară deloc speriat de mulțimea care-l înconjură. Un omerc mai impozant îl întâmpină și îl salută ceremonios. Nervos, ciocarul dădu să întoarcă cușca și să dea buzna peste ei, însă motorul se blocă la fel de misterios ca și arma. Alenoidianul îi făcu cu mâna, îi zâmbi larg, apoi începu să se târăgiască cu mai-marele omercilor. La un moment dat, se pare că s-au înțeles, deoarece Telo se întoarse în navă, iar băștinășii s-au înghimăț la cușcă și au tractat-o până au ajuns la un fel de camion.

Și astfel Damo Leneșul fu vândut grădini zoologice din Bizarazab și, întrucât omercii nu văzuseră până atunci un ciocar, deveni principala atracție de pe planetă. Precum îi promisese Telo, avea mâncare și băutură din belșug, bașca un cuib căptușit cu malțelul cel mai fin.

- Morala, îi transmite alenoidianul prin radio înainte de a decola, este că fiecare pasăre pe limba ei pierde. Să rămâi sănătos și să te rogi să mă întorc cu bine, că mă duc să-ți aduc o soată.

GYORFI - DEAK György

Malaxorul de știri și opinii culturale

Cu ajutorul cărților și revistelor primite la redacție, a presei centrale și a fluxului de știri culturale al Agenției Rompres vă ofer și în această ediție a revistei noastre un „malaxor” de știri și opinii culturale, în speranță că vă pot fi de folos, dacă nu astăzi, măcar mâine. Nu uitați că aștept în continuare „reacții”, opinii, sugestii la numărul de telefon și adresele de e-mail menționate în caseta tehnică.

Ezoterismul lui Dante

A apărut o nouă traducere a lui Daniel Hoblea din René Guénon, cu o postfață semnată de Mircea A. Tămas, „Ezoterismul lui Dante”, volum publicat la Editura Aion, Oradea. Daniel Hoblea a mai tradus din lucrările lui Guénon „Metafizică și cosmologie orientală”, „Marea Triadă” și „Simbolismul Crucii”. „Ezoterismul lui Dante” este structurat pe nouă capitole - „Sens aparent și sens ascuns”, „Fede Santa”, „Apropiieri hermetice”, „Dante și rozcruceanismul”, „Călătorii cerești în diverse tradiții”, „Cele trei lumi”, „Numele simbolice”, „Ciclurile cosmice” și „Eroarea interpretărilor sistematice”. Despre traducătorul Daniel Hoblea mai pe larg poate chiar în ediția următoare a revistei noastre.

Sălăjeni în „Lumea poeziei”

Încă un semn bun și mulțumiri sincere: poezii Daniel Hoblea, Marcel Lucaciu, subsemnatul, Ion Pitoiu-Dragomir, Cristian Contraș, Simony József, Muller Dezso, B. Simon György și Kiss Lehel au fost publicate în revista maghiară „Versmondó”, cea mai reprezentativă revistă de poezie din Ungaria, editată de Asociația Maghiară a Recitatorilor de Poezie. Poeziile sălăjenilor au fost publicate în revista de poezie maghiară în urma întâlnirii ce a avut loc în aprilie la Zalău, între poeți români și poeți maghiari. Un alt număr din acest an al revistei „Versmondó”, primit la redacție, este dedicat poetului József Attila și include studii asupra unor poezii ale lui József Attila, ilustrații după poemele sale și poezii dedicate memoriei scriitorului.

„USR o fosilă stalinistă”? Poate ceașistă

„Cărtărescu crede că USR este o fosilă stalinistă care nu mai trebuie să existe. Prin urmare, de ce să-l invităm să aibă de-a face cu fosile staliniste?”, a spus Nicolae Manolescu, președintele USR. „Nu am avut nici un fel de dorință de a participa la acest festival (de la Neptun - n.r.), care nu e un

eveniment special”, a declarat Cărtărescu pentru Evenimentul Zilei. „Îi sunt recunoscător lui Nicolae Manolescu pentru că m-a ajutat la începuturile mele literare, dar poziția mea față de USR nu este influențată de acest lucru. De altfel, îmi voi prezenta curând demisia din Uniune”, a precizat Mircea Cărtărescu. Un alt scriitor român cu notorietate, mai scrie EVZ, Norman Manea, a lipsit și el de pe lista invitaților. „Norman Manea e celebru, dar cu talentul stă mai prost”, a spus Manolescu. Nu știu de ce, și după ce l-am ascultat pe dl. Manolescu la Satu Mare, la Zilele Poesis, cred că USR este o instituție fosilizată, sigur însă nu „stalinistă”. Poate „ceașistă”. Oricum, chiar dacă nu știu dacă vreodată voi face parte dintr-o organizație profesională a scriitorilor (mai e mult până atunci, cărți publicate, cronici favorabile etc.), nu sunt de loc de acord cu dl. Manolescu în ceea ce privește „deconspirarea” scriitorilor „informatori”. Adică, merită făcut un asemenea proces, fie și pentru că ar „ieși” niște opere literare antăia. Cât îl privește pe dl. Cărtărescu, sper să nu fie vorba de o atitudine de „vedetă”.

Testări. La cap

Mircea Mihăieș, în „Cotidianul”, scrie despre „Testul Llosa”. „Da, Mario Vargas Llosa a fost în România. Da, marele scriitor a primit Premiul „Ovidius”, decernat de Uniunea Scriitorilor. Da, autorul „Paradisului de după colț” a susținut o conferință organizată de „Microsoft” la Pavilionul Romexpo. Da, scriitorul peruan s-a întâlnit cu ziaristi în sala de festivități a Institutului Cultural Român. Da, Vargas Llosa a dat autografe la librăria „Cărtărești”. Da, peste tot a fost înghesuială. Toate aceste afirmații au o acoperire în fapte. Ceea ce nu mai are e felul în care jurnaliștii au scris despre evenimentele de mai sus. Personajele sunt multiple, comportamentul e identic. Urechisti ce n-au citit în viața lor un rând din scriitorul pe care-l tratează după criteriile din cloaca cu vedete siliconate, cu fotbaliști virtuozii ai scuipatului printre dinți, cu politicieni la care nu știu ce să admiri: prostia, incultura sau ticăloșia, mulți dintre jurnii ziaristi de azi au cam început să semene cu personajele în compania cărora petrec mult timp. Cu câteva excepții - care cu ocazia „testului Llosa” au ieșit la suprafață -, condeierii din presa cotidiană au arătat că habar n-au despre ce vorbesc. Stereotipurile înghițite în goană, vânarea obsesională a așa-zisului senzational îi coboară în postura unor neamuri proaste: după ce îi inviți în casă, își

șterg nasul cu fața de masă, eructează și, la plecare, observi că ți-au șterpilit și câteva piese din veselă”. D-le Mihăieș, dacă e pe așa, vă rog eu să nu veniți prin Zalău!...

Conferințe: „Multe limbi pentru a spune Europa”

„Il Manifesto” scrie că trei conferințe - la Florența, la Cluj și la Veneția - și-au pus întrebări asupra strategiilor necesare pentru a alimenta o structură lingvistică europeană identică. A reieșit rolul central al literaturii, nu numai în calitate de constructor critic de mituri, ci și pentru că este dintotdeauna locul privilegiat de reprezentare a limitelor interne impuse oricărei pretenții de dominație din partea marilor narațiuni, care ar dori să explice totul, notează Remo Ceserani, în ziarul italian Il Manifesto. După pauza impusă de rezultatele referendumurilor din Franța și Olanda asupra proiectului de Constituție pregătit de Convenția privind viitorul Europei, prezidată de Valéry Giscard d'Estaing, momentul actual este unul de reflecție extinsă asupra Europei. Reflecții dintr-un unghi vizual special sunt cele care se desfășoară în prezent între cercetători din domeniul lingvisticii, angajați în examinarea relațiilor interculturale și a problemelor referitoare la imaginar. Oare chiar cultura română, în limbaj de lemn, a intrat de mult în Europa?...

Francis Ford - Eliade

Francis Ford Coppola, regizorul laureat de cinci ori al premiului Oscar pentru filme precum „Apocalypse Now”, a anunțat că revine pe platourile de filmare după o pauză de opt ani cu o adaptare pentru marele ecran a nulei lui Mircea Eliade. „Tinerete fără tinerete”, informează presa americană. Marele regizor în vârstă de 66 de ani a început în 3 octombrie la București producția filmului „Youth Without Youth” care îi va avea în rolurile principale pe actorii Tim Roth, Alexandra Maria Lara, Bruno Ganz și Marcel Iureș. Regizorul, celebru pentru filme precum „The Godfather” sau „American Graffiti” este și finanțatorul acestui nou film care spune povestea unui profesor a cărui viață se schimbă dramatic în cursul celui de-al Doilea Război Mondial când este silit să fugă prin România, Elveția, Malta și India. „Am fost extraordinar de bucuros să descopăr în această năvelă a lui Eliade niște teme importante pe care îmi doresc să le înțeleg mai bine: timpul, conștiința și bazele oricărei realități”, a precizat regizorul. „Pentru mine acest film înseamnă o reîntoarcere la ambițiile

cinematografice din perioada studenției”, a mai adăugat el. Acest film marchează revenirea lui Coppola pe platourile de filmare după pelicula „The Rainmaker” - 1997. Regizorul s-a concentrat în ultima perioadă asupra hotelului și a viilor pe care le deține în California și s-a plâns că în ultimul timp Hollywood-ul nu i-a mai oferit decât filme clișeu cu gangsteri.

„Chipuri ale răului în lumea de azi”

Dialogul dintre scriitorul peruan Mario Vargas Llosa și filosoful Gabriel Liiceanu, desfășurat pe tema „Chipuri ale răului în lumea de azi”, la sala „Nicolae Titulescu” de la Romexpo, a fost axat pe trei etape, referitoare la profesiunea lui Llosa, la opera sa și la istoria politică a României și Perului. În cele două ore de discuție, Mario Vargas Llosa a convins asistenta, numeroasă de altfel, că discursul său oral este la fel de savuros și captivant precum romanele sau eseurile publicate. Aducând în atenție unele momente biografice, vădite în cărțile editate, Llosa a povestit traseul formării sale ca scriitor și motivele care l-au așezat la masa de scris. Ca punct de reper al acestor mărturisiri a fost volumul „Pește în apă”, o carte de memorii apărută în românește în 1995, la Editura Universal Dalsi și reeditată, în 2005, la „Humanitas”, în seria „Mario Vargas Llosa”. Mario Vargas Llosa a fost mai întâi jurnalist cultural, remarcându-se prin interviurile realizate cu scriitorii peruani. Despre experiența de jurnalist cultural și cea de scriitor, Llosa a vorbit ca despre două lucruri distincte. „Jurnalismul aduce scriitorului anumite pericole, din cauza limbajului pe care îl presupune jurnalismul”, a specificat Llosa, menționând, totodată, că practicarea jurnalismului, toată viața, este ceva complementar literaturii. Nu pentru toată lumea și nu orice fel de jurnalism, se înțelege, așa adăuga eu.

„Dacia literară”, „Cântarea de pe urmă”, „Tomis”

Am primit la redacție: „Cântarea de pe urmă”. Versuri și cântări morțeti din ritualul de înmormântare din județul Bistrița - Năsăud, culese de Valeria Peter Predescu, Editura Arcade a Centrului Județean pentru Cultură Bistrița - Năsăud; numărul pe septembrie a.c. al revistei de cultură „Tomis”, ce apare la Constanța și ediția din septembrie a revistei „Dacia Literară” de la Iași.

Daniel SĂUCA

René Guénon

Ezoterismul lui Dante

Traducere de Daniel Hoblea

Septembrie 2005

„CÂNTAREA DE PE URMĂ”

Valeria Peter Predescu

versmondó

Tomis

Dacia Literară

Caiete Silvane

ISSN 1454 - 3028
Adresa redacției: Zalău, Piața Iuliu Maniu, nr. 4, Sălaj, România
Tel./fax 0260/612870;
e-mail: caietesilvane@yahoo.com
culturasj@zalau.astral.ro
www.ctsj.ro

Responsabilitatea pentru opiniile și calitatea materialelor publicate revine în întregime autorilor.

Revista apare în urma unui protocol de colaborare încheiat între Consiliul Județean Sălaj; Prefectura Sălaj; Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj; Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău; Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Filiala Zalău; Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu” Sălaj; Inspectoratul Școlar Județean Sălaj; Arhivele Naționale Filiala Sălaj; Cenuclă literară „Silvania” și Centrul Culturii Tradiționale Sălaj.

Colectivul de redacție:

Cristian Contraș - director
Daniel Săuca - redactor șef
Daniel Hoblea - secretar de redacție
Ileana Petrean - Păușan, Elena Musca - redactori
Ana Mariș - culegere
Marius Soare - tehnoredactor

Tiparul realizat la Tipografia SC Graiul Sălajului SA Zalău, B-dul Mihai Viteazul, nr. 77, Sălaj
tel./fax 0260616981

Abonamentele la revistă se pot contracta prin oficiile poștale și factorii poștali, precum și prin S.C.DAMCO S.A. Prețul unui abonament pe o lună este de 1,5 lei noi (15.000 lei vechi).

Daniel Săuca

Gândacul cu cinci pene roz în drum spre cartierul vestic al iadului

„În înălțimi nu sunt sunete. Nu mai e decât tăcere care e identică cu lumea spirituală. Gândul e auzul chemării de sus, Gând care, bineînțeles, este suprimarea gândurilor. De aceea păstrarea tăcerii e limita înțelepciunii, pentru că în tăcere te poți fixa pe planul Gândului”.

Vasile Lovinescu, Jurnal alchimic, p. 57

Mulți ani m-am „înfruptat” din scrierile „eseistice” ale lui Vasile Lovinescu, urmând cărările, bătăitorile sau nu, ale Poeziei. Rodul, pârghit sau nu, al acestei mese, probabil inițiatice, se poate vedea, cu mai mare sau mai mică ușurință, în câteva dintre poemele mele. Această lectură „interesată” mi-a dovedit, dacă mai era cazul, că hotarele Poeziei sunt realmente „interdisciplinare” (de e să vorbim în „cheie” postmodernă ori științificizată) și că Sămănta oricărei demers liric serios nu poate fi, sub nici o „formă”, redus la clișee literatilizante. „Gândacul cu cinci pene roz”, așadar, se pregătește să intre în „Cartierul vestic al iadului”. Până atunci, căci nu mai e mult până la „suprimarea gândurilor”, el se arată într-o nouă „formă”, doar pentru a nu rata, uman, întâlnirea cu „înălțimile” seduse de „auzul chemărilor de jos”...

Gândacul cu cinci pene roz

Gândacul cu cinci pene roz
a pornit la vânătoare de eter
și-a lustruit inima dreaptă, și-a îngropat
inima stângă
între buze o țigară timidă, plină de tălc
era frumos gândacul cu cinci pene roz
pornit la vânătoare de eter
doamnele își întorceau privirea spre
răsărit
domnii aruncau spre cer săbii din cele
vechi
gândacul cu cinci pene roz trecea
nepăsător pe străzi
la vânătoare de eter
gândacul cu cinci pene roz era totuși
prea trist
spre cartierul vestic al iadului
nici măcar văzduhul nu se lepăda de
gânduri
cetatea dintâi își lumina măruntaiele
Gândacul cu cinci pene roz
a pornit la vânătoare de eter.
și-a lustruit inima dreaptă, și-a îngropat
inima stângă
între buze o țigară timidă, plină de tălc
era frumos gândacul cu cinci pene roz
pornit la vânătoare de eter
doamnele își întorceau privirea spre
răsărit
domnii aruncau spre cer săbii din cele
vechi
gândacul cu cinci pene roz trecea
nepăsător pe străzi
la vânătoare de eter
gândacul cu cinci pene roz era totuși
prea trist
spre cartierul vestic al iadului
striga în zadar după Dumnezeu
să coboare la ușa sunetelor
să urle împreună
Gândacul cu cinci pene roz

a pornit la vânătoare de eter
și-a lustruit inima dreaptă, și-a îngropat
inima stângă
între buze o țigară timidă, plină de tălc
era frumos gândacul cu cinci pene roz
pornit la vânătoare de eter
doamnele își întorceau privirea spre
răsărit
domnii aruncau spre cer săbii din cele
vechi
gândacul cu cinci pene roz trecea
nepăsător pe străzi
la vânătoare de eter
gândacul cu cinci pene roz era totuși
prea trist
spre cartierul vestic al iadului
bătăile inimilor erau prăfuite
de liniștea umbrelor...

Dintr-o minunăție

Ultimul neuron a încrunțit în mașina
de spălat poezie
el a murit alcoolice înconjurat de
senzații amăruie
ea povestea despre iubire
din cartierul vestic al iadului
fumez ca un turc selenar
noaptea mucegăită se plimbă agale cu
al doilea tunet
cocoșul s-a urcat pe geamul iadului
și nu spune nimic
cadavrele memoriei
îți șoptesc tandru nemurirea

Danț târziu

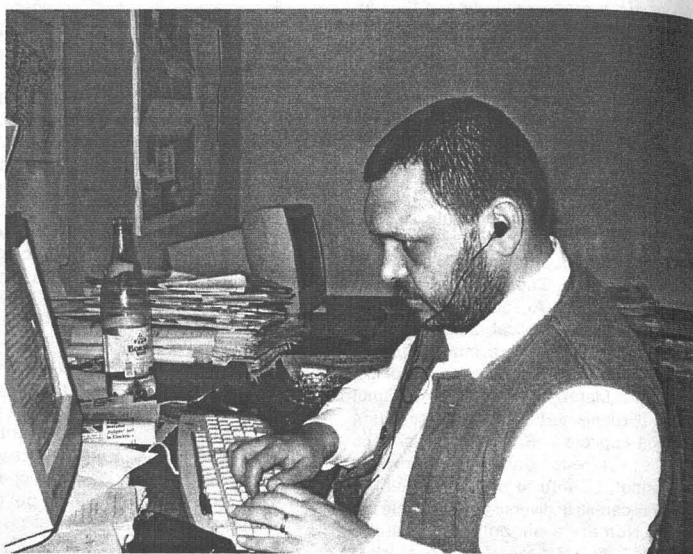
S-ar putea, în seara aceasta
să răcnim împreună un psalm
încet, prea încet
echilibrul perfect al Universului pe o
notă falsă?
turla eterică dinlăuntrul Cuvântului
răpusă de o notă adevărată?
nu-ți acoperi trupul golit de veșnicie
nu plânge, dragostea mea...

Prima treaptă

Răsfoiesc oglinda
gunoiul erotic
în pliscul
porumbeilor chiori
cartierul vestic al iadului
s-a deschis la fermoar

Simfonia nr. 8 pentru Cetatea Pierdută

Mă fotografiez cu sângele prieten
la marginea raiului
cotropit
aprinde, ca de obicei, o țigară
râncedă și fără început
te văd
goală ca o minge de foc
cum culegi
mere din livada
cu strigăte roșii
genunchii se umflă
simfonia începe
să curgă
în craterul speranței
și nu mai răsar

nici măcar moartea fardată
și nu mai crește
nici măcar floarea osândei
și nu se mai revarsă
nici măcar sunetul prim
piei, drace
primul examen al genezei s-a sfârșit
clopoțele urcă încet, încet
spre rai

Să ne uităm înăuntru

Doamna cu ciorapi negri
care ne-a servit cu cinci mii de beri
la crâșma de la marginea lumii
spală acum geamurile iadului
cu sodă caustică
și ne întreabă dacă vrem să ne uităm
înăuntru
ne uităm pe geamul spălat cu sodă
caustică
și vedem cum
Doamna cu ciorapi albaștri
care ne-a servit cu cinci mii de beri
la crâșma de la marginea lumii
spală acum geamurile raiului
cu sodă caustică
și ne întreabă dacă vrem să ne uităm
înăuntru
ne uităm pe geamul spălat cu sodă
caustică
și vedem cum
Doamna cu ciorapi galbeni
care ne-a servit cu cinci mii de beri
la crâșma de la marginea lumii
fumează liniștită
sodă caustică

Femeia aruncă în holdele nopții
Neghina perfectă
Ziua a rămas grea

În pas de defilare
miezul nopții
curge la vale

Marți dimineața, în zori

Cafeaua nu mai plânge
nu vezi sfârșitul lumii?
zațul, intestinale, cărămizile
este exact așa cum mi-am închipuit
nu te pricepi la nimic
să-ți explic
noaptea stă la colț cu o coajă de cer
în mâna stângă
cafeaua nu mai plânge
nu, nu este vorba de demiurg
să fim rezonabili
n-am ajuns la spital
tocmai din cauza ploii
așa că te rog să-ți ceri iertare
fix la ora 6 și 18 minute
da, acum
îți repet
noaptea stă la colț cu o coajă de cer
în mâna stângă
Alo? Alo?
cum s-a închis, doamnă?? Faceti-mi
din nou legătura!
nu mai răspunde nimeni?!
Mulțumesc!

Scurt tratat despre culegerea umbrelor

Mai aproape de izvorul cerului
am început să culeg umbre
să le așez pe categorii
în dreapta sau în stânga inimii
după rostul fiecăreia
mi-ai spus: „Nu răstigni lacrimile!”
și nu te-am ascultat
am continuat să culeg umbre
să le așez pe categorii
în dreapta sau în stânga inimii
după moartea fiecăreia
mi-ai spus: „Nu ucide eterul!”
și nu te-am ascultat
am continuat să culeg umbre
să le așez pe categorii
în dreapta sau în stânga inimii
după râsul fiecăreia

„Când te plimbi pe câmp într-o sfântă
reculegere, toate scântele din piatră,
plante și animale, se agată de tine și se
lămuresc în tine într-un foc sfânt” (Vasile
Lovinescu, Jurnal alchimic, p.38). Oare
când te plimbi în cartierul vestic al iadului
cine se lămurește în tine?...

Notă biobibliografică

Daniel Săuca - Născut la 31 august 1973 în comuna Supur, județul Satu Mare. Căsătorit, doi copii. Licențiat în filosofie - antropologie. Repere din activitatea jurnalistică: 1992 - secretar de redacție „Informația Sălajului”; 1994 - 1996 - redactor „Gazeta de Duminică”; 1996 - 1997 - redactor șef „Gazeta de Duminică”; 2000 - 2003 - director al Editurii de Sălaj a cotidianului „Transilvania Jurnal”; 2003 - 2004 - director și redactor șef al cotidianului „Jurnalul Sălajului”; 2004 - 2005 - editor la cotidianul „Sălajeanul”; 2005, prezent - redactor șef la cotidianul „Sălajeanul”. Din activitatea sa culturală menționăm: membru al Cenaclului „Silvania” - din 1991 până în 2001; redactor șef al revistei „Caiete Silvane” (2000 - 2001, din februarie 2005 în prezent); poezii publicate în „Orizont” (Timișoara), „Silvania” (Zalău), „Tribuna” (Cluj), „Noesis” (Cluj), „Hepehupa” (Zalău), „Versmondo” (Ungaria); debut editorial în Antologia „Silvania 890”, Ed. Clusium, Cluj Napoca, 1997; antologat în antologia bilingvă, româno-maghiară, „Feketé - Fejér/Alb - Negru, Centrul Creației Populare Sălaj - CCS - 1999; debut cu volumul de poezie „Gândacul cu cinci pene roz”, Zalău, 1999, Centrul Creației Populare; antologat în volumul trilingv de poezie, în limbile română, maghiară și germană, „Poeme. Versek. Gedichte”, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2004.

Jurnalist, eseist, poet - Daniel Săuca
îmi evocă un nou Urmuz,
„multidisciplinar”, mult mai curios și mai
protec decât cel „inițial”. Din rarissima
stirpe a „absurzilor”, lui Daniel îi place
să bulverseze locurile comune sau să
extragă din ele chintesele inefabile. Într-o
continuă și înfrigorat-incandescentă
căutare a propriilor profunzimi, poetul
trece valvărtej prin textele altora spre a
plonja spre înălțimile și adâncimile
insondabile ale sinelui. Poezia lui pare un
continuu experiment, dar nu unul pur
lingvistic, de căutare a unor cuvinte

frumos sunătoare, ci de nuanțată
apropiere, pe o spiră cu pas infinitezimal,
spre miezul și taina lucrurilor. Iată-l, de
plidă, reluând „Gândacul cu cinci pene
roz”, dar nu „la indigo”, ci „eterându-l”
oarecum și trimițându-l în imposibila
explorare a „Cartierului vestic al iadului”,
trecându-l prin alte și alte labirinturi de
spaime și iluminări. Un fel de „artă a
fugii”, care pare repetitivă doar pentru
urechile neinițiate în cele ce țin de *sunetul
secund* al artei în general, și al poeziei în
special.

D. HOBLEA